LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948.

Tjock bok: kvartoformat, grå linnevävspärm med 2 svarta lappar med guldtryck (på ryggsidan).

På övre lappen: Folkminnen från norra Östergötland

På nedre " : Upptecknade 1922 av Gustaf Olsson

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Lunds Universitets folkminnes-
samling.

1948

(444 sid)

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

ä

l

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1918

FOLKMINNEN

FRÅN

NORRA ÖSTERGÖTLAND

upptecknade

sommaren

1922

av

Gustaf Olsson

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Inledning.

Insamlingen.

Denna samling av folkminnen är sommaren 1922 upptecknad i norra Östergötland och mest i Hällestads socken, som jag då bereste på bekostnad av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius Stiftelse för Folkminnesforskning.

Visserligen har jag sedan 1914 på grund av intresse för hembygdens gamla minnen gjort en del anteckningar

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

efter mina föräldrar och andra, men genom nya utfrågningar har jag försvarat mig om dessa uppgifters burskap. Därjämte har jag medtagit det, som den sedan flera år tillbaka avlidne Karl Johan Larsson i Blektorp [se sid 9] meddelade mig åren 1914 och 1915, och som jag då upptecknade.

Under sommaren uppehöll jag mig i min gamla hembygd, Hällestads socken, men företog även färder i Risinge socken. Jag visste redan förut om flera utmärkta sagesmän och flera fick jag kännedom om. De flesta besökte jag upprepade gånger och "pumpade" på, vad de kommo

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ihåg. I allmänhet var det ingen svårighet att få samtalet i gång, och de meddelade villigt, vad de kunde och bjödo på taktering till på köpet. Då de egentliga folkminnena tröto, frågade jag efter byars och gårdars forna utseende och historia och annat rörande allmogens materiella kultur. Uppgifter därom ha dock här medtagits endast i den mån de äga sammanhang med själva folkminnena. Övriga anteckningar förvaras. I nära tre månader hade jag nöjet att vistas i Hällestad. Cykelfärderna försvårades dock ibland av det mycknа regnet.

Vid ett tillfälle talade

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

jag om socknens gamla minnen inför Hällestads Fosterländska förening och sökte även, när jag så kunde, intressera enskilda personer att göra uppteckningar. En av dessa, Folke Jansson, har även till till folkminnesarkivet insänt en liten samling, som han uppteckn at, sedan jag gjort honom uppmärksam därå.

Mycket finnes ännu att få i denna landsända, och jag vill hoppas få arbeta i dessa trakter även innevarand års sommar.

Lund i januari 1923
Gustaf Olsson
fil. stud. Ögnat.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Berättarna.

Främst bland mina meddelare torde jag få dröja vid minnet av en hädangången: skogsarbetaren Karl Johan Larsson, Ängstugan, Blixtorp by i Risinge socken.

Jag träffade honom höstarna 1914 och 1915, då jag var med min far och hjälpte till med arbetet på kolmilan i skogen strax intill Ängstugan. Se, Finspångs Stycke-bruks arrendatorer måste kola en mila varje höst. Larsson var

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

väl då bortåt 70 år och hade en liten pension av bolaget, som han arbetat åt i hela sitt liv. Han högg nog ännu lite i skogen och hjälpte oss vid milan. Otaliga voro de halvedsklipp och famnveds-halvor, som han huggit upp under sin kraftfulla dagar, och under den dagliga vistelsen i de tysta skogarna hade han insupit hela deras mystik. Han hoddе nog lite smått på de mylingar och allt det andra, han så gärna berättade om, under de mörka höstkvällarna, då vi gått fram till Ångstugan för att prata bort en stund. Han hade läst vad han kommit över i sin dag

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

och kunde bl.a. en hel del ur den svenska historien. Sägner var han nog fullproppad av, och jag beklagar på det livligaste, att jag ej på den tiden förstod att utfråga metodiskt. En del av vad han sade antecknade jag då, och en del kommer jag ihåg ur minnet. Omkr. 25 sidor i denna samling äro ur hans mun. Men år 1916 gick Karl Johan Larsson till sina fäder, och hans litet darrande men kraftfulla stämma har för alltid tystnat — — — — 28, 31–38, 55, 107–114, 119–121, 148–149, 158–160.

[Siffrorna för varje meddelare beteckna sidnummer för hans bidrag i samlingen. Förekommer på en sida bidrag av flera står den för sidan, som har mest.]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Mina föräldrar, lantbrukaren Carl Olof Olsson och Amanda Olsson, hava lämnat mig värdefulla bidrag. Båda äro födda 1862 och boddetills 1920 i Rånavinge en liten undangömd by en halv mil väster om Finspång vid Hällestaåns utlopp i sjön Bånern. J R. hade min farfar förut varit bonde [se 389] 1920 flyttade emellertid mina föräldrar till Värke.

39, 46-47, 50, 77-79, 82, 123-125, 139, 205-206, 257, 326, 389-394

De förnämsta av mina övriga meddelare äro:

Torparen Karl Pärsson i "Hersmarka" [Hessmedstorps allmänning]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

under Sanstorps gods. Han har bott på det närbelägna torpet Eskrötra, också det under Sanstorp, tills för få år sedan. Båda ställena äro mycket avsides liggande. Från sina föräldrar även dessa å Eskrötra bevarar han mångfaldiga uppgifter om folkets svarta magi, många sägner m. m, och allt han vet, omtalas han på ett värdeles roande sätt. 70 år

30, 44, 61-62, 68-71, 99, 145-147, 154-156 212-217, 228-227, 230-238, 271-275, 312, 409-411.

Lägenhetsägaren Karl Hagenberg, Udden, Bredstorps by, Risinge sn. Han har många traditioner från sin (avlidne) sagnrike fader för flera år tillbaka

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Utom i samlingen förekommande bidrag har Hagenberg lämnat många värdefulla bygdehistoriska uppgifter, som han mottagit och bevarat tack vare sitt goda minne.

59–60, 132, 137–138, 178, 183–184, 190–192.

Lantbrukaren Adolf Johansson i Rämninge har alltid velat berätta om den gamla goda tidens sägner och sedvänjor, och även i sommar har han talat om än mer vid direkt utfrågning. På grund av hans bottenhederliga och rättframma sätt samt hans stora intresse har han varit en av mina bästa meddelare. Det var ett sant nöje att samtala med

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

honom. Jag torde ånyo uppsöka honom. Han är nu 58 år, har hela tiden bott i Hällestad fast hans ungdomsår förflöto i västra delen av socknen.

40, 52–54, 56–57, 64–67, 81, 89–93, 96–98, 115–116, 128–130, 153, 168, 225, 314–315, 406–408

F. färgerifabrikören Erik W. Eriksson inflyttade i unga år från Närke till Hällestad, där han drev färgeri, Levande intresserad för allt, som är "gammart", och rätt belöst särskilt i historia, har han allt ifrån sin hitkomst hos gamla personer frågat efter, hur det var i trakten förr. Sålunda har han kunnat lämna mig en myckenhet från en äldre mans

ålder

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

stammande lokalhistoriska uppgifter, vam jag absolut icke kunnat ha en aning am annars. För en artforskare är han en verklig guldgruva, och trots hans 78 år hoppas jag kunna "pumpa" honom ytterligare. De sägner han meddelat mig intagas här.

25–26, 106, 117–118, 133, 157,
180, 188–189, 195–196.

Den gamle jägaren och fiol-makaren Anders Larsson boende å stället Lången på byn Klintorps ägor berättade för mig på ett likel grovkorniga sätt am gammalt jakt-skrock och annan vidskepelse samt en del sägner. Han har alltidbott på ett lilla ställe mid det poetiska

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

namnet och därifrån med bössan i hand ända in i ålderns dagar genomströvat de stora skogarna i sydvästra delen av socknen och in i angränsande socknar. Med avseende på antalet fällda djur och sina kulors träffsäkerhet torde han ha varit den främste i våra trakter. Nu har han mått överlämna bössan till sin vanson, "för ja å inte gu för te si korat längre", vam han sade. De fioler han tillverkar äro mycket eftersökta och musikkännare säga, att han trots sina 79 år hanterar sin stråke mästerligt

41–42, 58, 142–144, 164, 166, 175
240–244, 278, 284–285, 30–303, 317, 325.

Förre häradsdomaren och lant-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

brukaren Anders Petter Johansson i Skånstorp har ett utmärkt minne på hur det sett ut förr i hans by och i trakterna däromkring. Dessutom berättade han om "bosen" och de gamla knektar härifrån, som deltagit i Sveriges sista krig.

140 – 141, 171, 299, 404 – 405, 415 – 422.

Skomakaren Karl Johansson i Stigstorp med inte mindre än 89 år på nacken, och som bott i 8 kyrkrocknar från Matala till Hällestad, förtäljde på ett mycket roande sätt, om hur en statare fick ha det förr i tiden. "Men Kalle va aldri svarslöser, så han klare sej nog."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Några egentliga sedvänjor kunde han inte tala om trots sin aktningsvärda ålder. Jag antecknade om ett par som kunde trolla, om Sankte Pär och lite mera sådant.

83 – 88, 94 – 95, 176, 218 – 220.

F. lantbrukaren Anders Petter Nilsson i Sjöfallet, Båtstorp, kunde blott lämna mindre uppgifter.

136, 165, 279 – 280.

Lantbrukaren August Pettersson [omkr. 50 år] berättade mig om några sägner från sin undangömda by Gössbo och närliggande trakter.

161 – 163, 193 – 194

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Färre hammarsmeden vid Sanstorps bruk Gustaf Hakrisson 89 år gammal kunde på den enda dag han anträffades meddela:

255, 270, 281–282.

Från kantor Johan Johansson i Hällested [bror till Adolf J.] själv intresserad sägensamlare stamma:

83–88, 94–95, 176, 218–220.

Dessutom ha flera andra [ankn. ett 10-tal] lämnat bidrag, de flesta härrörande från södra delen av Hällestads socken. Märk, att när ej annat framgår avses nämnda socken.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Folktrons gestalter.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Jättar.

På ägorna till byn Rämninge i Hällestads socken finnes en berggrotta, som kallas Torkulla kyrka / ["Torkullekörka"] efter det närbelägna Torkulla, där en offerplats åt guden Tor förmenas hava varit underhednatiden. Grottan är över 10 meter lång inuti (och rätt hög) och har både in- och utgång. Nära utgången [eller, om man så vill, ingången] ligger en sten, som kallas för "präddikestolen". Grottans väggar se ut, som de skulle falla över en; men ingen minnes nämnet annorlunda. Man berättar, att det under ofredshållets gudstjänst här, och att man i grottan förvarat dyrbarheter vid

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

samma oroliga tillfällen. Det skall bl. a. ha varit herrskap på Finspang [beläget på 3/4 mils avstånd], som här lagt undan sina dyrgripar. I senare tid lär en fru ha tappat ett halsband mellan stenarna i grottan.

Helt naturligt har folktron även befolkat den mäktiga Torkullekyrkan med levande varelser. En jätte vid namn Enekorn och hans anhang hade här sitt tillhåll. Jätten nämnes också helt enkelt Enerot eller Nisse Enerot. Han gjorde mycket ont: rövade barn o. dy men kunde också vara hygglig mot folk. Därom har jag efter fabrikör Erik W. Eriksson, Eriksberg, Risinge socken, upp-tecknat följande sägen, som han hört av gamla personer i trakten:

För länge sen hände ~~sej~~, att en

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

bondpojke i Rämninge ville lösa till ~~sej~~ sig fädernegården av sina syskon, men han visste rakt inte, var han skulle ta pengar ifrån. Så en gång, när han lett hästarna i vall borta i hagen, satte han sej på en sten utanför Torkulla kyrka och gröt över sina bekymmer. Plötsligt ~~fick~~ han så ett slag på axeln och, när han vände ~~sej~~ sig om, stod jätten Enekorn bredvid honom. Jätten frågade, varför den unge mannen var så ledsen. Pojken tala om det. "Jaså, inget annat," sa jätten "pengar kan du få låna utan ~~mej~~ mig. Kan inte så du betala, får din son göra ~~då~~ det och, å kan inte han åka ~~må~~ med, så kan din sonson komma ~~må~~ med pengarna" Bondpojken ~~blev~~ vart glad över anbudet och gick

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

med jätten in i berget, och fick pengarna
~~på hemväg med pengarna~~. Lång tid
därefter kom sonsonen till Torkulla
kyrka och ropade inåt berget: "Ja
kommer för att betala de pengar, som
farfar länte av Enekorn!" Då svarade
en röst där inifrån: "Enekorn kan å
dö. Behåll ni era pengar!" Den ha
ingen sett jätten, men man berättar
att åskan en gång slagit ner och
förtört jätten Enekorns gamla boning
så att det, som nu är kvar, nämli
Torkulla kyrka, blott är jättens sång-
kammare.

Grottan, som bland folket
kallas "Torkullekörka", besökes
ofta, och dit samt till den nedan-
för belägna vackra ängen vid ån
bruka utflykter anordnas sommartid.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

S. k. jättekast finnas på flera
ställen. Det var särskilt kyrkorna, som
voro föremål för förstörelselusta. "Si
jätta di va nedringe, å di tårte inte
klockklangen från körkera, när kristne
lära kom in i lannet." På Jägestorps
thog stod en jätte och slungade en
sten mot den en mil avlägsna Hälle-
stads kyrka. Stenen gick ej fram utan
stannade strax vid det ställe, där Kron-
ängen nu är, och där ligger den ännu i
dag. Den sten, som kastades mot Regna
kyrka gick i stället långt förbi den-
samma och ligger vid byn Björka.

Mitt i byn Rämninge ligga
ett par besynnerligt formade
stenar. De sägas vara dithastade
av en jätte.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En väldig jättesten ligger också i sjön Bänern nära byn Bredstorp i Risinge socken. Därom berättade för mig arbetaren Karl Johan Larsson i Bredstorp [se sid 9] år 1914 följande:

"I Gammerstorp bodde då för tin en jätte, säm hette Gam, å i Ramstorp bodde då äj en, säm hade namnet Ramunder. Si, uhå di där jätta ha bya fått sina namn. Jätta kunne inte vare sams, utan di skulle ha å slå ihjäl varare, å så tog Gam en förlächt står sten å kaste på den andre. Men sten ärke inte fram utan stog ner i Bänern ve Bredstorp, å där ligger stenearet än, för du ha lä sitt'en. Så tog Ramunder en sten å sälde på Gam. Den sten gick inte heller fram å ligger i hagen ve

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Gammerstorp inte så värst långt från gärn, å ha inte di ljuge, som ha sagt då här för mej, så å då tydlin sanning."

Byarna Ramstorp, Bredstorp och Gammalstorp ligga alla i Risinge sn.

Å Båtstorps ägor mellan byn och Myrhagen ligger även en jättesten, som varit ausedd för Hällestads kyrka. Lär [enligt A. Larsson, se sid 16] vara slungad från berget "Stäte Hällera" på Mässelköps ägor i Risinge sn. Vid Enemetorp nära (Hällestads) kyrka har också funnits en jättesten, men den har sprängts bort. I ett berg nära Säter, som kallas Pukeberget, berättas en jätte vid namn Puke ha bott, och på många andra ställen inom socknen visar man avtryck, som jättarna gjort "då dom bärja va mjuke".

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Mylingar.

Detta namn på en sort av folktrons gestalter synes vara sällsynt på andra håll i vårt land [i Skåne förekommer benämningen ej alls], men i Norra Östergötland är begreppet mycket vanligt bland allmogen.

Torparen Karl Persson, Hersmarken, ~~må anföra~~ amtalade vad folket tror om mylingarnas tillkomst och allmänna beskaffenhet.

"Si, mylinge blir di barn förvandlete te, sõm ha doge, inna di vart döpte, å sõm inte ha vurti begravde i nånn körgårl utan i va för en backe sõm helst. Särskilt vart då mylinge utå sånna unge, sõm morera fött i hor å sän tatt livet

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

utå å säna gräft ner liket ute nånn stans. Där ha sän mylingen hålle på å spöke, så månge år han ha skulle leve, õm han ha fått leve. Mylingeasa di skrek där i backen å baregjorde ille för fõlk å va rackrige på alle vis. Förskräcklitt fule va di, å di kunne bara vare i gång på nättra. Õm sola sken på dõm, vart di förvandlete te grinnstälpe."

Arbetaren Karl Johan Larsson i Blixtorp, Risinge socken berättade följande mylinghistorier.

"I Tjällmo socken bodde då en myling i Susenbergs backe, å den där åvisingen han passe på å plocke bõrt hjula på vagna, när nånn åkte förbi.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vär hanså ha tott bärt någe hjul skrek han: "I Susenbergs backe där har du ditt hjul" Å så fick den, sām reste gå te backen ätter hjulet, ām han ville fare videre, å han fick vare glader, att myl̂ingen inte tog hjulet för den andre vänna.

Så en gång kom dä en kar å körde förbi Susenbergs backe, å myl̂ingen tog förstås bärt hjulet på ene sia utå vangen. Men då skulle han aldri ha gjort den gången, för den sām körde va en, som hade makt mä trälltyg, å han befallde myl̂ingen te springe ve sia utå vangen å hålle äpp axel, sām han ha taje hjulet å. Sän fick myl̂ingekraken springe å hålle äpp axel, änna te di kom fram dit

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

den resande ville. Sän fick myl̂ingen gå ätter hjul̂et i Susenbergs backe, å sätte dit'et på axel igen.

Men då grät myl̂ingen."

"Då va en gång en bonne, sām hade ett hösåta äppsatt nånnstans, men han märkte flere märne, att höet hadde blitt utsprättet unner natta. Så en kväll la sej bonnen på lur, för te si va dä va för en rackre, sām inte kunne lätte höet vare tefress. Fram på natta fick ha så si, att en myl̂ing kom springenes mä annen i halsen å häppe äpp på hösåtat. Ätter kom dä två varje (vargar), sām ville ha tag i myl̂ingen, men han trodde sej säker på hösåtat, å han bare sparke åt varga å sa: "Tass

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ta fot, tass ta fot!" Men då sprang bonnen fram å skrek te: "Ja ska ge dej för: tass ta fot" Å så knuffe han ner mylingen, så varga åt äpp'en. Så kunne inte då trället göre mer ille."

"På ett annat ställe hade di ett rasande besvär må en myling, för varävige natt kom den pärkel ner i stuga genom kärsten å levde rövere. Di visste sej ingen rå, hur di skulle bli å må mylingen, men så trodde sej hussbonn ha hitte på ett sätt. Han la ett bräl, säm räckte från spisel å bärt te sänga, där han skulle ligge äm natta. Så strödde han krut på bräet, å i spisel la han en stärhög. När så mylingen kom ner på

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

natta å stog i spisel, så tände bonen på krutet, där han låg i sänga. Gnista häppe utmå bräet, å då va ett lustitt lju tycktemylingen, så han tog säj för å bare stå å härme ljuet. Men när så gnista kom te kruthögen i spisel, där mylingen stog, så blev då en hiskliger skräll, så halve murn ramle, å stuga vart fuller utå rök. Men mylingen va ihjälslajen, å sän fick di vare tefress i den stuga.

Ja mylinga va ena riktige as, ska du si, men nu å di nog utdogne, då tror ja bestämt"

"På en gårl i Risinge hadde di en häst, säm alri fick vare tefress i stallet äm nättra, för äm

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

mårna stog han å skalv i spilta, å han va så svetter, så då rann å'n. Då va tydlitt, att då ha vatt någe tjällbyg framme, å bonnen la sej på lur e natt för te si, va då va, sån störde hästen. Å kan ni begripe, än e stenn kom då fram en liten mylling, å han tog e piske å böje slå hästen alldeles vådlitt. Sån sprang han fram te huvet på hästen å skrek: "Ha bäsen* gått bort i kallen än!" Si saka va den, att hästen hade e blåse på ene benet, å mylingen tyckte lä, att den borde vatt i skallen i stället, å så skulle han piske dit'na. Ja, hästestackern käppe i spilta, så sån kunne förstöre sej, när han

* Mylingen kunde inte tala rent.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

vart slajen sisdår otäckt. Men då torse inte bonnen gå fram, för han va rädder, att mylingen skulle göre honom någe ille mä. Mylingeaset fick hålle på å slå hästen den natta mä, men när då vart dager, försvann han, å då strödde bonnen stål på gålvet i stallet. Såna fick hästen vare still, för si stål då kommer ingen mylling över å inget annat tjällbyg heller. Då va för då, sån stål skulle vare bra te allting fär i tin."

" En gång hade två mylinge slaj ihop sej än te göre knive. Den ene skulle smie blåna, å den andre skulle göre skafta. Den, sån så ha fått skafta på sin lätt,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ga sej ut för å lete riktit hårt
masbjörk te tälje å. Då fick han
si en kar, säm va hemskt fräk —
niger. Mylingen trodde så, att karn
va gjorder utå masbjörk, å sa där-
för: "Du duger!" "Va duger ja te?"
ra karn. "Te knivskaft varävriger
bit!" sa mylingen. Åm såna karn
vart te knivskaft, ha ja inte hört
men då å nog trolitt då."

Lantbrukaren C. O. Olsson [namnfö
har hört nedanstående.

"Två kare hade lagt sej å säve
i en mylingebacke, fast di inte hade
en aning äm då. Men inna kara ha
sämne, kom mylingen, säm bodde

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

där, fram te däm. Si, nu va inte kara
like länge, å mylingen ville göre däm
jämne. När han drott däm like ve
fättia, gick han fram te huva å drog
däm like där må, men när di like väl
va ojämne ve fättia, sa han: "Då va
le märkvärdit, ja ska gå ätter mi
lille hacke å göre er jämne!" "My—
lingen gick, men när han va bärte,
passe kara må på å ge sej i väg, för
di ha ligge vakne, när mylingen va
där, fast di inte [torde] tarse lätte äm
då. Åm di ha stanne kvar, te my-
lingen ha komme tebaks, så ha nog
den längste karn miste fättra eller
huvet, då å då säkert."

Lantbrukaren Adolf Johansson
i Rämninge berättade följande:

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Ve Djurshytta(n) ska då får i tin ha funnis en myling, sån kunne förvandle sej te en kårv, när då kom nåre människer dit. Ett par arbetere hitte den kårven en gång å di tog'en å skulle öte äppen. Men när di fått kårven i panna, for han ut genom dörra å skrek: "Stek'en i smör! Stek'en i smör!" Å arbetera vart utan kårv den gång.

"En annan gång skulle en gubbe å e gumme rie te Hällsta kärke, men när di kom te Djurshytta, ville inte hästa gå fram, för då va mylingen, sån förde väsen, fast ingen såg'en. Då vått gubben så arger, så han svor te.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Då sa gumma: "Tyst för då å spöke"! Må då samme vart gumma ålyfteter utå någe å satter mitt i ett lerhål. Ja, då ner ve Djurshytta ha ja hört flere, sån ha sagt, att då inte ha vare rihtitt tyst, utan att då ha spöke iblann"

Arbetaren Anders Larsson, Sängen, Klintorp, antalar:

"I Mulfussebacke ve Härketärp [Horketorp i Hällestad] bodde då för länge sena en myling, sån hette Mulfuss, å sån drev mycke rackeltyger må di, sån for fram där i traktera. En gång när en kar gick förbi, höllder Mulfuss å slogs

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

må en annan trällgubbe, å då va riktige slänge di ga varare, så då va ett riktitt liv. När karn gick förbi sa Mulfuss ått'en: "Såg du, när Pär i Ekeskrynna å ja lättes?" "Jae," sa karn "du tog rå, men du fick allt siste slaget ändå" Då brake myl̂inga ihop igen å ga på varandre riktitt. Men karn han tog å mölje sej iväg, för då va nog säkrest för'en. Men han ha knaft kunne in i si stuge färrn då kom en allande sten sälenes ätter'n å slog sänner döra. Trolitt va då fälle den myl̂ing, säm ha gått åt i slagsmålet, säm kaste sten."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Tomtar.

Även i våra trakter har det förr i tiden funnits tro på tomtar, som voro vänliga mot människorna och hjälpte dem på allt sätt. Men så fordrade också tomten, att gårdens folk skulle visa sin tacksamhet för tjänsterna. Särskilt var det vanligt bills för omkr. 50 år sen, att man skulle ställa ut ett fat med gröt i loggolvet åt tomten på julafton. Om tomten blev förfördelad, kunde han hämnas på ett hemskt sätt.

Torparen Karl Persson, Hersmarken har meddelat mig följande, om hur en tomte hämnades.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"En sme bruke ställe ut ett-
fat må gröt på smestät åt tämten
på julaften. En gång tog sej drängen
hanses, säm gjorde narr utå se[de]n
å inte trodde på nåre tämte, för
å förorene tämtens mat på dä-
grövste sätt. Men dä skulle han nog
ha lott bli, för när helja va slut
å drängen skulle gå å tänne äpp-
i smea, då tog tämten honom
å satte äpp'en i smehärn, å säna
stekte han drängen levnes ve sakte
ell. När sän smen kom in, sa
tämten te'n: "Nu ha ja stekt'en,
så nu kan han inte göre mer ille
Så gick dä te"

Lantbrukare Spets, Torp, Hällestad, säger
sig ha hört att på gården Ansebo

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

i Tjällmo socken sågs en tomte för
amkr. 35 år sen "En utå dränga va
på höskullen å en va nere i stallet
Rett säm dä va kom dä någe ner-
dansenes för trappa. Den säm va
nere sa, att dä va en tämte, säm
han såg."

Fru Carolina Persson, Häds-
medsstorp. Risinge sn meddelar:

"Ve Malthultet i Regna sn.
hade di en tämte, dä sa fälk be-
stämt, för på den gårn tröt dä
aldri någe, äm dä va aldri så
urselt hos granna. Å en gång, ja
flere gånger, såg di en gubbe må
e rö luve på den gårn"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Lantbrukaren C. O. Olsson berättar:

"I Vånga socken va då en tämte, sām bodde i närheten å en kālbätten. När en kālere en gång börje sitt arbete där å satt äpp si käje, kom då en liten tämte fram på kvällen å sa: "Du ha satt di käje på min vattenväg!" Då sa kālern, att han skulle flytte'na, äm han fick vänte te andre dan. Då fick han, å säna härde han inte te tämten någe mer"

"På ett ställe tyckte bonnen att säa ökte sej ute i loggālvet fast han inte lagt in någe mer. Då tyckte han va unlitt å la sej på lur för te ulforske vem

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

då va, sām bar te'n så. Så va då e natt, när han te si förvåning fick si, att en liten tämte kom släpenes på ett strå, som han ha taje hos grannas å la i bonnens logegālv. Men bonnen, sām va snål, sa då åt tämten: "När du inte kan ta mer på en gång, så kan du gärne lätte bli å gå må når så!" Då vart tämten arger å sa: "Ja ska dra hän like mycke i taget, sām ja ha dratt hit, så ska du få si, hur då går!" Säna börje tämten dra från bonnen te grannas i stället, å hur han höll på, så vart den snåle bonnen utfattiger te sist."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Gastar

Så kallades sådana, som inte fått so efter döden i graven utan gick och spökade ovan jord. Det var sådana, som gjort mycken / orätt under sitt (jorde)liv, som man trodde blev till gastan efter döden. Särskilt upphöllo sig dessa spöken vid korsvägar, och när man forförbi vid sådana ställen, måste man spotta tre gånger, annars så kunde det hända, att man bleve gastkramad. Om man likväl råkade ut för detta missöde eller "kände sej lite unliger", så kunde det onda gå över, om någon annan person mötte ens arm med sina

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

utspända fingrar. Då hände det egendomliga att fingrarna på mätaren "drog ihop sej", så att de ej räckte till vid mätningen. Detta var ett ~~säkert~~ tecken till, att personen blivit gastkramad, och man hade sina ~~hockus bockus~~ anstalter för sig, för att det onda skulle gå bort, om inte själva mätningen hjälpte. Ett ~~beprövat~~ medel var, att den gastkramade klädde av sig i bara skjortan, och så släppte man ned ett glödande kol tre gånger mellan kroppen och skjortan. Därvid fick den sjuke inte säga någonting, ty då blev det onda ~~bara~~ värre. Ofta när någon inte mådde riktigt bra, troddes han ha varit framme för

någon gast,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

C. C. Olsson meddelar följande gasthistoria, som han hört.

"En soldat mötte en gast på en smal spång över en å. Soldaten sa åt gasten, att han skulle gå tebaks, för di kunne inte komme förbi varandre på spånga. Men den sām inte vek unna, då va allt gasten. Då vart soldaten rorande förstås å rände värja i gasten, för en krigere lätter ju inte hindre sej. Då sa gasten: "Dra ut, å stick bättre!" "Nej," svarte soldaten "den sitter bra där den sitter" "Dra ut, å stick bättre" sa gasten igen. Soldaten svare på samme sätt sām förät, å värja

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

ho fick allt sitte kvar i gastaset Då hände på natta, å där stog di å käxe må varare, ännu te solâ gick äpp. Men då såg soldaten, att han bare hade e lita benkote på värjspetsen"

En särskild sorts gastar voro de s.k. målgastarna, varmed man menade orättfärdiga lantmätare, som inte fingo ro i graven utan fingo springa i rågångarna, där de mätt fel. Därvid hade mål gasten en mätstång, som brann i ena ändan och stötte den i marken under ropet "Mål rätt, mål rätt." När rågångarna i senare tider rättats vid skiftena i byarna, ha målgastarna fått ro.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Lantbrukaren A. Johansson måler om den målgast, som fordom sprang i rågången mellan Sätra och Skräddartorps ägor i Hällestad:

"Den där målgasten skrämde jämt fälk, sam gick fram där, för han skrek å gape villt om nättra. En gång va dä en gubbe, sam hete Olle å ha vare bäste på barnsölskalas i Hyttetärpet. Så skulle han gå te sitt hem bärtäm Sätre lite sent en kväll. Olle va lite på tre kvast, för di ha fäste bra där på barnsölet. När han så hörde målgasten, där han gick å skrek börje Olle päähärm'en. Men då vart Olle så hemskt sjuker, så han höll

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

på å inte komme hem den natta. Men när han äntligen kom hem, sände di ätter åldermannen Skeppsstädt från Borggård, å han slogåder på Olle, så han vart bra snart därätter."

"I rågången mella Bergs, Jägestorps å Ås äger, sam går ihop i skogen Hultet i närheten å Ås skolhus, husere dä även en målgast, för där va dä orätt delt å lansmätern, sam ha taje muter ha blitt målgast ätter dön. Flere persaner ha hört'en å sitt'en mä. En gång va dä en skomakere från Klinttärp, sam gick hemmåt sent en kväll, å när han fick höre målgasten i Hultet, tog han sej för å härme honom. Men si, dä ä på tok te härme spöke,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

å dä fick skomakern läre känne, för mä dä samme kom dä någe forenes ätter'n mä ett unlitt Gju å skomakern fick vare glar, äm han slapp unna utan någe videre öventyr."

"En annan gång va dä en tärpere från Härrfallet, säm ha vatt a gjort dagsverke ve Sonstärps [-torps] herrgård å gick hemåt en kväll. När han så kom i Hultet, fick han höre målgasten å börje härm'en, men då va dä någe, säm kom ätter'n allt närmere å närmere, å te sist va dä, säm en iskallerhann blitt lagder på tärperns ansikte. Ja i Hultet ha dä allti vatt gätt om spöke å flere särter."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Rå och skogsjungfru.

"En gubbe, säm höll på mä te källe i skogen, fick i si käje besök utå ett skogsrå. Dä va ett rasande grant fruntimmer, å ho ga sej i språk mä gubben å fråge blannannat, va han hette. Gubben, säm va full å sjuttan, svarte, att han hette Själver. När så skogsrået vände sej ikring så gubben fick si baksia, så va dä säm ett baketräg. Då vart han kursliger te mods å ville bli å mä sitt främmit så fort säm möjlitt, å så kaste han in ett stycke ellbrann in i baktråget. Dä gjorde nog ant, för skogsrået skrek te å sprang ut i skogen te di andre råna å rope te

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

dåm: "Själver brände mej, å Själver slog mej!". Men då svare di andre: "Ja, när du ha gjort ét själver, så har du lä ingen te skylle" På dä viset gick gubben fri från skogsrånas hämnd, för den kunner nog ha blitt foliger den!"

[Efter Karl Johan Larsson]

"Måns i Gruvbacken skulle gå te Nisse i Dalkarshytta för te hjälpe honom å skjute te skatten. Kara ga sej iväg te skogen å la sej på håll, te dä skulle bli läglitt. På natta vakne Måns å såg att ett vackert fruntimmer kom fram å pyssle må Nisses bösse. Dä va skogsfrua, för när ~~ho~~

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV
1948

ho vände sej åm, såg ho ut såm en stubbe. Fram emot måran knäfte dä te i Nisses bösse ett tag. Då vakne Nisse å sa te den andre, att nu va dä dags te åpp å si, åm di kunne få någe. Nu sköt Nisse på e lita stunn bare 5 stycken tjädre, men Måns fick inte ett liv. Si Måns hade inget må skogsjumfrun å göre han, men dä va ho, såm ga Nisse has jaktlycke. Di såm va vänner må skogsråna, hade jämt lycke, men dä va farlitt för dåm själve."

[Meddelat av Adolf Johansson]

Anders Larsson berättade mig, hur farligt det kunde vara att bli allt-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

för god vän med den fagra skogsfru.

(på Gärdtorps ägor, Hällestad)

"En man i Brännkärret va förläxeter mä skogsfrua, då på-stog fälk bestämt, för han hade en alldeles vådliger tur mä bössa, så han kunne skjute hele säcke fulle mä fjärhane [fjädrar]. Men så skulle han gifte sej mä e mänske-flicke, å han lät lysa för sej å fästmöa i körka. När då så ha dyst tredje gången, föll han ner å dog på fläcken. Si skogsfrua va avunsjuker för den andre flicken skull."

Men det fanns också sjörå eller sättare, man trodde för att det fanns

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Om dem berättar f. lantbrukaren Karl Hagenberg, Bredstorp, Risinge sn.

"En man, säm hette Anners å va ifrån Hädsmedstorp [R. sn], skulle en gång ro utför Bränern te Tinsspong. Ve jättesten [se sid 28] säg han e dam gå tvärs över sjön på vattnet. Ho va mycke läng, å då sken äm na säm sola. Då va ett sjörå"

"En gång va då nåre kare, säm va ute å drog vinternot på Rickasjön, men då ville inte gå bra. Då stack en "gubbe" äpp huvet u e stor isvak å sa: "Se mej lite snies!" En utå fiskera tömde då i nära e mark snus i gubbens ene näsbore,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

e så väldi rymd hade ho. "Ge mej lite i den andre näsbura mä!" tyckte gubben. Ja, han fick like mycke snus i den mä, men så dök han ner unner vattnet igen. Säna så fick kara så mycke fisk, så di höll på å inte få mä sej dä hem. Så gick dä te den gången, ätter sām di ha berätte för mej."

Karl Persson, Hersmarken måler om sjöråna:

"För en 60 år säna va en skogvaktere från Sanstorp å en annan kar ute å vintermete på Ricksjön. Dä vart kallt utå hundan på kvällen, å di tände äpp en ell på lann för

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

te värme sej ve. Skogvaktern va ensammen ve ellen då för tefället, å den andre va ute på sjön å såg te fiskredskapa. Då kom dä ett vådlitt vackert fruntimmer fram te ellen, för ho ville nog ha lite må utå värmen. Skogvaktern vart så rädder, så dä kållne i'n å skrek på kamraten, att han skulle komme. Då vände sej dama äm å sprang, men båge kara såg, att henses baksie va sām ett ihälitt stycke tröstam."

"Laxmetere-Karlssän kalle di en gubbe, sām jämt va ute å mete i sjöga å åera här i sockna. Han sa, att sjöråna hade olike skap-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

nader i di olike sjöga. I Skärsjön va dä en gråklädder kar, i Givern e röklädd dam, å i åna ve Rämninge va dä inte mindre än tre st. sjöträll, sām höll te: en gubbe, sām rökte pipe, en häst å e get. Ām en höll sej väl mä vottenanda å kaste i någe åt dām, så fick en mycke fisk. Så sa åtminstone Lar-metere-Karlssān." [Jmfr. s. 173 om Stjärorps fiskare]

Man berättar också, att råna gärna ville byta bort sina trollungar mot små människobarn, som inte hunnit döpas. En kvinna i Solbergahakten ansågs vara en dylik bortbyting.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Näcken.

När djävulen och hans anhang för sitt uppror mot Gud blevo nedstörtade till jorden, medföljde enligt folktron en del änglar, vilkas synd ej varit så svår, utan för dem finnes utsikt till förlossning. Näcken är en sådan ande, och han sitter i lugnare vattenfall, spelar på sin fiol sina sorgesamma låtar och sjunger om sin väntade förlossning.

Även i norra Östergötland ~~har tron på näcken funnits. Jag vill här följa Adolf Johanssons framställning därom.~~ berättas om i Rämninge, Hällestad meddelar:

"I forna tider gick dä bare

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

e spång över Hällsteåna nära Sonstärps herrgård, å den spånga gick längre äpp än brona, säm ä nu. Ho byggdes ju utå dalkare år alertanhundresjuttan, å i år byggerdi ju äm'na igen. På den tin, när spånga fanns, va dä en gång en päjke från Gylltärp, säm gick hem från dagsverket på herrgårn en kväll. När så päjken kom ner te åna, fick han si, att näcken satt på en sten ute i vattnet, spele på sin fiol å sjöng:

På domeda' på domeda,
då ska ja få Guss nåde.
På domeda, på domeda,
då ska ja få Guss nåde.

Då skrek päjken te: "Du får aldri

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Guss nåde, för dä ä du för ful te!" När näcken fick höre dä, vart han så hemskt lessen, så å han tog te å skrike, så dä hördes lång väg. När så päjken kom hem, stog has far ute på gårn, å då fråge han, va dä va för väsen neråt åna. När päjken tart äm, va dä va för någe, sa fadern: "Gå du ner te åna å sej te näcken: "Tar ä mere beläster än ja, å han säjer, att du får Guss nåde" Då sprang päjken ner å sa sisådär. När då näcken hörde, va han sa, vart dä slut på skriket, å näcken börje i stället spele så vackert på sin fiol, å så sjänk han ner i ånas vatten"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Men du ha lä hört tars om ett musikstycke, som heter "Näckens polska". Då ä för all del inte då där nymodige stycket, sõm heter på da där viset, utan ätter di gamle berättelser, ä då ett stycke, sõm en bare kan läre sej utå näcken. Si ja ha hört, att den sõm ville läre sej, måste gå te en ström tre torsdagsnätter i ra å skrike: "Ja vill lära mig spela!" Så den tredje natta kom näcken, å så börje undervisninga. Polska hade sju särdelet avdelninger, å den sjunde kunne di bare läre sej må näckens egen strõke, men den sõm lärde sej den må, hade sålt sej. Te lön för si undervisning skulle sän

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

näcken ha en svarter bock, sõm då inte fick finns ett enda vitt hår på.

Den spelman, sõm kunne Näckens polska, kunne vare säker õm, att fõlk ville ha'n te spele på fäster å teställninger, för den biten va inte liker andre låte. Då lär ha gått rent förtvivlatt bra å danse ätter'n. Men då va farlitt te spele ~~[även]~~ den sjunde delen (må), för då börje allting bå levnes å döe ting på å danse, för inget kunne vare still. Allt vildere å vildere gick dansen, å va då inte, så att nånn i siste minuten skar å stränga på spelmannens fiol, så vart hele sällskapet förtrället. Å ha di inte ljuge för mej, så ä då här sanning."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Spöken och troll.

Karl Persson, Hersmarken berättar

"I Lillskogen på Svarttörps / äger lär dä förr i tin ha funnis ett spöke, säm skrämde alle, säm for fram där, mä sitt hemske skratt. En gång skulle en pâjke gå i vall mä hästa te Lillskogen, men spöke (et) jäge hem däm igen. Men då gick pâjkens far dit igen mä hästa, å han sa te, att di skulle få gå där, å dä fick di."

"En annan gäng hade en kar vatt å helse på fästemöa bärte ve Lotörp [R. sn.] å gick hemåt

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

över Lillskogen. Då satt dä, säm e flicke mä utslaje hår i e gran å skratte hemskere, än når mänske kan gäre. Karn vart rädder å sprang"

"Var gång åska slär ner, så döder ho ett spöke, å dä ä ätter spöka säm åska söker. För dä så ä trälla rädde, när dä börjer å mullre, å di vill då gärne söke sej dit, där dä finns nåre mänsker. En gång va dä e gumme i Svartebotrakten, säm satt å spann i döräppninga, när åska börje å gå. Då kom dä fram säm en liten pâjke å stog ute te å mä, när dä börje å regne. Gumma sa: "Ska du inte gå in.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Du blir ju genomvåter, åm du står dännar ute!" "Ta unna sassa [saxen] ta unna sassa!" ~~sa~~ påjken te svar. Då förstog gumma, att då va ett träll, såm inte kunne gå över shål, såm saxa va gjorder å. Därför så sa ho: "Jaså, du ä utå då slaget? Då når du lä stå där" Strax slog åska ner, å utå "påjken" syntes ~~ej~~ inte ett spår. Åska ha slaj ihjäl honom, men om han ha komme in i huset, så ha nog då struke må, när åska slog ner."

"Ve Annastinafors* ska då gå en sme å spöke, ve Ricksjön ä då ett, såm sir ut som en hösäck, å ve Rysunda [i R. sn] ett, som likner en älg"

~~* I folkmun: "Annstinefärs"~~

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

"Ve Holmen ä då inte tyst för di, såm ha bott där, säjer bestämt ~~då~~ att då spöker, å framme ve herrgårn* i store slättet påstår di, att en kar fick munnen snevriden, när han svare spöka en gång. På månge andre ställe ha ja hört tars om spöke. Di säjer, att då ä mänsker, såm ha gjort någe ille å inte får ro i grava. Men unlitt tycker ja då ä, att di säjer, att då spöker i Hällste prästegård. Åm då ä så, borde lä prästen fråge, om då ä nånn, såm vill någe, för prästera ska lä ha makt må spöke nu för tin såm förr. Di har ju skrifta, å för Guss ol ska lä spöka vike, kan ja tro!"

* Sonstorps herrgård.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Från skilda meddelare har jag nedanstående om spöken.

"Ve Gultebo spöke då abldela vådlitt å slog i taket. Men säna, när di byggde ǟm stuga, hitte di ben ätter ett barnlik unner gǟl̂vet. Di tog bǟrt bena, å då var då tyst i huset"

"Spöker gär då [också] ve Grytgäls ~~herrgård~~ härrgål[l]å ve Folkströmmen"

"I Stockhulletrakten va då en gång e fl̂icke, sǟm födde ett barn, sǟm ho gjorde änne må å la unner en loge. På liket la

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

ho e sax, så inte ungen skulle kunne spöke. När då så vart lördaskväller va flicka så fräck, så ho gick å danse på samme loge, där barnet låg unner gǟl̂vet. När så dansen pågick sǟmbäst, skrek då "Ta å mej saxa, så ska ja danse må dej, så bl̂on spruter u fȫttra" Då vart logen tommer den lördaskvällen."

"I närheten å Gärttȫrp va då ett spöke, sǟm skrek hemskt å skrämde fǟl̂k"

"Ve Svarte Backen nära Klintorp va då [även] ett spöke, sǟm inte va så trevlitt precis"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"I Berg fanns dä fordom ett trällspöke, säm di kalle Härsleluven. Nåre sa, att di ha sitt'en i skapnad utå en fågel, men hur dä va, så ska han ha hat ett så furt läte, så alle trodde, att dä både olycke för dåm, såm hörde dä. Så en gång va dä e hustre i byn, såm va teress å få barn, å hennses kar hörde dä där låtet en kväll. Då sprang han in å skrek: "Kåre söte mor! Håll ihop te i måra bittin, för nu ha ja hört Härsleluven."

"När dä vart förbjude å bränne brännvin i var stuge, såm di gjorde fårr, va dä såm natulitt

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

va månge, såm lönnbrände. Dä gjorde åkså e kärng ve Fålkströmmen, å ho gjorde dä utå snålhet för te ha å sålje åt andre å tjäne pänge. Men när kärnga ha doge å va kummen i klockerns fårehage, då gick ho likeväl hem te gubben å störde så honom, å han hände sej hemsker te mods utå di där besöka. För te bli å mä gumma, så tog han så aske hemme i spisel å gick å strödde på vägen mella Fålkströmmen å Grytgöl, där dä fårr i tin va e grinn över landsvägen å hette "Svarte grinna". När han strödde aska, sa han: "Nu får du inte komme fram här, förrns di här korna får gro!" Men aske gror inte, å gubben fick vare i fre."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

" Får i tin hände då åfter, att di fick för tungt lass på, när di va ute å körde på väga. Då tale di gamle ām mycke. Då kunne händ att di bare hade ett lätt lass, men så på en gång så kunne då bli så tungt, så hästa drog, så di kunne stupe å va svette, så då sann ām dām. Men ingen kunne si, att då va någe mer på lasset. Men då va då like väl, för klumpetter eller någe annat hälltyg va då, säm ha häve sej på lasset. Ām en då gick fram te huvet på hästen å / litthe mella huvlaget, så fick en si va då va för främmit. Men då fick en akte sej, så en inte fick sej en rèdiger kuring. Då var lasset lätt igen. "

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Gengångare.

" En bonne i Ås va inte smått ler mot si hustre, utan han va en leer kar. När sāna kvinna dog, så gick ho igen. Gumma sām skötte hushållet såg tydlitt, att ho kom in i rummet ām nättna. Ho va vithlädder å gick fram te sängen dār hennes små barn låg å såg ätter dām. Sān försvann ho. Hände för 50 år sān "

" I Regna socken kom en sak bort på ett ställe. En utā di små döttrera dār trodde ha förstört saken och fick därför stränge age å föräldrera. Sān vart flicka

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

sjuker å dog. Strax ätter såg di en kväll vålnaden utå den döe stå i rummet å lete ätter någe på e hylle. När di såg där, så hittes den där saken, sām va bârtkumm å sām flicka fått age för. Sän kom inte vålnaden igen mer"

"I Hädsmedstärp [Risinge sn] bodde då en skräddere, som gick på träben. Han dog, å träbenet stog kvar i hemmet. Så en da tog sej änka för å bränne äpp då, för ho tycket inte då skulle stå där å skräpe längre. Men den andre māran såg ho en hel massa hāl i snön runt ikring stuga. Gumma trodde fult å fast, att då va

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

gubbens träben, sām ha spöke ām natta ve stuga."

"E kvinne i Vogle gick igen ätter dön för bare en 20 år säna. Dotra hörde tydlitt, hur den döe kom in en māra å såg ätter henses små barn, å sän gick ho igen. Di såg na inget mer säna."

[Meddelat av min mor]

"Ve Fölkströmmens herrgård va då en löjtnant, sām skōt sej för rätt länge sän. Han kom iblann dit ätter dön, å han ré allti på en häst, när han kom."

"Hummerfallen gick igen, sän han va dör, hos en supeskamrat

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Si han ha vott en ogudaktiger en, må han ha leve, så nu fick han inte ro i grava. Han kom en gång te den andre å strök'en må sin iskalle hann å sa: "Ja har'et kallt, men du hjälper mej fälle må då här" [Meddelat av min mor]

"En skovaktere, såm ha vott redit rackriger å svure mycke, han fick inte ro i grava, för månge sa, att di ha sitt'en ätteråt"

"Då ä bare di, såm ha vott illake såm går igen. Åm di snälle inte får ro, så ä då någe di inte ha hunne må, när di levde, å då vill di ha orning på"

[Många meddelare]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Vita frun.

"I Starrsjö såg e kvinne Vita frun ("Vite Frua") en gång. Då va ett vitklätt fruntimmer, å ho kom från visthuset å gick te en fläderbuske, å där försvann ho. Då va mitt på dan, annars bruke ju spöke bare vise sej åm nättra. Si Starrsjö ha gått i herrskapshänner i månge hundre år, å där ha [även] bott herre. Trolitt ä då fälle når utå deras kvinner, såm går å spöker"

[Efter Adolf Johansson]

"I byn Berg kunne di alri vare sams fårr i tin, utan

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

di träte å slogs jämt, så då va
ett himla liv i byn. Men så en
gång vise då sej e lita vit flic
ke, å ho sa: "Vill ni inte vara
sams, så ska ja läre er!" Så för
svann flicka, men strax därätte
slog åska ner å brände äpp hele
byn utams e enda stuge. Då va
i oktober måne, å då va inte te
tänke på, att di skulle bygge da
så allihop i byn fick bo i den en
stuga, tåm vart kvar, över vinter
å då fick di vare sams. Den stug
kalle di för domkörka, å ho vart
flytteter ve skiftet, å då ä nu
verksta åt en snickere"

[Meddelat av fru Amanda Olsson.]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Sankte Pär.

Ykomakaren Karl Johansson i Stigstorp [89 år] har ordet.

"Ha han hört, att nånn ha varit sej in i Bussrike?"

"Nej, minsann ha ja stå!"

"Joå, då va på då vis et, att Sante Pär å Broder Gustig ha slaj sej ihopa en gång, å di gick ikring här på jola å väckte äpp döe å stånt där. Men Sante Pär va en hyggliger kar, så han begärde inget mer för besväret, än att di fick lite äte å så kvarter på di ställa, där di ha gjort när tjänst. Men Broder Gustig ville, att dé skulle

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ta mer betart, så di kunne tjäne
några. Så kom di te ett ställe, då
[död person]
då va en dör igen. Nu skulle så
Broder Gustig vare kvicker å väcka
äpp den döe själver, så kan kunne
ta betart, såm kan ville. Han gjord
såm Sankte Pär bruke göre, men den
döe stog inte äpp ändå. Då hälp
inte en gång, när Broder Gustig
rope så högtidlitt kan kunne:
"Jag säger dig din fusan djäkel
stå upp!" Di där fule ola fick
Sankte Pär höre, å då ville kan
inte ha en sånn ogudaktiger
kamrat längre, utan kan ba'n
gå vart kan ville. Ja, Gustig kan
gick, men kan tiggde te sej Pärs
ränsel, när kan ga sej iväg, å den

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ränsel va så daner, så bare kan önske,
att då å då skulle vare i [de]n, så va
då där må däsamme. När Gustig
kän vart hungriger på si vandring,
önske kan en stekter gris i ränsel,
å vips så va där en sånnen må,
så Gustig kan klare sej nog. En gång
kom kan te en gästgiveregård på
en kväll å ville ligge där över
natta. Men där va då bare ett
enda rum tomt, å i då kunne ingen
vare, för där spöke då så hemskt
Men Broder Gustig va inte rädder
utan tog rummet. Sena framp på
natta kom spöka äpp å skulle
göre å må Broder Gustig, men kan
bare önske ner alle spöka i sin
ränsel, å sena så knöt kan igen.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Hele natta sär Broder Justig bra
å när fälk kom på märan å skulle
bäre ut liket, så va han levnes å
te alles förundran å sa, att han ha
mått bra. Så tog han sin ränsel
å ga sej iväg videre. När han så
gick förbi e smed, så gick han
in å la ränsel unner hammern
på slät. Nu vart alle spöka i
hjälsfajne uthams en präst, å han
ha krupe in i e skrynke å fidde
sej men vart enögder uta ett
slag. Broder Justig gick videre
å te sist kom han fram te himlens
port å ville in. Men där va Sankte
Pär dörrvaktere, å han visste ju
hur daner den andre va å sa: "Du
får inte komme in här, för du å

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

för ogudaktiger!" Ja Broder Justig
hade inge anner så, än han pallte
sej å te då andre stället, te hälls
singe, å skulle in där. Men på då
stället va den enögde prästen
dörrvaktere, å när han fick si,
vem då va, skrek han: "Nej, släpp
inte in den där, för då gör han
å må äss allihop!" Justig kom
inte in, utan han va tvungen å
ge sej te baks te Sankte Pär: "Du
å tvungen te släppe in mej, för
ja kom inte in där bäste!" ba
Broder Justig, men Pär sa, att då
va bus omöjlitt. "Då får du då
~~åtminstone~~ "åtminstinga"
ta tebaks din ränsel,
för nu vill ja inte ha den längre"
Då tog Pär sin ränsel å la den in
för dörra. Men då tog Broder

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Lustig å önske sej i sänsel, å så
kom han in, å sän gick då inte
te köre ut'en.

På då viset natte sej Bro-
der Lustig in i Gussaike"

"Di säjer, att Sankte Pär va
må å hjärte Vår Herre må te skape
vä̂la, för en gång, när Vår Herre
ha skape Skåne, så la han sej å sä̂v,
å då tog Pär å skape Smålann. Men
när Vår Herre vakne å fick si
hur bergit å ålendit Smålanningva, sa
han te Pär, att nu ville han själver
skape smålänninga, så fick Pär
skape skåninga i stället. Så vart
då må, å då syns nog."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Skam.

~~Om denne mäktige potentat~~
~~satt i folkfantasien berättar~~ Adolf
Johansson (berättare) följande:

"En gång va då en kar, sän
ha kommenöverens må Skam, att
han skulle få la'n ätter en viss
ti, än Skam bare kunne göre så,
att karn aldri skulle ha mindre
må pängar än ett öre. Men så for
karn ut å köpte [gåle] gardar, å Skam
kunne knappt hinne må å göre
så myche pängar, sän gick åt, för
så fort karn fick öret, ga han genast
ut då, å te sista ettöringa så
värme, så han inte kunne ta i dem

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Skam han jobbe nog en ti, men te sist vart dä omöjlitt. Han kunne inte göre fler fänge, så karn gich fri för te komme te den fulingen."

"Men en, sõm Skam tog likeväl, va allt "Dunkelasse" på Stjärnorp. Si han va förbunden må den illake, å nu visste han, att has ti va ute. Så en kväll, när Dunkelasse va näs tan ensammen i slottet sände han ut e pige må ola: "Kommer då inge i Brännärpebacka" "Näej" sa piga. Gång på gång vart piga utskicketer, men så te sist, kom dä en vang förspänder må ett par svarte häste å svängde äpp på slöttigårn. U näsera på hästa sprute dä ell å en svart-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

klädder kar satt i vangen. Han steg u å gich in i slöttet. "Dunkelasse" gich må ut, å båge två gich äpp i vangen. Så bar dä iväg, å dä gich, så ellen lyste om vangskjula å ämhova på hästa. Så gich dä te när Skam hämte Dunkelasse levnes för han kom alri tibaks mer."

"En bonne, sõm kaller Froste i Härketärp, sa di [även] va i förbund må den onde, för bonnen bore spätte åt hästa i krubba, å di va så fete å granne, så ingen hade maken. En gång va Froste å månge andre utbudeter på kungsskjuss å kom må sina häste te hållplassen ve Hällste körke. Må

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

han vänte, så gick han in på krogen, sām va där å säp ett tag. Snart var dä bi te åke, å di skrek ätter Froste, att han skulle komme, annars skulle di köre ifrån honom. "Ja kommer, när ja blir teress!" sa han bare. Nå så va dä meningen, att han kunne få bli där han va, men tror ni, att di fick i gång hästa hanses. Näej, hur di slog, så stog Frostes häste kvar sām stene, å te sist va di tvungne å gå ätter gubben, å då vart dä gång på hästa. Froste sa då ått kuska, att di inte skulle få bruke piska, men då ville inte kuska ly utan hästa fick sej ena redige rapp. Men då vart dä åke å. Då gick så dä syntes ellstråle ätter hjula, å kuska börje

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

be för livet, att Froste skulle ta tömmera själver. Då gick dä ätter orning igen"

"En gång när Froste forgenom skogen Hultet en kväll, kunne han inte få ell på si pipe. Då vart han arger å svarte å begärde ell, därifrån han visste, att dä fanns. Då kom ell, å dä så dä lyste i-kring Froste hele vägen. Men när han kom hem den kvällen, va han snäller likeväl, annars va dä en rikti buse. Å dä kunne ju inte vare så unlitt, när han va så buss mä den ande."

Karl Johansson, Stigstorp berättar:

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"En präst kom överens mä Skam, att han skulle få ta'n, ä̃m han [prästen] allti hade sin hatt full mä pänge. Men då skar prästen u kullen u hatten å satte hatten ~~säna~~ i ett hä̃l på taket. Skam ville fylle hatten, men då ramle pänga ner i ett logegalv, sä̃m va där inunner. Hatten vart aldri fuller, å Skam gick bet för te skaffe så mycke pänge, så logen vart fuller. Prästen slapp komme te Skam."

"En gång skulle en bonne å så Skam ha ett lantbruk ihop. Förste året kom di överens ä̃m, att bonnen skulle få skörda*, sä̃m vart över jola å Gammelerker skulle ta, då sä̃m vart unner jola. Di sådde räg. Bonnen fick så säa å halmen, men

* = skörden

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Skam fick nöje sej mä te få rive äpp stubben. Andre året skulle så bonnen få ta då, sä̃m vart unner i jola å kamraten skulle få då, sä̃m vart över i stället. Di sådde kålrötter, å då kan en ju räkne ut, hur då vart, för den illake vart allt bureter den gången mä."

"En man sä̃m hette Hans ha sålt sej te Skam men ångre sej å gick te en präst å un[d]re, ä̃m han kunne göre någe åt saken. Då tog prästen å döpte ä̃m karn te Jäns. Sän kunne inte Skam hitte karn, när han skulle ta'n. Då va sän Jäns sä̃m hitte på baptismen, å där döper di ju ä̃m sejän i da."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Adolf Johansson har ytterligare meddelat:

"När Vår Herre skape alle djur, sām finns, då ville Skam vare må å göre någe mä, å så skape han dit öga på hästa, men han satte dām på insidera utå bena i stället för i huvet. Men när så hästa sprang så fick di lort i öga, så Vår Herre flytte dām te huvet, där di sitter nu för tin. Men på insidera utå bena har hästa än alldeles sām en lerklump sām märke ätter di andre öga"

"När Vår Herre skape mänskera, så förvandle sej Hornpär te en ilsken tjur för te stånge, men då skape Vår

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Herre stingen [bromsen], å sána dess så ä tjure så hemskt rädde för stingen, äm di ä aldri så orge."

"På flere ställe säjer di, att Skam ha vise sej i skapnad utå en svarter hunn. Dä ha vatt, när di ha hålle på å spele kort å hat ~~å hat~~ agudaktitt tal för sej."

"Ja ha hört en säjen, att på ett ställe i Risinge* va Gamle-Erker far te tvillinge. Den ene å dām va luen, när han kom te, å den brände mora äpp, men den andre fick leve, men dä vart en rikti fähunn, sām gjorde va ille han ville. En gång skulle han ha rest

* Min far har hört, att det var i Tvartorp i norra Risinge, och mannen kallades Kryckel l. Trippel i Tvartorp.
G. O. 1924

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

in en väschötte i e myle, säna han ha slaj ihjäl'en. Han kunne bite å en tretumsspik, fast han inte hade e enda tann i munn, för han hade en heler benring i slät-let i munn.

"Påskvicka ä skatera hos Hornpär, för dåm har han te plöje åpp sitt träe mä."

"Skärtorsdan far häxera te Skam i Blåkulla å gäster honom, men på påskmäran får häxera låv te kamme åter."

Om häxorna se sid. 119 och 270–274.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Sjöormen.

Karl Persson, Hersmarken har amtalat:

"I Yttersjön ve Ramstorp i Risinge socken ha då funnis en sjöorm förr i tin. Månge såg'en ligge å sole sej i en backen nära sjön. Inte så långt därifrån i en sjö, såm heter Givern, fanns då må en sjöorm. En, såm gick på strann å plocke bloigle te ha å lägge på sår, såg ormen".

Flera ha meddelat:

I Andsjön i norra Hällestad

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

lår, enligt vad det sägas, ha funnit
en väldig sjöorm, som räckte runt
hela sjön. En tjuvliga hade på ett
eller annat sätt ingått förbund me
ormen, så att den lade sig över vä-
gen, när någon åkande kom. Så
fingo tjuvarna tillfälle att plundr
så mycket de ville.

Länge gjorde denna liga tjuv-
ten osåker, men omsider råkade
den i rättvisans händer. Tjuvarna
dömdes till döden och hängdes i
den närbelägna galgen, som stod
vid "Bröttkulle röse" nära gränsen
mot Härke. Bröttkullen är en by,
som ligger dels i Hällestad, dels
i Tjällmo socken.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Sägnspillror.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Hällestads tredje kyrkoklocka

Kassör Johan Johansson, Hällestad har upptecknat följande:

I Hällestads gamla klockstapel, som nu är på Skansen i Stockholm, fanns för i tiden tre stycken klockor. Den tredje är numera borta. Därom berättas:

Vid en hungersingning lossade klockan från sin ställning och föll rakt ned i den förbiflytande älven. När man sedan skulle ta upp klockan, ville det inte lyckas. Något tjocktyg höll igen. Då fingo karlarna, som sysslade med "klockuppdragningen" det rådet, att de borde vara

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

alldeles tysta under arbetet. Dettta
tyckte hjälpa, ty snart var klockan
nästan uppe. Då hände något märk-
värdigt: På bron, som går över ån,
kom — en höna dragande ett halm-
lass, under det hon skrek: "Åt Sin-
keping, åt Sinkeping!" [Sinköping]
Då kunde inte en av arbetarna
vara tyst längre utan skrek till:
"Du krake, du sir mej inte ut te
stråve te Sinkeping!" Då ramlade
klockan ned i vattnet igen, och
vidare räddningsförsök voro fruk-
lösa trots iviga bemödanden.

Omsider kom dock till Hälle-
stad en gammal gumma, som mot
en viss summa åtog sig att ta
upp klockan. Anbudet antogs, och

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

snart var klockan på det torra. Men
då Hällestadsgubbarna sågo, hur lätt
det gick, ville de pruta med gumman.
Hon blev ond över deras snålhet men
tog likväl den mindre summan.
Då hon avlägsnade sig, sade hon:
"Det är en känd sak, att Hälle-
stads män löna gåd tjänst illa.
Till straff därför skola de få vara
mycket osams och trängas vid alla
förrättningar både nu och framdeles."
Gumman gick men Hällestadsmännen
aktade icke på hennes tal utan
hängde upp sin klocka. Men snart
därefter ramlade den i ån igen, och
sen har den ej synts till mera.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Risingeklockan

Fabrikör Eriksson mäler:

"När storklockan i Risinge skulle gjutas, höll det på att inte bli något av, ty gjutmästaren bara söp och svirade, men hans gesäll gjöt klockan och lyckades utmärkt. Men därmed hade gesällen gått mästaren åra för när och måste på de snabbaste hästar vara därifrån.

Klangen från den klockan var så klar, att den hördes till Norrköping. När så ryssarna var där 1719, borrade man in lite bly i kanten av klockan. Därav blev ljudet mera dämpat, så att inte ryssarna skulle lockas hit"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Digerdöden i norra Östergötland.

Karl Johan Larsson, Blixtorp, Risinge berättade för mig år 1914 som följer:

"Inna dån där förs fräcklige sjukdomen kom te våra trakter, så ha ja hört, att då gick ett par fattige barn ikring i bygda, å di frågе fålket: "Ska vi sope, eller ska vi rake?" "Ja" blev svaret, "då å ha bäst ni soper, för då blir ju renere då." Si fålk tog då bare på skämt, men då vart inte så rolitt sån, för då kom digerdöden, å han rikkitt sope unna mänskera, så socknera vart nästan fålktomme"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"När digerdöden ha rase över, så va dä likevāl en dräng, sām varsne att han levde, å såga han sej ut för te si, ām dä va nånn mer, sām ha sluppe unna. När han så kom te Melby i Risinge, såg han fotspār i den nyfallne snön. Drängen tog å fördde spāra, å när han kom te Rejmyre i Skedevi, så hann han āpp e jumfru, sām āckså ha komme unna. Nu fick di där båge slā ihop sej å blī ett par."

"Nåre di säjer, att Vånga socken vart alldeles fālktommer, för allihop dog ut. För den skull så fick dalkare flötte in, å di fick löfte te få ta in en vånge där. Dä va

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

för dä, sām sockna fick hete Vånga Än i da kan en höre på gamle infödde vångebor, att di ä utä ett annat ras, för di talēr inte likedant sām vi, å ena unlige ena ä dä i månge fall"

"Ätter en annan säjen, så dog varävige en i hele Hällste socken utams en gubbe i Karstorp å två flicker i Högsfall"

"Andre ha sagt mej, att sän di börje å bosätte sej igen, så va Ännäs [Årdenäs] i Skedevi å Hunnekulle i Vånge di närmeste granna, å imella di bya ä dä flere mil."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Masen i Bliktorp.

Den minnesgode Karl Johan Larsson fortsatte:

"Sån ja sa, så skulle nästan allt fälket här ikring ha doge ut under digerdön, å te Vånge kom, då dalkare å slog sej ner. Flitte Bliktårp kom då äj en sännen, å han ska ha heto Mattis Larsson. Si nu fick var nybyggare ha in så mycke mark, sån han kunne gå å sätte äpp skerstene ikring på en da. Mattis hade förstås rasande bråttån, när han gick ut sina åger, för han ville ju ha så mycke sån möjlitt förstås.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Han han hade för brått, så han tog å glömde sina vante kvar ve sjön Lill-Skirn [Lilla Skiren], å så fick han gå te baks ett långande stycke för å hämte vanta. På då viset så kann han inte må så stort stycke, sån han ha tänkt på den utsatte tin. När han sån skulle gå ed på sitt innehav, tog han på si hustres så å la jal i skona [skorna], å så svor han, att han stog på si ege mark. Si han ha taje jola hemve, så nog stog han ju på ege mark, men då va likvål mened, för han ha ju inte kenne må å fatt in all marka för di där vantas skull. För den menedens skull fick

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

inte masen so i grava, utan-
nu får han ril på en hästänna
från Slöte Hällera genom skogen,
sām han tog in orätt, ner te Blix-
tārpe by te Anners Larsas valle-
grinn. Kärnga, sām rådde'en,
te ta jol i skona, håller han i
håret, å så får ho springe ve
sia. Å dä går så ellen drāser
ām hästhova. Vart tionde år
rier masen å flere mänsker säjer,
att di ha sitt'en. Dä ä tydlinn
sanning."

"En del säjer, att den där
Mattis Larsson ska ha e gravhall
i Risinge gamle körke, men ho
kan ju vare förstörder nu."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Tolfte Karls knapp.

Karl Johan Larsson fortsatte under den mörka höstkvällen att omtala, vad han hört:

"Karl den ~~tärtte~~ toffte va likeväl en kong dä, fast han krige nog lite mycke, men dä va han fälle tvungen te, ätter va dä står i historia. Men han kunne stå ut mä alle strapatser, å när dä gällde te släss, så va han främst å hanses busse di fördde mä, ām så va in i bleke dön. Å rysserackra di fick stryk, å dä tāt di ve, för di ha aldri gjortāss svanske näge gātt.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Men ja ha hört, att kung Karl va osårbar för alle skott, ām di inte tog en utå hanses rock-knappe te kule. Sanning å då ju, att inte vart kongen såreter månge gånger, fast han va må i främste ledet. Men så en gång, säjes då, att han ha varsne, att en knapp i rocken va sin kos. Nu förstog Karl, att nånn ovän ville åtén, å då tyckte han, att då va inte värt te hålle på längre. Han låt en knekt, som va reditt liker kongen, klä i sej den kungliga uniformen. Säna för svann kongen, å då va den däringa knekten, sām stupe i Norge å inte Karl den tolfte. Så ha ja hört, di gamle berätte."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Adolf Johansson meddelade:

Trumslagare Dunders anda.

"När svenska slogs ve Narva unner Karl den tolfte, så va då i armén blann annat en trumslagare Dunder från Dunderbacken i Risinge. Men då va äj en jude må, men då va bare för te göre afförer, sām alle andre jude, för han va mycke för feger te vare må i slaget. När då så skulle bli batalj utå, så va juden rädder, att han må skulle bli å må livhanken, så han ba trumslagare Dunder, att han skulle få krype in i trumma å gämme sej där. Ja, judestockern kröp in å slaget börje. Då vart ju

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

blodiitt, å trumslagern va inte den
sämste te gå fram, så hanses trum-
me råke få sej ett hugg utå en
rysker sabel. Då va ett sånt
kraftitt slag, så trumma remne
mitt iten, å juden vart såreter i
skallen å trall ut. Blon strömme
u såret, å juden vart alldeles vim-
melkantiger, å såg inte vart han
sprang, när han ville sådde sej, för
han rase rätt in iblann ryssa.
Di trodde, att då va en ande, när
di såg den blodige juden för han
såg lå hemsker ut. Ryssa flydde
varåvigelsen, å svenska vann segr-
Men äfter den tin lår ryssa be: "Tör
Knut Posse å Viborgske smällen
å trumslagare Anders anda be
vare oss midde Herre Gud"

~~[Berättat av Adolf Johansson]~~

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Ryssarnas infall 1719.

Om ryssarnas härjningar i Östergötland, då de bland annat brände Norrköping, bevarar folksägnen en hel del berättelser. E. W. Eriksson har hört följande.

När ryssarna skulle in i Bråviken till Norrköping, vardet en vikbolandsbonde, som lår ha hetat Anders Dagsson, som var förrädare mot sitt fosterland och visade ryssarna vägen genom skären. Men den bonden vart sen tångder för sitt förräderi. När så ryssarna bränt Norrköping, ämnade de sig till Finspång

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

för att plundra och bränna även i vårt härad. Men vid Tingsbröten vid Glan mötte en hop hällestads och risingebänder och slog tillbaka fienden, så våra socknar slapp mottaga något besök av de vilda moskoviterna den gången.

En hop ryssar ämnade sig även till Linköping, och de frågade så en gammal gumma, hur långt det var dit. Men gumman var listig och gav till svar, att hon hade nött ut ett par järnskor på vägen dårifrån. Då avstoda ryssarna från den färden.

Det var också vid det tillfället som risingeborna borrade in bly i sin klocka. [se sid 106.]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Häxbålet.

Den sägnrike Karl Johan Larsson i Blixtorp meddelade även följande från häxeriprocessernas mörka tid.

"Från ett ställe i Risinge sn. sände di e flicke för te läse för prästen. Så fråge han flicka: "Kan du läse?" "Näej" sa flicka, "då ha ja inte fått lärt mej.". "Va kan du då?" sa prästen. "Ja kan mjälke tjuren," svarte flicka. "Då skulle ja ville si," skratte prästen. Då satte flicka in en kniv i vägga å mjälke u den, å prästen såg tydlitt, att då mycke riktitt kom mjälk, så då skvale u kniven.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Ätter e stunn sa flicka "Nu vill ja inte hålle på längre, för då dör tjurn". Lätt'en dö då!" tyckte då prästen, å flicka höll på e stunn te. Då tale ho äm "Nu ä prostens tjur dör". Å ha ni sitt på maken. När prästen kom in i sin lagåt, låg hanses store tjur dör i båset.

Nu va då ju tydlitt, att flicka ha lärt sej trälle nånnstans, å när di forske ätter därifrån flicka va hemme, så tog di inte mindre än sju stycknа trällkärnger, säm bruke fare te Blåkulle å helse på hos Hornpetter äm påskera, å därimellan så öve di alle särters trälldom. Då va alltså en finer fångst länsman gjorde.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Då vart ting må däsamme, å di sju kärngera dömder att på bålet brännas. Samme öde fick en gubbe, säm di hitte samman må kärngera. Men han va oskyldiger å va ingen trällkar men blev likeväl dömder säm en rånnen. På ett berg i nörre Risinge vart häxera å gubben brände, men i månge herrans år skrek den där gubben "Oskylldig, oskylldig!" så då eke i skogen. Berget kallas ännu i da Trällkärngeberget.

Den där flicka, ja taste äm, tog di te Kolsta för te fastre äpp'na te e ordentli månske, men en gång då stanne ho ett par oxe. Då syntes då va ho va för e, å då ådre di ihjäl'na, så ho dog."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Lantbrukaren P. A. Olsson, Gettorp, Vånga socken berättar:

"Här på Gettorpsäger finns då ett villt bergsparti, säm kalles för Rövereberga, för där skulle då ha vatt rövere färr i tin. Di där rövera tog en gång e flicke te fånge, å den hade di i si grotte i månge år. Men så en gång så rymde flicka, å inna ho ga sej iväg så hällde ho vatten i röveras bösspiper. När så rövera fick si, att flicka va bäste, sprang di ätter'na, men di kunne inte hinne äpp'na. Då skulle di skuté'na, men då gick inte då häller, för då ha komme vatten på krutet, å flicka kom unna"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Mäktiga präster.

Vi hörde, att man berättar att präster kunde förbinda sig med den onde, men folksägnen bevarar även minnet av präster, som varit mäktigt drivna av Guds ande och begåvade med övernatürliga egenskaper. Lantbrukaren C. O. Olsson i Rämninge meddelade:

"Då va en gång en präst, säm kunne säje, när då va nånn dör, vart han kom: te himlen eller te helvetet. Men så vadå nåre fräcke ena, säm ville pröve, äm prästen kunne någe. Så fick di en levenes kar te lägge sej i e

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

kiste, å så körde di te prästen mä den, å så fråge di, vart den döe ha komme. Prästen han börje å tänke "Inte finna vi honom i himmelen å inte i helvetet." Men ätter e stunn sa han: "Ja, nu for han te helvetet. När di sän titte ätter i kista, då va karn dör, sâm di lagt i levnes. Men säna ~~tor[de]se~~ torse ingen skôja mä den prästen mer. Dä va hemskt!"

"I Hällste hade di fârr en präst sâm âckså va mäktiger. Si di va så hemske te gå på danse där nere ikring prästegårn i kyrkbyn, Österby, på den tin, å dä gick förskräcklitt / osedlitt te på dansa. Även prästens piger va mä, å dä hjärte inte ett

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

dugg, att prästen förmane dâm, att di skulle bli hemme. Så en gång gick prästen mä pigera, å prästekragen hade han på sej. När di kom fram te danserestuga, sa prästen, att di kunne le titte in genom fânstert på di sôm danse. Så höll prästen armen så pigera kunne titte unner den in i stuga. Då såg di, att sjâlve Hornpetter va mä å danse. Dä va så dä kallne i flickera, å säna gick di inte på nånn mer dans."

Arbetaren Fredrik Olsson i Vargfallet amtalade:

I Mässelköp* bodde dä en, sâm hette Dan, å han hade lite

* Risinge sn.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

väl långe fingre, så ha bruke "ta vare" på saker, sām han såg. Så en lördaskväll re han te prästegårn å skulle stjäle frukt. Men si prästen där han kunne lite meränandre, å utan te si Dan, å innan nånn annan såg'en heller, så gjorde prästen så, att Dan fick rie ikring en sten hele natta. Så på māran sa prästen: "Ja får le ta dän den där, sām rier ikring sten, nu ha han jar hålle på hele natta". Så kom Dan löser, men han akte sej nog för te försöke å stjäle frukt hos den prästen nånn mer gång."

[jmfr s. 293]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Store Hans.

"I Olstorp*, Risinge lär dä ha bott en, sām di kalle Store Hans. Han va så starker, så dä fanns inte hans maken. En gång när han va utbudeter på kongsskjuss, så tyckte han, att kusken va illaker ve hanses häste. Te sist vart Hans arger, stanne hästa å tog ner kusken, smet'en bra på den ene sia å vänden på den andre å klådde äpp'en där mä. Sän satte Store Hans äpp kusken på vangen å sa: "Kör sām e mänske nu, så ja slipper ta ner dej fler gånger. Ändå fler bravader gjorde Store Hans."

[Flera meddelare]

* på dialekt: Orstärp.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Frimurarna.

Den hemlighetsfullhet, som omger frimurarna har satt folkfantasien i rörelse. De hemskaste saker om dem ha utdiktats. Adolf Johansson och flera andra berätta:

"Förr i tin trodde di, att när en frimurere togs in i föreninga, fick han lägge löfte på te inte yppe någe ām, va di hade för sej. Då vart di åfotograferete, å alle bildera har di inne i en sal. Olyckliger blir den, sām försaker yppe någe, för då syns då på bilden, ām så person ä aldri så långt bärte. Då sticker di en kniviv i bilden, å då dör person.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Då va en gång en kar, sām ha gett sej te frimurera, å hustra va envisen å ville vete, va di hade för sej. Men då fick ho ju inte vete, förstås. Men te slut lāve han, att den å den julaften skulle han prate ām'et. När di så kom te den julaften, å han skulle börje, föll han strax ner å vä dör."

"Si frimurera di tar å tapper å blon, å den sänder di te hunnturken, för där har di blon i stället för vin ve nattvarsgång. Så påstår fālk åtminstone"

"På visse tider så lātter frimurera ut en utå sina medlemmer, å den då då blir, den tar

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

di livet utå å skicker te turka för di äter äpp köttet, å då tror di, att di ä kristne. Di ä ju hedninger där nere. Frimurera får bra betart för köttet, å då ä för då, sām di har så gätt ām pänge. Di vräker ju äpp store hus. I Linköping har di ett stort hus, sām di kaller frimurerehotellet. Di tāler ām månge, sām frimurera ha taje Anna. Så va då en prost i Krigsberg, sām frimurera tog. Då hettes ju för, att han dog förstås, men i kista va då bare ekeve[, för då sa pigera åt mej i köket.] Herre på Lämnäs* tog di må, å [även] i den kista va då mä ve. Ja inte vet ja, va sām ä sanning, men va ska di vare så hemlighetsfulle för."

*I Risinge socken, skrives även Lämmenäs

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Sägner om krig

Jungfruholmen

Kassör Johansson omtalar:

"Då finns en sägen, att då varit ett slag någon gång för långesen i Kulla dal vid Hällestads kyrka. Under den ofreden lär en jungfru ha gämt undan dyrbarheter på en holme vid ån, som kallas Jungfruholmen. Hon kunde sen ej ta reda på skatten, utan där går hon ännu och söker, fast hon ä dö för lenge sen"

[Fiendefot har mig veterligt ej trampat Hällestads mark sedan 1567, då strövkårer* av Daniel Rantzaus / krigs här härjade i norra Östergölland]

G. O.

* Dessa skola då [enligt Broockman 1760] ha plundrat Hällestads kyrka. En direkt tradition kunde nog ha levat kvar år 1760.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Slag.

Karl Hagenberg berättar:

När danskarna va i Hällesta [1567] gämde folket undan kyrksilvret i Finskertorpets hage på prestgårdens ägor. Dyrbarheterna lades i en grop eller grenva, som sen täcktes med ekeplank. När det blev fred igen, så kunde ingen återfinna stället, utan silvret ligger där än. Blott händelsevis träffar någon på hålet, och flera ha försökat, att de sett ekeplanken, men när de sen skulle gå tillbaka, gick det ej att hitta det.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Ett slag ska ha stått ve Torstärp i Risinge, men när då vet ja inte, men ja ha hört, att di la unna vapen å sånt där i e grotte där i närheten, men ho å svär te hitte"

E. W. Eriksson:

"Vid Ölstad i Risinge ska ha stått ett slag, och där stupade en kämpe, som hette Ottar Dennehake. Han ska ligga begraven i den där forngraven, som är där i närheten av Risinge nya kyrka. Du ha väl sett, att på den högen står det en hög smal bautasten, och på den är på ena sidan ett

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

H inristat och på den andra ett O. Det ska vara till minne av den då kämpen Dunnerhake"

[Bokstäverna äro tydligen inhuggna i senare tid. Högen synes verkligen vara en fornlämning

S. C.]

På flera ställen inom Finspånga Läns Lärad förekommer ett ord "garp"; ortnamn. Så benämnes ju en fiskart under medeltiden./ Folktrogen förlägger slag mellan svenskt och tyskt krigsfolk till dessa orter. Sålunda skall det ha varit batalj i den s.k Garphagen vid Bammalstorp i Risinge sn.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

och vid Garpegölarna i Tjällmo sn. I Blixtorps skog, Risinge finnes en "Garpmosse", men om något slag varit där, vet ej sägnen om.

Vid den s.k. Slåtpussen nära Karstorp i Hällestad skall även ett slag ha stått likaledes vid Börsjö i Risinge.

I gamla källor nämnes, att en karl till Ängnäs i Risinge, som lär ha hetat Rangfaster Magesson, skall ha under krig med en granne bränt dennes slott Svärtinge i Östra Eneby socken.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Knekthistorier.

Från Sveriges sista krig 1808-09 och 1813-14 finnes många sägner om bedrifter utförda av lantvärnsmän och hektar från häradet. F. lantbrukaren A. P. Nilsson, Båtstorp meddelar:

"Min morfar Sven Djurstedt va lântvärn å mä i Finland. Han va uttagen för Djurskyttan å va bäst i 7 år, för hanses pâjke va inte fe, när han for, men när Sven kom te baks, så ha pâjken börje å läse i abc-boka. I kriget va Djurstedt så nära, att e kule en gång gick alldeles förbi huvet, så de svedde lite på häret, men på hästen tog

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

hela å ene örat. Men min morfar han vart oskadeter."

Karl Hagenberg har hört talas om följande:

"För Ramstorp i Risinge va da knekte, sâm tjäne, å di hette alleihop Ram ätter byn. En Ram va mä i siste finske kriget, å då va en rediger buss te slâss å gjorde svenska heder. Men hur päpassliger han va te skjute i hjäl ryssa, så överraske di allt Ram en gång, men då va, när Ram va tvungen te göre sina naturbehov. Då va tre stycken ryska soldater, sâm kom, å nu syntes

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

då, sâm am ramstârpebönnra skulle
få ställe äpp en ny soldat. Men då
va inte farlitt, för Ram hade bössa
må sej. En ryss stöp för kula, en för
ett slag utå bösskôlven, å den tredje
togs te fånga. Alltihop gjorde Ram en-
sammen, å sän tog han byxera i ene
növen å den fångne ryssen i den /
andre å ga sej å fram te befäla. Då
fick Ram beröm för si tapperhet."

Morfars far till upptecknaren
av dessa sägner hette Per Persson
och var från Österby i Hällestad. Han
blev också uttagen till lantvärns-
man under finska kriget. Egentligen
lär hans bror ha varit uttagen, men
som denne var sjuklig, sörjde de-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

ras mor för att sända i väg honom.
Men Per var hurtig, frisk och stark, så
han erbjöd sig att gå ut i kriget i
sin brors ställe. Som soldat fick
han mamnet Knapp. I kriget var
Knapp ~~med i varjehanda strapatser~~
~~och faror~~. En gång ~~var han~~ så nära,
att en kula tog bort nässpetsen.
Efter 3 år kom han åter till sin
hembygd, där han sörjts som död.
Här levde han sen, tills han var
gammal ~~mätt av år~~ som lantbrukare och
blev amsider ägare av ett eget
hemman (i Hedsmedstorp i Risingesocken), var stor auktionsman och
valdes till nämdeman vid häradsrätten, ~~vilket är en titel, som efter-
strävades av varje god bonde~~ [se s. 243]

[Meddelat av min mor: Tru
Amanda Olsson]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Förre häradsdomaren o lantbrukaren A. P. Johansson i Skånstorp förtäljer:

"En sām hette Peter Lindal skulle ha vatt må i kriget mot Napoleon i Tysklann, å han ga sej te Cardell ve kanonera. [överste Carl von Cardell, som på ett utmärkt sätt ledde det svenska artilleriet under det kriget. ~~Märk att hans namn, då sägnen är allmän, lever i folktraditionen.~~] Då gjorde han även för då, att di hade mer betalt ve artillriet. När så svenska skulle ta in Leipzig, så körde di fram må kanonera nära porta å brasse på. Men porta di ville inte gå sānner. Då rikte så Cardell själver kanonera, så skātta

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

tog mitt i nyckelhālet. En del säjer att Karl Johan, kronprinsen, i egen hög person rikte kanonera. Si Karl Johan han va så pass, att när fiendens kanonkulēr kom, så tog han dām mella bena å höll dām kvar. Vem då nu va, sām rikte, så sköt Peter å hanses kamrater, så kanonpipera vart så hete, så di va röl. Men porta gick sānner, å svenska kom in i stan å jäge ut fienden.

Lindal gick u kriget må livet å bodde i Hällste te sin dö."

Anders Larsson, Sången, Klinttorp, Hällestad berättade:

"En sām hette Olle Jäger från

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Hällste den må, va soldat i kriget
mot Napoleon. När di skulle ta i
Leipzig, rikte Kalljoan själver ka-
non, å bå lås å port gick i traser
Svenska storme in stan i fullt
språng, men fransosera hade fyre st
kanoner äppställde på torget, å
pipera va riktete längs åt di fyre
gater, sām gick ihop där. Fran-
sosera sköt, å för e kule stupe
en kamrat te Olle, sām hette så
mycke sām Tjäder. Kula tog å
karn på mitten. När Olle såg att
Tjäder stöp, tänkte han, Olle Jäger
berätte då själver säna, "Nu ska ja
allt i di munkeväske, när ja komm
tebaks!" Si saken va den, att på
kvällen inna slaget så ha Tjäder

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

fått tag i lite mjöl, sām han ha bake
sej munk utå, men när Olle ba te
få en, sa Tjäder nej utan åt dām
själver å la den siste munken i si
väske te den andre dan. Men när
Olle Jäger kom tebaks, va bå Tjäder
å has munkeväske tekos, så nånn
munk fick han inte, men kunne lä
vare nöjder ändå, att han kom mä li-
vet u kriget."

"En annan, sām hette Tjäder
i från Herrfollet, va må i finske kri-
get. Annars så hette karn Anners
Annerssa. Han fick vare mä ām å
vakte ryske krigsfånge, sām skulle
föres te når förläggning. Då va
ett ölände te ha mä ryssa å göre,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

för di slogs, när di skulle äte så tallrikebita rök. "Ta in nåre svinhoe å ge dåm te äte u, då passer bättre för dåm!" tyckte Tjäder. En gång när di raste å tänt ell, såg han att ryssa drog å sej skjortera å ryssa över ellen. Då sprake, precis säm åm en lagt på eneris, så fulle utå löss va ryssa. När transporten kom te Sammalstorp i Risinge, där då va gäsch ~~sch~~ gäst giveregård då, skulle ryssa å svenska må ha brännvin. En utå ryssa tyckte lä, att han ha fått för lite, så han slog ihjäl krogere — käringa, å sän tog han åpp sextan skilling å skulle betale må, för så mycke kåste då te slå ihjäl e gammel kärng i Rysslann"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Karl Persson, Hersmarken har följande tidsbild.

"Herkules från Risinge va en soldat å va må i finske kriget, där han utmärkte sej så pass, att han fick medalj å vart ~~befordreter te~~ korperal. Han ha nog slajs säm en svensk i bataljera å kom hem men va nog lite karsker å sej. En gång besökte Kall fjortne Joan herrn på Sanstörp. Då va hemskt ståttitt allting, å mycke må knekte va utbudete te hålle vakt ve herrgårn. Fälk va ju nyfikne te få si kungen å trängde på överallt, men knekta hade order te inte släppe fram nånn på en viss

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

väg. Herkules va ju korperal a vakt befälhavere. Knekten Björn stog vakt ute ve vägen å skulle hindre fälk från te komme fram, men när själve gä[st]givern i Hällestad kom, kunne inte Björn våge sej te neke honom te komme fram. På ett avstånn stog korpral Herkules å såg att Björn inte skötte sin plikt. Må dä samme kommer Herkules springen å han hade ett bröstycke i ene näven å ett fläskestycke i den andre [för han höll på å åt], å skrek te Björn, att han inte skulle få släppe fram nånn enda. Men Björn svare: "Dä ä ju hällstanas gä[st]givare å då så." "Näj!" skrek Herkules, "ä̂m dä så kommer en gästgivere

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

från hällsinge, så ränn bare värja i'n. Ingen får komme fram här!"

Så daner va Herkules, å äm svenska jämt betedde sej så mot sina fiender, så stoge sej nog Sverige länge än, dä ä ja säker på.

När Kall Jaan den gången va här begärde Herkules avsked, för han ha tjäne krona i trettiåtte år. Han fick avske å nådebevis utå själve ~~to~~ kongen för långvarig å trogen tjänst."

"Vivägg från Stigstorp va mä, när svenska tog Norge, å så länge han levde, så ga han sej kunna på, att di ha aldri tatt Norge, ä̂m inte han ha vatt mä, å dä ä ju inte gätt te vete."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Följande historia berättades av Karl Johan Larsson, Blixtorp.

"Två soldater från traktera va mä i Finlann, å di låg i sitt kvarter i en bonngårl en julaften å tarte äm, hur dä kunne vare där hemme. Hustra på stället kunne trälle, säm alle finnkärnger kan, å ho sa, att ho såg, hur dä stog te hemme hos soldatera. I den enes hem va allt gött å väl, men den andres hustre hade en annan kar hos sej, så dä va ju inte så värst bra. Spets hette han, säm hade e sånnen kärng. Han vart ju hemskt arger å lessen först, men såna ville han inte tro dä.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Men då erbjö sej finnegumma te trälle hem Spets äm natta, så fick han si, hur dä va. Men han fick inte säje någe eller göre någe där hemme utan bare ta en sak te tecken, att han ha vatt där. Dä gick Spets in på, å finnekärnga ho trälle allt hem'en. Där såg han, att allt va, säm dä va sagt, å hur arger han va, så kunne han ju varken slå ihjäl den främmite karn eller klå äpp kärngeaset. Spets tog bare en utå hustras känger, å så vart han tebaksträlleter te Finland igen. Men när han sen kom hem från kriget, hade han si hustres sko i ränsel. Nu vart dä nog annat å för'na".

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Pängar och skatter.

Flera meddela följande:

"När en hitter pänge på en väg i synnerhet ve en kârsväg, ska en spätte, innan en tar äpp pängen, eller helst lätt'en ligge, för då kan vare nånn, sâm ha skrape på någe ant må pängen, å så kan den, sâm hitter den, få då anne"

"Pänge, sâm en hitter ska en använde te köpe lâtter må, för då blir då tur."

"Te drömene âm pänge å inte bra, för då betyder tårar."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

"Nånn gång la di pänge på bröstet å den döe i kista, för att han skulle ha någe må sej. Va doch inte så vanlitt."

"Förr i tin kunne kvinnfälka skaffe sej en sånn där'en ande, sâm di kalle "spirtus". Den kläckter utå ett tuppägg, för di trodde förr, att tuppa kunne värpe di må, men då skulle ju har hänt förskräcklitt sällan förstås. Men ám nu e kvinne ha fått tag i ett tuppägg, så kunne ho skaffe sej en liten spirtus, âm ha kläckte ut'en genom te ha ägget i armhâlet en ti. Då vart kvinna så sjuker, så ho va nära te dör, men när spirtusen kom fram, vart ho bra, å sána hade ho en lydiger

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

tjänere, sâm drag te'na bå pänge å annat, va ho ville ha. Men ho kunne aldri bli å mä spirtusen, även âm ho ville, å ätter dön, så ha ha sållt sej åt den ande. Fast dä va så otöckt, så va dä likeväl månge fruntimmer, sâm va så förledde utå djävulen, så di skaffe sej spirtus. Maje i Mo skulle ha hatt en, för ho kunne gå å ta äpp så ätter en kar, sâm mejde så mycke han kunne, å styre mä djura å likeväl sticke ett par strumper âm dan. Alle mänsker sa, att ho hade hjälp för annars så ha dä ju vatt omöjlitt för e mänske te kunne göre så mycke. Andre gummer hade hjälp te spinne, å di hann mä mer än andre." [Meddelat av min far]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Adolf Johansson säger sig ha hört, att under Sjärnorps slott nere vid Roxen, där finns det en källare, som ingen kan komma in i, för någe trolltyg håller igen. Dem, som lyckats, att med ett spett glänta litet på dörren, ha sett att det står en guldvagga i källaren. Den vaggan lär "Dunkelasse" ha rövat i trettioåriga kriget, och det skall vara blodiga barnkläder i den, ty det barn, som låg i vaggan, blev dödet då rovet skedde.

Till Stjärnorps stora och dystra slottsruin har knutits många sägner. I en källare där tog Mixus sin svartkonstbok [se s. 214], i slottet höll sjöjungfrun lärolltop med fiskaren [se sid 173], och dess ägare Dunkelasse tog Skam levande [se sid 90.]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Karl Persson, Hersmarken, förtäljer:

"I Bålvena, såm du ju vet ä e äng, såm hör te Rämninge, ska dä vare en skatt nergrävder i en backe. En tårpere i Erkesötre mitt över åna såg, att dä lyste där i Bålvena åm nättra, å han antog att dä va en sånn dären skatteell, såm lyser, där dä ä någe nergräft. Men då den där ellen aldri lyser åm daga, så tog gubben märke på ungefär, där dä va, å när dä vart dager, så la han två synåler i näven så att di bilde ett kors, å så gick han, så att skattstället allti va rätt fram. Så där får en lav te göre, när en ska ta reda på skatter, annars

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

hitter en inte stället. Men den här gubben han rodde över åna å gick åpp i backen. Där hitte han så när han grävde i backen, såm en mureter källere å där stog dä ett dyrvart skrin, men öm dä va nåre pänge i't, dä ha ja inte hört, men dä va ju bra te få skrinet. Men dä ä nog mer kvar i backen, för ja ha hört, att dä lyser än i da. Du kan ju gräve så får du fälle si."

"På Hammartäppan, såm dä där gärdet ve Eriksberg heter, [i Risinge sn.] va dä en gång en bonne, såm gick å plöjde. Rätt såm dä va så högg plogen emot någe, så att oxa stanne, men bonnen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

höje te, å ota tog i, så mycke dä
va i stånn te. Plogen gick sta, men
på billspetsen satt en stor järn-
ring. Då syntes att ringen ha sitte
på e kiste, å bonnen börje gröva,
för han trodde, att han skulle finne
en stor skatt, men då va lyggens.
Inte ett dugg såg han te, fast han
kunne höre hur kista slog ner, när
ringen lässne."

"I Ilinsängen ve Gammer-
stårp [R:sn.] sta då finns en skatt,
säjer di, för många ha sitt, att där
lyser, men äm nånn ha hitte någe
där, ha ja inte hört, men då kan
ju hände ändå, fast inte ja ha fått
reda på't."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

E. W. Eriksson har tagit notis-
en följande och meddelat mig:

"Ve Sonstorps herrgård finns
då ett gärde, som heter Gullvarvet.
Då ska ha fått sitt namn efter
en skatt, som har funnits där i
forna tider. En gång gick en gum-
ma förbi där, och då såg hon, att
trollen hängt ut en hel massa
guld och silversaker på buskarna
där omkring. De skulle väl vård-
as förstås. Gumma tordes inte
ta något utan sprang ner te sme-
darna i smedjan och talade om det.
Di tog med en del kolsäll å sprang
dit, men då va då försvunnet vart
enda dugg

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Åter överlämna vi ordet åt den minnesgode Karl Johan Larsson, Blixtorp, vilken sedan berättat så många sägner från vår hembygd Finsponga Län.

"Dä va en gång en dräng i trakt tax, sām såg en skattell lyse, å han ville gärne ha tag i skatten. När han så såg ellen en gång på kvällen, va han nog djärver för te gå å tänne äpp en elle ett litet stycke ifrån. Då såg han, att kring skatteellen gick dä en liten gubbe å pyssle. Så ām e stunn kom gubben fram te drängen å sa: "Får ja titte på din ell ett tag, så får du titte på min ell." Dä va drängen mä på, å ām e stunn gick han te gubbens ell å titte på den. Men då

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

ha drängen vatt så försiktiger, så han ha tatt mä sej ett stycke stål i ficka. Si, när en ä ute å har mä trälltyg å göre, så ä dä bäst te ha stål mä sej, för si stål, dä ä alle träll skygge för. När så drängen kom te skatteellen, tog han å kaste stålbiten mitt i ellen. Men säna så va dä nog bäst, att han fallre sej å, för gubben for ätter'n, så drängen fick springe, så mycke han kunne, å han ha nog inte hinne unna, ām han inte ha kile in på en åcker, där förera gick i kōrs. Där kunne inte gubben följe må längre, för si inget träll kommer över dä, sām går i kōrs. Drängen va glar, att han ha komme unna

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

en säker dö, så han va nöjder te f
gå hem äther den beta, för då va
nog inte rådlitt te gå å titte på skat
ellen mer den kvällen. Nu va nog
inte gubben så vänliger, så den andre
ha fått komme fram te ellen.

Men den andre dan, när då vart
dager, då våge drängen gå dit, där
skattellen ha brunni. När han så kom
fram, fick han si, att, pricis där ellen
ha vatt, stog då e silverskål, sâm
va bå fin å dyrbar, på marka å i
skåla låg då där stålstycket, sâm
drängen ha kaste i ellen kvällen för
ut. Drängen tog skåla må sej hem,
men inte va då hele skatten, då
va han då säker på."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Platssägner.

Lantbrukaren August Pettersson berättar från sin by Gössbo i södra delen av Hällestads socken: [seäven 118]

"En gammal klövjeväg skall i fordna tider ha gått från Gössbo till den norr därom liggande byn Jägestorp. Nånn annan väg finns inte genom skoga. De gamle berätta, att di burit likena till Jägestorp, där då va ômbyte utå bårlag. Sän va då lä bättre väg te körka, men långt dit va då, då sâm nu. Den där gamle vägen gick genom Stickkärret norr om Gösbo by, å i då kärret va då en hôlme, som kalles Körkbrohôlmen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Dä ä för dä, sam ja tror, att dä ha
vatt en körkväg. Nu ä Stickkärret
odlat te åcker, å Körkbrohôlmen ä
bare en kulle i åckern. Men namnet
ä kvar än i da."

"Varggropeberget ligger på Gössb
äger nära gränsen te Vånga socken.
Där är e fyrkantiger klyfte i berget
å i den ska di ha fånge varge färr
Di la lite skräp över öppninga, å så
släfte di ner en lammunge. Så
fick den skrike å locke varga, å dä
di kom ramle di ner i gropa å va
fångne"

"Trôllgälarna ä[ro] ett par små
vattensamlin gar i Gössbo, å ett

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

berg där i närheten heter Trôllgäls-
berget. Ja ha hört, att engång när
nåre flicker valle djur där i när-
heten i skogen, så kom dä ut två
trôll från berget å skrek. "Vill ni
nu ha hittelvärmer kôrv fänter?"
Men "fäntera" di sprang, för di tordes
inte äte någe utå den där trôll-
kärver, å dä va ju inte te undre
så mycke på."

"Gössbo by ha förr ligge söder
ut på den högre upp liggenes kullen
"Sann", sâm dä nu kalles. Ändå
längre bârt i tin ha dä bott män-
sker ve Källfalla på dä di kaller
för Raffelemon, men dä ä ju
inte gätt te vete."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Anders Larsson, Sången. Klintorp, meddelar följande:

"På den tin hytta gick ve Kattrum, vadä en gumma i Gössbo, sām dog i Gössbo å vart begraven i Hällste körgål, men ho gick hem te Gössbo ve 11 a 12-tiden för varenda natt. Å när ho gick, så skrek ho. Di såg'na ve hytta, att dä va sām en skepnad, å di la ut glöhete slaggbite mitt över vägen, så gumma fick vike å vägen in i skogen, å då skrek ho så barra vek sej på träna."

A. P. Nilsson, Båtstorp:

"En gubbe på Rösjö äger hade e

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

lita ö i Rösjön, å på den öna, där va dä så hemskt må halla. Men när di där halla inte fick vare te fress för barna i byn, tog gubben å skaffa sej en stor orm, sām han kalle Isak, å den hade han på öna för te vakte hallana. Men åt e flicke, som hette Maja, så han "Ām du vill gå å plocke halla, så gå du, men ām du för si Isak, så var inte rädder, för har rör dej inte, men ta inte mä dej Rösjö-unga för dām tål han inte!" Maja ho gick å plocke, å ho såg Isak ligge på en sten, men han hade ett huve, sām va sām på en kalv. Si Rösjögubben kunne trälle, å öna ha säna kalles Isaks ö, men nu ha gubben vatt dör i månge år, å där ha lä ormen mä."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Anders Larsson berättar:

Ett stycke från byn Berg ligger på ett ställe tre stycken stenar. De skola vara dittsatta till minne av en dräng, som högg sig mycket svår vid arbete långt in i skogen. Han släpa sig ända dit, där stenarna ligg men där dog han av blodförlust.

A. P. Johansson i Skönstorp:

"Du ha lä hört, att den där grop nerför Kapellet i Ås kaller di Sobbats- grop. Då kommer sej å, att då va en kar, säm hette Sobbaten, ja då va ju vare ett åtnamn förstås. Han gjorde så mycke ille i trakten utå Präst-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

hög, så antingen vart han avrättetes, eller dog han sej å dage själver. Hur som helst, så vart han begraven där nu Sobbatsgropa å. Då skulle ha hänt för mer än hundre år sänа."

Många meddela följande.

På många ställen i Hälleskede finnas jättegrytor i bergen. Enligt folktron "dampe jättа däm, när säm berga va mjuke, å sänа så hade di däm te stöte så i". De vackraste jättegrytorna finnas i Rämminge och dessutom i Falla, Berg, Jägestorp, Prästhög och å andra platter. I Rämminge finnas 5 större och några små. De små grytorna kallas av gammalt

*se s. 397

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Orins kvarn" och skulle bevara minnet av guden Oden (?!)

Strax vid Embetorpet kallar en backe på vägen för Brudbacken. Där skall en brud eller ett brudfölje från Kättorp ha hört ihjäl sig.

På Starrsjö ägor ligger nära vägen en väldig sten, som kallas Brudstenen. Från den stenen synes ett block hava fallit ned. Det lär ha skett, när ett brudpar under ett åskväder sökt skydd under stenen. Blocket föll ned och krossade brudparet. [A. Johansson, Ramsinge]

Även i Risinge socken nära byn

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Tjuttorp finnes en s.k. Brudbacke. Det troliga är, att även den har namn av något brudpar.

I skogen nära stället Hesmarken ligger i en backsluttning ett stort flyttblock. Därunder skall en stortjuv, Björn, vara begraven. Björn var jagad av rättvisans tjänare och ämnade sig egentligen dränka sig i ån, men då tyckte han, att vattnet ej var så djupt, som det var behövligt. Då tog Björn och hängde sig i stället. Han begrovs där vid stenen, ty trakten däromkring var allmänning, och på sådan mark fick självspillingar begravas. Stället kallas Björns backe än i dag. [Om självmördare se vidare s. 312 o. 415]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

I norra delen av Hällestad finns
en stor sten, som kallas Stickelbo-
sten. Där skall en liten "herrgård"
legat, men en jätte kastade stenen
på den "så herrgård vart ihjälslagen".
I våra dagar bildar Stickelbo sten
gränsmärke mellan 7 byar, som där
stöta samman med sina ägor.

På ena sidan om landsvägen
på Bårstorps ägor står en kall med
egendomligt formad krona. För ti-
den skall det ha stått en på den andra
sidan om vägen också, men den har
torkat. Dessa "Bårstorps källor" ska
ha rukit upp, sedan en gräslig händelse
timat där. Dit kom nämligen ett
par bröder, som varit skilda så

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

länge, att de inte kände varandras.
Bröderna blevo arams och slogo ta
ihjäl varandra. Man berättar, att en
länsman ville syna ut en av källarna,
när den stod för nära vägen, men
bönderna satte sig emot, då de trodde,
att något farligt skulle hända där.
Sedan torkade den källen, men den
andra står ännu kvar. Ett träd,
som dock inte undgick en läns-
mans förstörelsrasseri, var dock
den ståtliga Prästgårdseken eller
Likeken nära Hällestads kyrka.
Den lemniga krona uthängde bygdens
stolthet. Där började kyrkoklock-
orna ringa, när likfärden kommo
från det hållet. Därav namnet Lik-
eken. Den märkliga eken blev typ-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

bortsynad av länsman Rinnander, då den skulle vara till skada för vägen (!) år 1912, och den ståtliga naturklenoden fälldes 800 år gammal. Länsmannen fick böta, "men du vet lä, att den där Rängnander vart skjuten nåre år, darätter utå en brottsling ve Högsfall." [A.P. Johansson]

Vid Bråtfall är en sten "där en kong ska ha äte medda en gång"

Sjöarna Hornspillarn [Stora] och Givern ska ha två bottnar vardera "för när fisken ä på den nedre, då ä dä lygens te få nånn fisk, men ä̂m en träffer på hålet, där fisken går ä̂pp å ner, då för en väldit mä fisk."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Solsknappen" heter ett berg på Olstorps ägor i Risinge socken. Där invid satt en gång en bonde och grät, för han hade inga pengar att köpa oxar för. "Men då kom dä ut en liten gubbe å sa: "Pengar kan du få låne å mej på tie år." Bonnen fick pengar; men när han kom å skulle betala igen, så va dä nånn sä̂m sa: "Den du ha låne penga å, han ä dör, behåll dä̂m du!" Bonnen gick allt hem mä sina penge" [Jmfr. om Easkorn sid 25]

Allmänt känd är sägnen om Stjärnorps fiskare.

"Där nere ve Stjärnorp ve Roxen slöt gårns fiskere förbund

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

må sjöjungfrun, för han skulle få bra fisktur. Då fick han, men då fick han dyrt behåle, för te slut ville sjöjungfrun tvunget gifte sej må fiskern, å di fick låne slättet te hålle bröllop i. Men inge mänske skulle få vare må. E pige, såm va nyfiken å glänte på e dörr, fickholsen åvridder. Sån tog sjöjungfrun må sej fiskern ner i Roxen, å där syns han än iblann såm små låger över vattnet såm häpper på yta utå sjön."

Anders Larsson berättar:

På Olivenhultskogen ha på ett ställe två bröder, fast okända

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

för varandre, råkat ihop i slagsmål en gång, sen deras hunnar först börjat striden. Bröderna tilltygade varandera så pass, att di dog. Där va då sån vanlitt, att alla såm gich förbi kasta sten å skräp i en hög. Skräpet kördes dän iblann men nytt kom dit jämt, men nu för tin å då ju ingen, såm bruker sånnt där.

"Mella Hunnekulle å Fridkulle i Vånge socken va då förr på ett ställe en plass, såm Pärkel höll rener för skräp, för där ha då vatt dansereplass, å ungdomen ha roge sej mycke å synde där, så sånna höll Pärkel plassen rener, så då inte skulle vare någe såm hindre."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Karl Johansson, Stigstorp amtalar

"I en hage ve Hjälmsätter i Ljungs socken bodde ett skogsrå, sām di kalle Tuppelbo gubbe. Den såg ja en gång i min ungdom. Han såg ut sām en stor kar, å han stog å peke finger åt mej. Men när ja skulle gå ikring berget, han va på, så såg ja inte en skymt å'n. Torpern i Tuppelbo sa, när ja tale ām'ut: Ha du inte sitt den där förr, då ä ett skogsrå."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Ortnamnssägner.

Namnen på häradets socknar skall enligt sägnen ha följande härledningar:

Hällestad har namn av den häll kyrkan till dels står på. Risinge kommer av de resar eller jättar, som först bebyggde socknen [Märk tyska der Riese = jätte] Tjällmo kallas så efter de tjäll eller tillfälliga härbärgen, som funnos där. Vånga fick namn av de dalkarlar, som där "fick ta in en vånge" efter digerdöder [se s. 108] Regna lär ha uppkallats efter sjön Regnaren. Godegård är ett ironiskt namn, emedan den socknen har varitan-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

sedd som den fattigaste i häradet och allt annat än god. Namnet Skedevi slutligen skulle komma av, att den skedar eller skiljer mellan Östergötland och Närke. [Flera meddelare]

Det finnes också en annan tydning av namnet på socknen Risinge.

När man skulle bygga kyrka därstädes, var man oviss om, var den borde stå. Då spände man för ett par otamda tvillingsstutar för en vagn och lät dem löpa. De stannade omsider mitt i en rishög, och där kom man överens att bygga kyrkan.

[Hagenberg]

Byarna Gössbo och Kattrum

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

har namn av att en gubbe, som ägde alltihop skiftade sina ägor mellan sina barn Gösse och Katarina. Därvid sa han: "Där får du Gösse bo, å där har du Kattrine rum"

[Adolf Johansson m fl]

Byn Rämninge ska ha namnet "för då ä så mycke remner å skrever i berga."

Falla har namn av, att man hade så mycke svedjefall där i forna tider.

Vagelö ska ha namn av en jätte, "sâm hette Vagel, å så ha då vatt ö förr i tin" [Många meddelare]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Sonstorps herregård kallas så, för ägaren delade mellan sina barn så, att sonen fick Sonstorp och dottern Karin fick Carisnäs på andra sidan ån, där det också synes, som det har varit byggt i forna tider.

Ljusfall ska ha fått namnet, för att byn brann ned gång på gång, så att folket inte visste sig någon råd, var byn borde uppföras, för att den skulle äga bestånd. Då rådde en gammal gumma, att man borde bygga "på di där ljuse falla där äppe." Rådet blev följt, och sen stod byn kvar.

Karstorp benämnes så för det blev en "kar" över där under digerdöden.

[E. W. Eriksson] ses. 109

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Torpet Björnsten under Sonstorp kallas så, emedan det skall ha bott en björn under den väldiga stenen, som är där i närheten. Björnen vart skjuten i sitt ide.

[Efter Karl Persson]

Skånstorp ska ha namnet av, att en skåning först skall ha bebyggt detsamma. Andra mena, att det varit en finne. Därav namnet på Finnängarna på byns ägor.

[A. P. Johansson]

Finspång har uppkallats på grund av att en finne först bebyggde platsen och lade en spång över Finspångsälven, som utfaller där.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Byarna Ramstorp och Gammalstorp i Risinge bevara minnet av de som först slogo sig ned där nämligen jättarna Gam och Ramunder. [Jes. 28].

Hedsmedstorp i samma socken har namn av en smed, som var ledning, sen den övriga befolkningen denna omkring blivit kristnad.

Angående de första bebyggarna berättas, att Sundby i Risinge och Halbo i Skederi först mottagit invandrare i häradet. Ramninge-Hällestad skall enligt sägnen vara socknens först bebyggda by.

[Jämf. s. 103–104] [Flera meddelare]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Jordbyten.

Folktraditionen bevarar minnet av många jordköp med betalningen in natura till löjligt små värden och av gåvor i jordområden som belöning för tjänster.

Bänarsängen ["Bännersänga"] skall ha hört till Hädsmedstorp men blivit bortbytt till Finspång för 2 pund mjöl. Det mesta hör nu till Ramninge. [Hagenberg]

Klumpen [5 tunnland], som hört till Ramninge sen på 1500-talet, har blivit bortbytt av ägaren till Bredstorp för 6 pannkakor. "Di

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

måttle va bra hungrige i Brestörp då för tin" [Hagenberg]

Torkulla, [Namnet skrives nu för tiden Torekulla, men detta är fel. Ännu på kartor från mitten av 1800-talet står det Torkulla.] som är ett halft mantal och sen år 1880 hört till Rämninge, skall förr hava tillhört Vagelö, men ägaren gav Torkulla till herrn på Finspång för att ägarens son skulle slippa krigstjänsten. Rämninge och Torkulla har i år övergått i bondehänder efter att i 300 år legat under Finspång. [Hagenberg]

Torkulla kan dölja guden Tors namn, och det kan ha varit offerplats där uppe på kullen. Tolksägnen åtminstone menar så.

[Om "Torkulla kyrka" se s. 23 f.]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Boda by i Hällestad skall vara bortbytt till Finspång för en kappe salt.

En skog under Jagestorp lär ha blivit överlämnad till Borggård, för att ägarens son skulle fritas från krigstjänst av borggårdsherrn.

Av liknande anledning skall åkergärdet Jungfrufallet ha komn mit under Sanstorp från Bogetorp

Byn Kåttorp skall ha blitt bortbytt för några hålkakor, och en ö i någon sjö där omkring bytte ägare med en grå stut som köpeskilling. [Många beröthare]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Från gruvor och smedjor.

Hällestads socken var fordom egen bergslag liksom också en del av de kringliggande socknarna. Men Hällestads bergslag var den förnämsta, ty här funnos över 50 gruvor med järnmalm, nära 30 hyttor eller masugnar och ett 10-tal järnbruk med hamrar, vilka utsmidde det tackjärn, som i hyttorna erhölls. Dessa bergverk drevos dock ej alla på en gång. Bergsrörelsen började här redan på 1300-talet och stod i sin flor under 16 och 1700-talet. Sendan gick det nedför, och genom ett kungl. brev av den 30 juni 1820 förlorade socknen sina bergslagsprevilegier och lades under landslag

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

från och med år 1822. Några verk fortsatte emellertid, och ur från början ringa anläggningar utvecklade sig de stora järnbruken Borggård, Grytgöl, Sjusfallshammar och Sonstorp. De bästa gruvorna lågo på Malmstorps, Åsebros, Sjusfalls och Sonstorps ägor. Alla ligga för länge sedan nere och stå fulla av vatten. De förnämsta hyttorna lågo vid Rämninge, Kattrum, Djurshyttan, Svartebo, Djuckerö, och Österby. Hyttpiporna hava rasat ned, och blott ringa rester vittna i dag, om det som fordom sotte sin prägel på livet inom Hällestads socken.

Men ännu vandra sägnerna från mun till mun, om den tid då allt

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

var liv och rörelse vid grevorna och de små bruken i "Hällestadhaberget."

E. W. Eriksson berättar.

I den s.k. Storgruvan vid Svarbacken på Malmstorps ägor arbetade en dag ett lag på 14 man. Halva styrkan var från Sätra by, och åtminstone en del av de andra skola ha varit hemma i Vagelö. Då hördes plötsligt en röst innefrån berget, som sa: "Vi gå för nära mi sängkammardörr." Då blevo de, som hörde hemma i Sätra högerligen förskräckta och lagade, att de komma upp ur gruvan med det snaraste, men de andra gruvarbetarna stannade modigt kva

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Rösten hördes igen, och den sopade: "Nu släpper ja!" Då var gruvfogden nog fräck att svara: "Ja, så släpp då!" Strax rasade gruvan igen, genom att en bergvägg föll ned. Arbetarna dödades ej utan voro blott innestängda men utan möjlighet att komma upp. Alla försök att bispring dem uppifrån misslyckades även, men genom en springa i berget nedsläpptes "spritörter" till de olyckliga, så att de kunde upphålla livet. De instängda kunde meddela upp, den fort vattnet i gruvan steg, och de levde i tre hela veckor och drunknade sedan en efter en i vattnet, som småningom fyllde hålet i gruvan.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Flera sägner om "gömda" gruvor förekomma. Det troddes, att de funnos som voro så pass trollkunniga, att de kunde "sätta bort" hela gruvor, så inte en levande själ kunde hitta på dem. Blott händelsevis kunde någon få syn på den förkomna gruvan, och sen var den borta igen.

Karl Hagenberg, Bredstorp, omtalar

"På Kattrums äger ska då finns e gruve, såm di ha gämt, så ingen kan finne på, var ho ä. En vallpåjke hitte likväl på'na, när han gick å valle i skogen, å han bröt malm u gruva. Malmen va alldeles rener, för då såg di, såm han vis'en för. Fålk fråge, var han ha taje malmen. Gossen svare:

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

"Ja, får'en i skogen, å finspångsherrn kommer te mej varenda da må sin lille hunn". Då tyckte di va misstänkt å fördde må påjken åt skogen, fyllde igen gruva å förbjö påjken te hålls där mer. Men när inte påjhekraken fick vare ve gruva mer, så vart han sjuker å dög. Gruva va åter försvunnen. En gång va då en kar, såm oförmodenes kom på gruva, å han tog en malmbit må sej, men han vart sjuker å måste lägge tebaks malmen. Då sa en röst: "I finspångsfrökens ti kommer gruva tebaks men ej förr!" Sän dess va då en annan gång två personer, såm fick syn på gruva, å di såg, att ho stog öppen, å att ett ämre å tre

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

järnbann hängde över gruvöppninga. Säna dess ha ingen sitt te den gruva, men i Kottrum har di e annan, men den ä inte gämder, utan den kan varenda mänske se. Nära inve den ä dä en rätt stor sten, vari arbetera hade en sol-visere, å i sten ä dä nummer. Den solvisern hade di istället för klocka på den tin, när klocker inte va sa värst vanlige."

"På Sanstorps skog finns dä två stycken gämde gruver, säm en ovän ha gämt. En gång fick en skogvaktere, säm jage i skogen, syn på däm. Han ställde bössa kvar å sprang hem för te säje, att han ha hitte på gruvera. Men när han kom hem, så va bössa

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

före honom hemme i förstuga, å sän ha inge sett te gruvera." [Allmänt känd]

August Pettersson, Gössbo, har meddelat följande:

"För länge sän ska dä ha funnits e silvergruve på Gössbo äger. Den gruva ha blitt gämder, så ingen vet var honä. Den påträffes en gång å e pige, som skulle ta reda på ett par hästar i skogen. Pigan tog med ett stycke silvermalm för att visa, att hon inte for mä löst prat. Men då vart dä som förgjort. Inte hitta hon några hästar å vilje gick hon i skogen. Det vart ingen annan råd än kasta bort silvermalmen. Då

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

vart allt bra igen. Nästarna hittade han strax och kom hem utan vidare öventyr den gången.

Även i senare tid har man fått bekräftelse på att gruvan finns "för en kar, som inte lög, sa att han en mörker kväll tydlitt hörde, att nånn lässte å malmbårer äppe i skogen."

E. W. Eriksson berättade:

En viss Tideman, som varit smed vid Sanstorp i sina yngre år, tala om för mej, att man ofta i smedjan såg en brun råtta, som hade en fläck, vit, i huvudet [eller en ros i munnen] samt en strimma på ryggen. Smedmästarna förhöll sina

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

drängar, att de förall del inte fingo slå efter den råttan utan i stället ge den bröd o. dy., ty det skulle ej va en riktig råtta utan en av Rosenstrålarna, vilken familj ägde Sanstorp från början av 13 till inne på 1500-talet. Den gamle Rosenstråle gick nu i form av en råtta omkring och såg, att allt gick ordentligt till i smedjan.

En gång när smederna ville sätta igång bälgarna, när arbetet skulle börja en söndagskväll, ville det inte gå. Då de sågo efter, stod det ute i hjulhuset "en liten gubbe" och höll emot en skovel på vatten — hjulet med ett finger. Gubben var

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

nog ingen riktig sådan, då han hade krafter nog, att med fingret hejda det tunga vattenhjulet. När smederna tittade, släppte gubben emellertid, och hjulet gick åstad.

"Vid Sonstorps smedja var det mer spöke och konstigheter. En natt gick hammarn iväg av sig själft, och när förvaltaren såg efter, så var det Gammel-Erker som smidde.

"Nära Haddebo i Serbacks socken, Närke, blev en gruva och en smedja en gång "gämd". En vallpojke hittade på dem och smidde sig små saker, men när folk skulle ta reda på stället kunde det ej återfinnas."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Flera meddelare ha följande:

Malmen kördes mest om vintern fram nära hyttorna, ty då gav köld och snö ypperliga vägar, då dessa om sommaren och hösten mångagånger voro oländiga. Bergsmännen måste då ha sina lastplatser, där malmen lades, för att sen efter hand köras fram till hyttorna. Byn Skånstorp hade en sådan lastplats vid stora landsvägen, där Regnavägen tar av. Trekanten mellan båda vägarna var lastplats och kallades "Rölycke", då jorden syntes röd på grund av malm avfall o. dy. Från denna Rölycke kördes sen malmen till Österby hytta och smältes.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Bergsmännen i Östantorp hade en lastplats på en jordbit, som nu är åcker i gärdet "mellangårdens slöthe-hage". Den lastplatsen kallades "Järn-kattehagen". Därifrån kördes malmen till Rämninge hytta. [78-årige Karl Anders-son, Östantorp]

En del hyttfogdar troddes kun-na trolla och gjorde ibland, så att det "blåste svart" d.v.s slocknade i någon grannhytta. Så berättas att Djuckerö hytta en gång besöktes av en främmande hyttfogde. Strax blåste det svart i D. hytta. Men D:s fogde var ej sämre, ty när den främmande kom hem till sin hytta, blåste det svart där också. Sålunda blevo fogdarna kvitt.

Karl Persson?

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Andra sägner.

Nära järnvägen på Emmetorps ägor norr om Hällestads station finns en utmärkt källa, som kallas för Djäknekällan. Den skall fordom ha legat nära gården Emmetorp och gav även där utmärkt vatten. Men så en gång kommo ett par vand-rande djäknar in till bondhustrum en varm dag på sommaren och bådo om lite vatten. Men kvinnan sa, att hon ville inte möda sig med att hämta vatten åt landsstryka-re, utan de kunde gå sin väg. Djäknarna gingo, men efter en tid började vattnet i gårdskällan sina, och till slut blev brunnen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

alldeles tom, och en massa ormar togo sin bostad i det tomma hålet. Men rätt långt från gården rann den sedan s.k. Djäknekällan upp, och folket var övertygat om, att det var samma källa, som förut varit uppe vid gården. Djäknarna hade hämnats för att husfrun ej hade velat hämta vatten åt landsstrykare.

[Efter kantor Johansson]

Vid Djursbyttan, när sågen blev byggd, arbetade det lika mycket om dagen natten som om dagen, men om natten va det tjalltyg, som var i gång. En man, som gick brandvakt, så som inte va rädder för något, hörde det.

[Meddelat av lantbrukaren Johan Pettersson i Hattrem]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Många ha berättat om en viss Palmstjärna, som ägt Sonstorps herrgård och varit en mycket orättvis herre, men som också fick sitt straff. Vilken grund dessa uppgifter ha varit i historien, har jag ännu ej undersökt. För övrigt så ha två med namnet Palmstjärna ägt Sonstorp: lagmannen Magn. P. död 1716 samt riksrådet Nils P. en av hattarnas ivrigaste partimän och deltagare i riksdagsstriderna under frihetstiden, död 1766. Folksägnen vet dock ej om mera än en Palmstjärna. Må vi höra hans bedrifter och hans sorgliga ändalykt på oförfalskad hällestadsdialekt. Mycket skulle förloras, om det översattes till högsvenska.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Den där fähunn å Palmstjärna på Sonstärp han gjorde precis, sām han ville. Han stal ett allande stycke utå Skånstärp, för den bym ha färr gått ner te bå Emåna å Hällsteåna, men nu vet du fälle, att den där store kilen, där såga å brä gårn å förvalterebyggninga å skolan å mere därte nu står, den hör nu te Sonstarp, men den hörde förut te Skånstärp, besinn. Utå då ä då ju tydlitt att, sām förfädera all bid ha sagt, Sonstärpe hytte färr hörde te Skånstärp men Palmstjärna stal hytta. Å videre så stal han ett stort stycke skog på övasia ām Färsen, genom att han bare rev ut ett blå u jordeboka i

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Stockhälm. Mycke mer orätt gjorde han, å ingen kunne straffe honom för han va för stor kanalje te då. Han hade rå å bygge en väg genom skogen, sām va så brer, så han kunne ha tre häste för sin vang på en gång, när han körde äpp te bruket Annstinefärs [Anna-Stinafors], sām låg bra långt närr ut. Vägen, sām han ok på, la dalkare, å därför så kalles den än i da för dalkarsvägen.

Men då gick likeväl i dricket för Palmstjärna te slut. Si han va höger herre ve hävet må den aset, å en gång så ha han förolämpe dröttninga å ledd ut 'na från riksalen. Men då va då fälitt. Han vart dömder te kysse "tyske

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

jungfrun", sâm va ett särdeles pinoreskapp så inrättet, att när en gick âpp på förste trappsteget, så slog jâmfrunn ut hänra, å när en kom app på andre trappsteget, räckte ho ut munn, men när en kom på tredje steget å skulle kysse, så slog jâmfrun ihop arma âm halsen på den brottslige, å huvet vå åklift i ett tag. När nu Palmstjärna vart dömder te kysse tyske jungfrun, så förstår vi, hur då gick mä'en den otäckingen. En del säjer, att då kom ett par röklädde ryttere te Lonstârp, å di gick in å högg huvetå'n, å andre säjer att di hängd'en i galgen ve Brötkulle* röse ve gränsen mot Närke, men nog tog di unnán, besinn"

* se s. 100.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Minnet av timade noterkatastrofer lever friskt under långa tider länge efter, sedan det hände Här från Hällestad omtalas följande:

[Meddelat av mina föräldrar]

"Förste advente sända, ja tror då va alertanhundresjuttiotvå, kom då ett hemskt snöfall, så ingen ha skåde dess maken. Då ha vatt mycke târt förât unner hösten, å djura höll på å tärste ihjäl i brist på vatten. Så kom snön. Då vräkte ner från himmel, sâm di skulle ha skâte å ett tak, å när mâran kom, va snön flere arner djuper, å mer kom då. Di hade göre i månge timme, inna di kom ut te laggårn å ge djura någe äte, å på tre fyre dage va

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

inte våga farbare. Många va di, sån vart insnögete å kom än änne ve då snöfallet. Vän då inte fanns någe vatten, så fick di smälte snö å ge djura, men då förlog je inte i å när då vart millvår, så drack många djur, så di spruck." [Berättat av far o mor]

"Längre bårt i tin talar di gamle än kalle tisdan å kalle Pärsmässa, då då vatt så hemskt kallt.

Engång för en 70 år sån vart då e sånn förskräckli vårflo, så kärkbrona ve Hällsta ramle. Prosten lår ha fått färti marken braxen i ärtmåten i trädgårn, å hos Bruns va då en abborre i ett fat, sån stog i bakungen"

[Många]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Vidskepelse

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Folkets tro.

I saknad av kännedom om de vetenskapliga lönen hade allmogen utbildat sin egen tro om företeelserna i världen. Allt som ej kunde direkt förklaras på ett naturligt sätt, troddes härleda sig ur övernaturliga krafter. Bredvid eller jämte Gud och hans änglar tillades den onde och hans anhang av troll och onda människor stor makt. De som gåvo sig i det andas tjänst förlänades förmågan att kunna trolla d.v.s genom övernaturliga medel kunna skada eller hjälpa andra samt skaffa sig själva fördelar. De trollkunniga hade emellertid sålt sig till tjänaren, den onde, och deras öde var därför

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

beklagansvärt. Men just därför troddes de trollkunnigas raseri mot alla goda människor bliva så mycket större, och var och en måste vara på sen vakt mot deras ondska. Man utfann en massa medel för att skydda sig mot trolldom. Men vanligt folk kunde ej avvärja all djävulens arglist, och därför var det så vist ordnat, att en del voro lite förståndigare än andra. Det var "kl̂oke gubbe å kloke gummer", som hjälpte de andra. "De kl̂oke ansågos ju också kunna trolla inte så litet, men det var bara för att kunna skada de onda trollkunnigas djävulska uppsåt. De kloka hade stort anseende och anlitades mycket. Men det kunde väl hända, att samma person var både "trâllsk å klok",

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

och då fick väl klingande mynt eller förmåner in natura avgöra, om han skulle hjälpa eller stjälpa. Men utom "te söke di kloke" vid förekommande fall var det ju ett gott medel i att direkt muta eller hålla sig väl med "de trâllske, ty då behövde man ju icke vara rädd, att de skulle skada en.

Vi kunna lätt tänka oss, huru fräcka lymlar och fiffiga människor kunde skaffa sig profit genom folksvidskepliga tro. Men man ansåg fullt och fast, att många verkligen kunde trolla, "för sâm e mänske blir starker i då gae, âm ho håller sej te Guss ol̂, så bl̂ir ho starker i då ande âm ho ger sej i djävulens tjänst" försäkrade en allmogeman i Hällestad.)

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Svartkonstboken.

Det förnämsta medlet, som den trollkunnige hade att anlita vid utövandet av sin konst, troddes vara "Svartkånsteboka". Denna mystiska bok kan ingen beskriva riktigt, eftersom en djup hemlighet vilar över dess tillvara. Den tros "från börja vare skriven utå kung Salomo, för han va kunniger i all visdom bå i ont å gått". Man säger, att den hade tjocka blad, och i dem bodde det andar, som hjälpte bokens ägare att utföra sina önskningar. Det skulle även "stått läse i boka, å varanner ra va svart å varanner var rör." Svartkonstboken kunde inte köpas utan endast be-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

kommas som gåva, "tas upp" under olika ceremonier eller helst stjälas från den förre innehavaren. Men den som hade en svartkonstbok, blev ej lätt av med den, om han skulle ångra sig, att han givit sig i den andes tjänst, och den som ville bli fri måste minst anlita en i anden stark präst, som behövde sätta all Guds ords kraft mot den lede fiendens konster. Den som innehade en svartkonstbok, kunde trolla, och göra som han ville, men om han ej lyckats bli av med den, när han var färdig att dö, ansågs han för evigt förtappad. Var boken då blev av synes man ej ha klart för sig, dock tyckes man anse, att den följde med den döde på något sätt.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Mixus" [boende i R.sn] troddes ha svartkanstbok," å den tog han åpp u en källere unner Stjärnärpe slätt, för många ha sitt, när han smidde kroken, som han hade, när han tog åpp boka, för Mixus va sme, å han kunne då trälle, då ä då säkert å hjälpe, vem han ville. Han bare hitte på illakheter, å än i da spöker då, där han bodde. En otäcker kar va då, å när han skulle dö kaste di svartkänsteboka på ellen tre gånger, men ho kom tebaks, å Mixus kunne inte dö. Då sände di ätter en präst i Tjällmo, såm va mäktiger på tocke trälltyg, å han tog boka, å då kom ho inte tebaks, men var prästen gjorde å'na, då vet ingen, för ingen ha sitt'na säna dess."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

"En dräng skulle bäre hem e svartkänstebok, såm hanses hussbonne ha låne å en annan. Drängen va strängt förbjudder te titte i boka, men han kunne förstås inte styre sej, utan han glänte lite på pärmen. Men då skulle han ha lott bli, för då kom då ut en hopper små ande å kom ikring'en å skrek å fråge, va han ville, att di skulle göre. Drängen visste sej ingen annan så, än han sa åt anda, att di kunne löse åpp ett nät, såm hängde där. Anda for iväg å börje må nätet. Då va drängen inte sener å pallre sej iväg åt då hållet, där den va bones, såm ägde boka. Men då sinke inte så värst länge, förrins

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

anda kom tebaks å sa, att nu va nätet äpplöst. Då sa drängen: "Knyt ihop dä igen!". Jaha dé små trälla di sprang tebaks å börje knyte ihop nätet. Drängen kile på allt, va han kunne. Men anda kom åter å sa, att nu va nätet helt igen. Då sköt drängen ett skätt mä si kålbösse [= det ställe där ryggen byter om namn] å skrek: "Ta reda på den där!" Nu trodde drängen, att han var säker ty detta konststycke trodde han ingen kunde utföra, så han gnodde gladerligen på. Men andera gnodde nog di mä, för när drängen kom te trappa hos den, sǟm ägde boka då kom di tebaks igen, å en utå dǟm hade lite på e sticke. "Men"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

sa han, "då va ett älende te få tag i dä, för ja ha sprunge i sju körksockner." Nu vart likeväl andera nermanete i boka, å drängen va fri för de små odjura."

"En sǟm bitt å mä en silver pokal gick te en, sǟm hade svartkonstbok å fråge honom, ǟm han va kar te kunne ta reda på'en, för pokalen va säkert stulen. Boka kom fram, å när han ha bläddre e stunn svare en röst, när han fråge ätter pokalen: "Han står i Örebro mella två andre på dä eller dä stället." Där va pokalen mä."

[Eftermeddelande av Karl Persson, Hersmarken.]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"I Motale-Brinken bodde dä e kärng, sām hette Mari i min ungdom, när ja tjänte i Vinnesta socken. Mari ho kunne trālle, å ho hade e svartānstbok. Den skulle ho ha tatt för en, sām bodde i Västra Ny.

En gång va da en kamrat te mej, sām ha blitt å mä ett par stövle, å han misstänkte, att en, sām hette Alm, ha taje dām. Vi gick te Mari å fråge, ām ho kunne ta reda på var stövla va. Då fråge Mari min kamrat: "Hur länge vill du sätte själen i pant då?" Kamraten ville inte alls sätte sin själ i pant, så vi skulle gå, då Mari latte äpp dörra på ett skåp, å där stog Alm mä stövla i näven. Men dä va bare en bild, fast

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

nu visste vi, vem sām ha taje stövla, å dä va allt Alm ändå, sām vi trodde, å dä kunne Mari ta reda på. Men ho sa nu åt kamraten, att han skulle inte bli rädder, ām dä hände någe unner natta. Så gick vi, sān vi gett Mari-nåre supe för besväret.

Men ām natta kom Alm genom lyckta dörrar å shällde stövla ve min kamrats säng."

"Där nära Motala bodde dä mä en, sām hette Lövgren, sām han mä kunne trālle. Di sa, att han ha stule svartkānsboka för Mari en gång, när di va ihop å säp hos Mari. Den där Lövgren va ja hos en gång, å han ga mej ett särts-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

vitt pulver, säm ja skulle ge hästa, säm bonnen ja tjänte hos hade, för då skulle di hålle sej fete a granne. Å dä ga ja däm förstås, å nog va mina häste di fägerste nånn kunne få si i traktera. Men dä kom sej nog utå, att ja styrde bra mä mina häste å va rädder äm däm, för inte tror ja att pulvret gjorde når nytte. Men dä kom ut i bygda, att ja kunne trälle å göre häste granne eller fule, ättersom ja ville, så jag fick bra månge supe utå bönnra, för att ja inte skulle forträlle deras häste. Var gång nånn såg mej gå lediger, så bjö han in mej på bå känjak å bräm vin, å ja höll go min"

[Karl Johansson i Stigstorp]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Trollkunniga.

Om den förut nämnde "Mixus", som skulle ha svartkonstbok och kunnat trolla, berättas bland menige man en hel del historier. Av dessa att döma synes Mixus ha varit en stor filur ehuru fången i sin tids vid-skepelse. Efter flera meddelare vilja vi dra fram något om denne man.

"Di sa, att den där Mixus bar på sej en tröllpung, säm han hade ormskinn, dyvelsträck m.m. i te trälle mä, å han hade mänskeben i ämre å repstumpe, som fälk ha hängt sej i å töcke där. Ja, dä va en otäcker kar, Mixus"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Anners i Rämninge ha blitt så hemskt sjuker, för han drog fingerkr[illegible] må 5 närkinge i Örebro, men där var han nog trålleter. Mixus bote honom likeväl, men då fick Anners ligga hos Mixus i tre torsdags nätter, å då körde Anners, att då va aldri tyst hos Mixus, utan då körde som må kanoner på vinn"

"En gång erbjö sej Mixus te trölle hem korna åt hädsmedstörpa, å för då så högg han in e yx i e vägg, å så sköt han å ett skått må bössa. Strax kom kora hem från hagen, å di sprang, så di kunne stupe. "Ja får lösse lite på yxa" sa Mixus, "annars springer kora ihjäl sej!"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Han lösse lite på yxa, å må då somme gick kora lungt, fast di än va ett reditt stycke från Mixus.

Då såg ju unlitt ut, men då va inte så könstit, såm då såg ut, för Mixus ha håle ve en pöjke, att han skulle jäge fram kora, när han hörde skåttet, å såna så skulle han gämme sej i skogen. – Ja Mixus då va allt en skäjere då."

"En gång va Mixus likeväl tvungen te fare te Linköping å ta in ett tag på länsfängelset, för han ha använde olaglitt gift ve djurfångst. När så fjärskarn [fjärdingsmannen] skulle köre iväg mä'n te häktet, så kunnde di

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

inte kinne fram på en da, utan di tog in i e bonnstuge över natta. Mixus låg i e å fjärskarn i e annan säng. Mitt i natta gick Mixus äpp i bare skjorta å skrek: "Nu lägger ja å!" å så kile han ut. Fjärskarn vart ju yrvaken å rädder, att Mixus skulle rymme, så han sprang ätter, utan te ha mer på sej än skjorta han heller. Men då va kallt ämnatta, å Mixus tänkte inte te rymme häller, så han ställde sej bakäm dörra, å när fjärskarn ha sprunge ut, så smet Mixus in å la sej igen i den värme sänga. Men fjärskarn sprang ute halve natta å förkylde sej må te lete ätter Mixus, å när han kom in, så låg den oset å söv."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

A. Johansson berättar:

"Petter i Åsebro kunne hälle, då sa alle mänsker. En gång så körde han över Vasjön, å isen va så tunner, så då vart ett häl ätter vartenda hästskosäm, när hästen trampe i isen, å vattnet riktitt bubble äpp u häla. Men inte gick isen sänner för fulingen gick inunner å höll i, så Petter inte skulle drunkne."

Karl Persson har följande:

"Pipusa i Sundarn var e äkta trällkärng. Ho kunne bå ett å annat, å fälk sa, att ho te å mäha taje

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

livet utå en diäng, sån di hade där
Hur då nu va, så vet jag inget så
säkert, men nog kunne ho göre lite
va ho ville. Ho va så pass, så
ho kunne sätte in en* kniv i en
tall å mjälke u den, å mjölka den
kom från en laggårl i närheten, fast
ingen såg'et. Då smör, sån Pipusa
säna kärne utå grädden från den
mjälka vart naturlittvis hållsmör å inte nyblit för fälk te
å äte. Men sånt då smör va
ju pricis likedant sån annat
smör å inte lätt te känne igen
Men än en gjorde sej en kniv utå
ängerstål å skar i smöret, så
rann då blo utå smöret, än då
va förtället. Ängerstål då är

* Jmfr sid 119.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

en sånn stålbit, sån kan falle
å e ytagg, än en hugger te för
häftitt.

Men den då Pipusa å liketå
Bengta i Forsen di bruke äfte ge
orme mjälk i små fat. Men när
orma ha drucke, så lämne di en
sörti små bite kvar i fata. Kärnge-
så tog å la di då bita i mjälka,
å sån vart då alldeles hemskt må
smör. Länge ätteråt va då mycke
gått an om bå ve Sundarn bik-
sam ve Forsen. Då va allt rätte
orma då.

Pipusa hade en hästeskalle
hängander över dörra te laggårn
får då skulle bli fer må djura,
än en hade då."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

A. P. Andersson, Rämninge meddelar:

"Omkring 1870 kom dä ett sällskap finner te gården Rökstorp i Vånga socken. Di ha vatt mä skattarener (?!) ~~och~~ å va på hemvägen. Så ba di te få vare kvar ve Rökstorp å di fick ligge i laggårn. På märan sa finna, att di inte ha fått vare tefress äm natta för otyg. Dä va säkert inte tur i laggårn mä djura, å dä va dä inte heller. Finna tale nu äm, att dä va en utå grannarna, säm ha sänt dä ende. Men finnen tag bare öpp e bilje i gölvet, å dörinnunner drog han fram ett bylte, som bestog

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

utå nåle, kroke, stålträ(d)sbite m. m. allthihop så hopsatt, så dä va omöjlitt å ta i sär'et. Nu tände di öpp e brose utå ris å kaste in byltet däri. Då försvan oturen i laggårn, å ägern te djura va natulittvis glä."

"Ett sånnet där bylte hitte ja en gång på 1880-talet, när ja rev ner ett gammert hus. Unner gölvet hitte ja ett sånnet där bylte, å dä bestog utå metekroke järnstycke å mässing m. m. Trolittvis va byltet nerlagt, när huset vart byggt förste gång en.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Om de kloka.

"Di kloke" voro gubbar och gummor, som troddes förstå lite mer än andra. De kunde avärja trolldom, bota trollskott, lasta på förborgade ting, bota sjukdomar m.m. kort sagt: de troddes kunna hjälpa i alla förhållanden. "Di kloke" borde ju även kunna trolla för att bliva så mycket mäktigare hjälpare, så att gränsen faller ej skarp mellan de, som här nämnes trollkunniga och kloka, men de senare troddes företrädesvis hjälpa folk, medan de förra fruktades som alla rättsinniga människors fiender.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

De som fingo rykte om sig att vara "kloke" åtnjöto stort anseende, ty "di kloke" "söktes" för allting. Mest var det väl vid sjukdomsfall bland folk och kreatur, som de kloka anlitades. En hel del hyss med övernaturliga vidskepliga medel bedrevs, och folk lät sig villigt draga vid näsan, men säkert är, att många "kloke" gjorde viktiga rön i sjukdomsbehandling och verkligen kunde bota många sjukdomar. De kokade läkemedel av markens örter och voro ofta mycket framgångsrika vid botande medelst drycker och smörjor. Ännu säges det ofta

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

på lands bygden bland allmogen:
"Di doktorer di nu har, kan ju
inte smörje bärt någe ont, för
nu tar di bare te kniven. Tacke
vet ja färr i tin, när di gamle
kloke gubba å gummera levde.
Di kunne bote va sjukdom säm
helst må bare smörje"

Den namnkunnigaste kloka
gubben var "Pelle i Kättste" eller
"nämman i Kättste", som han även
nämnes. Denne söktes långväga
ifrån och var mycket ansedd för
sin skicklighet. "Ett helt kantor
hade han, säm va fullt utå käppe
å krycker, säm sjuke ha hatt,
men blitt botete utå Pelle. Han
kunne även ta reda på förborgade

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ting ~~och~~ å var mäktig på alle vis".
"Adel i Översätre kunne stänge
blo å då på långt håll till å
må. Bare di tale äm, att nånn
ha skure sej, så stanne blon,
om då äckså va mil emella
Adel å den, säm ha hugge sej."
"E gumme i Bredstorp va
mycke skickliger te bote orm-
bett. Då kunne även alle, säm
hade segerluve ve födelsen. En
sånnen va "Klämmern", säm di
kalle en gubbe, vars bosta va
i e stuge i byn Rökslid. Han
bodde där i e stuge, säm di sa
förut vatt målereverksta åt
den berömde målern Pär Hör-
berg, säm måle så mångealter-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

tavler. Den där "Hämmern" var en Yakts krock.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

skott mot brödet. I det samma visade sig Frälsarens bild vid det upphängda brödet. Om nu skytten var förhärdad nog att likaväl trycka av skottet, blev visserligen bössan alltid träffsäker, men ägaren hade i och med detsamma sålt sig åt den onde. Erik i Mörtsjö (Tjällmossoeken) hade gjort så med sin bössa och hade alltid god jaktlycka. Sin bössa kallade han Kajsa. Men när Erik skulle dö, så hängde inte Kajsa stilla på väggen utan hoppade som en orolig ande. Även en från Vik i H. sn. skall ha ägt en dylik bössa.

Trollskott kunde sändas med en dylik trollad bössa även till

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

långt avlägsna personer. Ville man skicka en sådant skott på någon så skulle man taga till förladdning 9 sorters saker och 9 exemplar av var sok exempelvis nåluddar samt ytterst i patronen det blad ur bibeln, varå står omtalat Mikaels strid med draken. Vid avfyrandet av skottet skulle man säga dens namn, som man ämnade ant, samt följande rim:

Då ska gå genom stock å sten
å stanne i märg å ben.

Den som träffades av trollskott blev plötsligt svårt sjuk och hade ej lätt för att tillfriskna. Skottet var osynligt, så att ingen såg varifrån det kom, och ingen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

kunde ju säkert veta, vem som
sänt trollskottet, men den som
helt plötsligt blivit sjuk, miss-
tänkte genast, att någon ovän
sänt det onda. Då var det att
söka de kloka. Där kunde man
exempelvis i en vattenbink få
se, vem som skjutit och kunde
då hämnas genom att sticka ut
ett öga på bilden, varvid origina-
let blev enögt o.s.v. Så berätta
åtminstone de gamla.

N. F. Olsson, Vargfallet med-
delar:

En viss Jeremias i Vik, som
var stygg i trollkonster och vars

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

båtar aldrig blickade, ty den
var trollad, skulle en gång
"låte en annan skjute". De bå-
da gingo genom en skog, och J.
gav kamraten en tallgren och
sade: "När vi kommer lite
längre fram, så möter vi en björn,
men var inte rädder du, utan
skjut du bare, för då faller
björn". Den andre började dock
darra lite. "Ja tror du å rädde"
sa Jeremias. "Ja då å deemt te
låte småfräjke, då di inte för-
står. Ja ska inte låte min Er-
ker heller".

En gång var det några jä-
gare, som skjöto på en lom en
hel dag utan att träffa. Då

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

sände man efter Jerimias, och han
sköt lommen i ett enda skott.

Den gamle jägaren Anders-
Larsson, Sången, må med egna ord
berätta:

"Färr i tin kunne skytta
skämme bössera för varandre, så
di inte gick te skjute mä. Men
ja ha hört hur en ska bäre
sej åt, när en fått bössa skämd.
Då ska en ta å blanne stål å
svagel å hette äpp då så myck
en han, så då blir ett pulver.
Då där svagelstålet ska en ta
å blanne i krutet, säm en ska
ha i patronera. Då går bössa igen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En gång fick ja mi bösse skämd,
för ja sköt olertan skätt på
en fjärhane [tjäder], så då va,
så då yrde ikring'en, men inte
damp han inte. Då låne ja e
bösse utå Johannes på Gärdet,
säm va mä, å då sköt ja fjär-
hanen i färste skottet."

"David i Astorp [Regna sn]
va ute å jage tesammans mä
en annan gubbe. E ann damp
strax, men då tog gubben äpp
ett fjär å gämde. Säna kunne
inte David skjute någe mer.
Men han kom te mej mä si
bösse, å ja ga'n svagels hål
te hälle i krutet, å säna så

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

kunne han skjute va djur, han ville."

"Färr i tin hade jägera allmänt ett litet rum i kälven mä ett läck över. I då rummet va då ett ugglefjär, sām skulle ligga. Då skulle då bli go joktlycke. En del satte ugglefjär mella pipa å stocken mä, men då hade ja aldri. Ja hade go tur ändå, för ja ha skjute mycke i min da"

"En del sa, att när en fick si bösse skämd, så skulle en, när bössa va laddeter mä skarpt skätt å haen äppfällder,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

vänne pipa åt sej åtitte in i pipa. Men ja torse då aldri göre så, för en kunne ju inte vete, ām inte den onde då ha passe på å tryck å bössa."

"Färr i tin så husere di där otäcke varga [även] här i trakta, men i min undom va di inte månge kvar förstås. Ja ha då aldri skjute nånn, men ja ha hört andre, sām ha gjort då. Din morfars far, Pär Pärsan*, sām va mä i finske kriget å säna va bonne i Vagelö, sām du vet, han kom hem från körka en nyårsda. När han så satt å åt mä sin familj, så

* se om honom å sid 138 f.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

hörde han, att svina levde så förhemskt neråt åna te. Pär tog si bösse å sprang ut. Då fick han si, att två varge ha anfalle e so, sâm gick å böke på andre sia åna. Genast sköt Pär, å kula den gick igenom ene vargen a stanne i den andre, å sona va frälster. Den vargen va dör, sâm kula ha gått igenom, men den andre han sprang, fast di hitte den må dör i skogen bra långt därifrån."

"Site senere på 60-talet ska en skomakere Åberg på Jägestorps ägor ha skjutit den sista vargen i traktera på gränsen mella Vånga å Hällesta sockner."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Sedvänjor

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Julen.

Förberedelserna till julhögtiden påbörjades Luciadagen. Då skulle fisken börja lutas. 3 dagar förut skulle bitarna läggas i blöt i vatten, sedan skinnen avskalats till att användas som "klarskinn" i kaffe. Så på Lucia-dagen togos bitarna upp och lades i lut, varvid man stödde kalk på skinnsidan och aska på den andra sidan av varje bit. Nu fingo fiskbitarna ligga i luten ända till julafton.

Angående Lucia så tror man i Källestad [i vilken

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

socken alla har omtalade seder iakttagits eller antecknats efter gamla personers berättelser] att namnet härleder sig från Lukas, evangelisten, som hedningarna skulle ha tagit av daga." Men för att så må då, så måste di äte sju frukuste te dager." Därför är det ännu sed i H. att på Luciamorgonen söka komma ur säng så fort som möjligt. Den av familjens medlemmar, som kommer sist upp får öknamnet "Lusa" och den som är näst sist kallas "Gneta" [gnetter är benämningen på mjäll i huvudet]

Vädret under julaftonen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

juldagen och annandagen spår väderleken under resp. januari, februari och mars under det följande året.* Ljus julotta bådar ljusa logegolv d. v. s. skörden under det kommande året blir klen. Om det blåser starkt under julnatten, blir det stor "herredö" under följande år.
[Jmfr. Bondepraktikan: Om det Julenatt blås hårt
Då skola många Furstar dö med sort]

Till jul bakar man limpor, vartill degen göres av mjäl och hett vatten. Degen får stå och jäsa en hel dag väl ombäddad med kuddar, så att den hålles varm. Så utbakas bröden och läggas att jäsa på mjuka kuddar och överhöljas

* Ur bondepraktikan, vars uppgift att de tolv dagarna från o. med julaftan märka vädret för var sin månad, följes även här

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

med täcken. Limporna bakas tjockare än vanliga brödkakor och "naggas" därför på båda sidor. Efter gräddningen [detta ord användes ej i norra Ö., utan man säger blott att "kakera baks i ungen"] smörjas limporna med vatten, medan de ännu äro varma och få därav en vacker brun färg. Dessa limpor är det, som företrädesvis ~~få göra tjänst~~ användas vid doppningen på julaftonen. Limporna hålla sig färska mycket längre än vanliga brödkakor, och förr i tiden hade man knappt av förrådet ända till påsk.

Utom limpor bakades även tunnare bröd av rund form med

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ett hål i mitten och kallas "kaker" [sing. "kake"] Förr hängdes de upp på spett, för att de skulle bli dryggare, men nu är brödspettet försvunnet. Dessa "kaker" bakades dels av vanligt groft mjöl dels av fint. De "fina" kakorna krusades ivanpå.

Knäckbröd användes sällan i trakten.

Vetebröd bakades och bakas dels i form av runda kakor beströdda med socker och andra kryddor och försedda med åtskilliga "krusaluller" dels i form av långa smala bröd, som kallas "ote" [sing o. pl. lika] eller "snuete" [sing. "snuet"] Vidare

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

bakas småkakor av olika utseende, såsom bullar ["bulle" sing o. plur. lika] små o runda utan kryddor, kringlor ["kringle" "kringler"] "snurrer", "smörhöner" m. f. l. Dessutom bakas "krösa mostårtor" ["krösa" = lingon], som äro tunna med uppvikta kanter och bestrukna med lingonsylt. Av småbröd bakas vita och bruna pepparkakor, tårtor, äggplättar o. s. v. Förr brukade man brygga särskilt julöl till dryck samt brännvin, vilket senare "glöggades" annandagsmorgonen.

Ljus, enkla och med grenar ["skängle"] stöptes av talg, och av vax tillverkades "vaxstaple" som vid användandet sattes å en

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

järnfot med en pinne i, som i översta ändan var försedd med en sax, mellan vilkens skänklar den tunna vaxstapeln drogs upp efter som det brann. Under hela julnatten skulle två i ett fat ställda ljus, ett för husbonden och ett för husmodern, brinna. De stumpar, som voro över om morgonen, sparades till våren, då man smörjde plogbillen med desamma. Då skulle inte masken äta säden.

Julaftonen om ej förr så borde var och en tvätta hela kroppen. Därav ordspråket:

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Stackars präst, som ska trätta
nej var söndasmoron. Ja, trätta
nej bare var julaftan, men då
trätta ja nej så löddan stå"

Vid jul skulle för klockan
orgelkramparn, "käppegubben" och
dödgrävarn ha lön i form av mat-
varor, mest brödkakor.

Julhalm strödde på golvet
hos Nils Månsson, bonde i Rämninge
på 1830-talet, meddelar den nu
89-årige f.d. smeden Gustaf Jakob-
son från Ivanstorp. Annars har
man i trakten blott svaga er-
indringar av den seden, som för
var allmän.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Den första julgranen säger
sig Jakobsson ha satt år 1844
i Hällestads prästgård hos
prosten P. J. Emanuelsson. Förut
hade man ej julgranar i socknen,
och efter julottan voro församlings
barna mycket nyfikna att få se
granen. Det dröjde dock ännu
i mer än 10 år, innan seden blev
något så när allmän. Men se-
dan förut hade man två ljus
i varje fönster på julmorgonen
samt bäställningar i rummen
med ljus i. Inte förr än på
60-talet började smederna
vid Ivanstorp ha julgran.

Anders Larsson i Lången [nu 80
år] såg julgran först på 70-talet.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Enligt Anders Larsson ansågs julen börja kl. 6 e.m på julaftonen "å då ska var tiggere vare i si socken".

Julkärvar sättas ännu upp allmänt, men någon annan föreställning, än att fåglarna skola ha julkost, synes ej vara bunden därvid.

Djuren skulle ha gott foder julaftonen. Särskilt var det bra att ge dem bröd. Julnatten kunna djuren tala. Härom berättar C.O. Olsson, Rämninge, följande: "En mycket snål bonde la sej en julnatt på lur i ladugården för att höra efter, vad djuren

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

sade: Mitt i natten yttrade skällkon, att fodret var för dåligt, ty det vankades bara halm. "Då ä inte så forlitt," sa tjuren, "för då ä tre tunner så i holmen" Bonden som hört detta tröskade sedan om sin halm. "Men då svalt ju krittra ihjäl förstås."

Man skulle tala om för djuren, att det var jul, det mådde de bra av.

Doppningen går av stapeln julaftons frukost [även vid middag], och tager man mest fram spad och fläsk på bordet

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Det är mest limpbröd [se sid 249] som används. På kvällen ätes lutfisk blandad i vit tjock sås och beströs med salt och svartpeppar. Smörgås med filltugg ätes till. Därefter äter man välling [så kallas den vita gröten. Med ordet gröt betecknar man mest vattengröt] beströdd med sirup.

På annandagens morgon bjuds familjens alla medlemmar på "kaffe på sängen" av pigan. För i tiden gick husfadern upp tidigt denna morgon och glöggade brännvinet samt la sirup och mörte [malört] i detsamma.

Juldagens middag ätes bruna bönor och kokt fläsk samt fruktsoppa.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Julgröten beredes av sötmjölk och potatismjöl samt ägg o. dy. Först på senaste tiden användes risgryn. I bland sypes man ha rimmat till gröten. Ex. på gröträim:

Fast ja illa rimma kan,
gröt ja äter som en man

Här sitter ja blann gubbar tre,
som har buken te sin Gu.
men baken te sin speleman,
å detta rim går också an.

Denna gröt å kokt nå ve,
som ha växt på stubbe
å därför, så kan den gå i en
gubbe.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Karl Persson säger, att man även annars, när det var festligt, brukade rimma lite till vit gröt. Detta synes dock ha varit sällsynt.

När hela familjen satt till bords julkvällen, skulle en gå ut och titta in genom fönstret. Den som då syntes sitta huvudlös vid bordet, skulle dö under året. Det var husmodern, som skulle ta detta varsel.

Den som tappade sin sked, när han satt vid julbordet, skulle även dö under det kommande året.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Från julbordet skulle alla stiga upp samtidigt, ty då var man säker om, att gårdens kreatur skulle följas åt och komma hem till kvällarna, när de voro på bete under sommaren.

Till julottan hade man lite brännvin med sig, köp ur det mesta på fäden och stänkte det övriga på kreaturen vid hemkomsten. Därav skulle bli tur.

Husmodern borde ha kostrållan med sig i kjortelsäcken under julottan, ty då skulle korna snällt komma hem till mjölkdags under sommaren.

K. J. Larsson.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Den bonde i en by, som kom
först från julottan, troddes bli
före de andra med allt arbete
Därav en väldig kappkörning.
Man berättar om en, som ena året
skaffat sig en så bred vagn, så
ingen kunde komma förbi, va
för han kom först hem. Andra
året återigen hade han en smal
vagn och endast en oxe för den
Men oxen hade fått svultit i 3
dar, och nu när färden skulle
gå hemåt, stå band husbonden
en gaffel med en knippa hö
på mellan hornen. Det goda
höet hängde så mitt framför
ögonen på oxen, och denne, s
svulten som han var, sprang

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

allt vad han orkade för att få
tag i höet. Men höet hilade
undan lika fort som oxen.
Emellertid kom hans husbonde
hem före alla andra den gången
med.

Annandagsmorgonen borde
alla pojkar vara ute i gårdarna
och leva rackare. Där folket
var omtyckt, kunde det hända
att ladugården blev rengjord,
men helst så hävde man in
dyngan i ladugården i stället
samt ställde till annat hyss
såsom att dra upp djur på hö-
skullen, sätta upp vagnar på
taken o. s. v.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

På annandagsmorgonen gick man även med stjärnan och sjöng Staffans visa. Flera [bl.a Karl Persson, Hersmarken] ha meddelat följande om stjärngången i vår socken.

Stjärnan gjordes av en träställning med oljat papper samt ljus inuti. Det hela kunde svängas runt på en stake och skulle symbolisera Betlehems stjärna. Deltagarna skulle vara tolv bland vilka en kung, en Judas, spelman och tre vise män. Alla dessa gingo omkring i byarna och skålade Staffans visa. På samtliga ställen blevo de inbjudna

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

samt bjudna med mat och brännvin. Det som inte kunde förtäras på stället, gåndes undan till ett kalas med dans, som ungdomen brukade ställa till med trettondagen, "juldans". Både stjärngången och juldanserna urartade dock till mer eller mindre vilda supupptåden och upphörde redan på 60 à 70-talen.

Staffans visan, som sjöngs under stjärngången här på orten, lyder sammansatt efter flera meddelare: [Rimmen varierades allt efter omständigheterna]

Staffan Staffan stalledrängar.
Vi tackom nu så gärna.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Han vattnar sina fålar fem,
allt för den ljusa stjärna

Och två de voro vita.
Vi tackom ----
och två de voro röda
allt för ----

Den femte han var appelgrå,
den rider själve Staffan på.

Far han sitter i bänken
å skifter juleskänken

Mor ho sitter i spisen
å skifter julegrisen.

Vi se uppå er förstukvist,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

att vi välkomna å som sist

Vi se uppå er taketorv,
att ni har mycke hackekorv

Vi se uppå er skorsten vit,
att edra flicker bjuder oss hit.

Vi se uppå er förstudörr,
att vi välkomna å som för.

Vi se uppå er förstutsten,
att här finns kött å ingaben.
o.s.v i oändliga
variationer.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Påsken

Namnen på dagarna i påskveckan äro i norra Östergötland: blåsmåndan, fete tisdan, dymmelansdan, skärtorsdan, långfredan å stumpelördan.

Dymmelonsdagen skall all kattveden vara uppbuggen och ligga i hög kil förkning. Är den ej uppbuggen, kommer "Dymmeri" [ingen närmare beskrivning av det väsendet] och osnyggar på vedkubbarna, som därav bli hårdkluvna och ha svårt att brinna. Benämningen "dymmelvecka" användes icke utan blott påskvecka

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Långfredagens middag skulle man äta ärtsoppa. På denna dag får man ej förtära något, som lidit döden alltså ej djurföda. Ej heller får man dricka mjölk då, ty därav får man bulnader [bärde] följande sommar.

Annandagens frukost var för det tillfälle, då ägg särskilt hörde till måltiden. Om man ej hade ägg de andra dagarna var mindre viktigt

Gustav Jakobsson meddelar, att i hans ungdom [han är nu 89 år, se sid 20] hängde dom

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

på varandra påskhorn [strutar av papper med skämtsamma bildes på m. m.], men numera synes det vara påskdagsmorgonen, man tänger på påskhorn, och nu kunna dessa även utgöras av en tratt o. dy.

Den som drack mycket vatten under långfredagen fick svettas ymnigt följande sommar.

Karl Persson, Hersmarken, meddelar om häxorna.

Skärtorsdagskvällen foro då åt Blåkulla och kommo ej åter förrän påskmorgonen. Under denna tid skulle man akta sig

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

för att ha spjället öppet vid dagsljus, ty då kunde det komma trollkäringar nedkrypandes genom skorstenen. Ville man ej ha sina rakor och kvastar som ridhästar åt häxorna, så skulle man rita kors på dem och låsa väl överallt på gården.

För att en kvast ej skall dugga att fara på till Blåkulla skall man skära den i båda ändar vid tillverkningen samt bulta liket med flatan av knivbladet.

När påskkäringarna fara iväg till "Gammel-Erker", måste

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

de läsa en besvärjelse samt smörja sig väl. Smörjan togs med förkärlek kring kyrkoklockaxeln. Så säges, att en kvinna en gång tydligt såg några köringar taga smörja kring klockaxeln i Risinge kyrkas stapel.

En gång hade en köring förhinder på grund av barnsäng, så hon kunde inte fara åt Blåkulla. Men hon sände en västgöte, som var med han del i gården. Så ämnade hon lära honom, vad han skulle säga "Far fort dit å hem!" skulle det låta, men västgöten hörde fel, satte sig i ett råll och sopade: "Far fort ut å in"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Då började västgöten åka ut- och in genom fönstret och kom aldrig iväg åt Blåkulla.

Trollköringarna bolade tillsammans med Satan i Blåkulla.

Påskdagsmorgonen, när häxorna återvände, voro de afta i fågelhamn. En dräng säges en gång ha skjutit en skata påskmorganen, men det var, när allt kom omkring, sin egen matmor, som han dödat.

När de kommo åter efter besöket hos mörkrets furste, voro trollköringarna så gudlösa

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

och fräcka, så de foro till kyrkorna och skavde av litet metall från klockorna samt sade, att de ville inte komma till Guds rike, förrän den avskavda metallen kommit tillbaka till klockorna igen. [Se vidare: Häxbålet sid 119].

Påskmorganen kunde man fria hönsen från höken på följande sätt. Man drog dem genom bindslet vid skällkons hals samt sa därvid: "Nu kan ingen annan hök ta dej, än den som ha gått igenom då här knäppet [=bindslet]".

Samma morgon borde någon av gårdens fruntimmer

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

klä av sig nakna, gå ut på dyngstacken och ropa: "Så långt då här ropet hörs, så här då mej te". Därav skulle lycka följa

Häxorna kunde mjölka andras kor på långt avstånd genom att sticka in en kniv eller hack i en upp och nedvänd hank i en gärdesgård. Därför bör man se efter att alla hankar komma rätt, när man hägnar [byggergärdesgård].

Se även om "Pipusa" sid 225.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Midsommarn.

Ännu för omkr. 50 år sen reste man midsommarstänger i nästan varje by. Ungdomen samlades på eftermiddagen, och det dansades till långt fram på natten efter tonerna från någon — byggdespelemans fiol. Från södra delen av Källstads socken har jag följande belägg på midsommarfirandet.

I Rönninge [min födelseby] hade stången sin plats nära än något nedanom ett nuvarande bykhus. Platsen är utmärkt på en gammal karta, men ingen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

minnes nu, när det dansades där.

Den 70-årige f. lantbrukaren Karl Anderssan i Östantorp minns, att dom reste midsommarstång vid den nedersta gården i byn. "Ylo, hade e krone äppe i tuppen å va klädder må löv"

Den förut ofta nämnde Anders Larssan minnes.

I byarna Klintorp, Berg Jägerstorp, Tråntorp samt Ås och Rökslid [i gemensam för båda] hade man midsommarstänger till in på 60-talet. I allmänhet kläddes stången av de unga

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

redan kvällen förut. Stången var rak men kunde ha en liten tvärslå nära toppen. Längre ned kring stammen hängde ringar i tvärled kring stammen. Själva stången kläddes med asplöv [denna lövsort synes vara den traditionella] "å ām inte aspelövet va utsprucke då, så tog di lövkviste utå pārsbusken [pors ?]." Toppen pryddes med en helst rödmålad "flagga" av plåt eller trä. Ringarna voro klädda med vackert färgat papper. Blommor brukades sällan som prydnad. När stången restes, brukade man skjuta några skott och skrika så mycket man orkade. Det dansades väl lite

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

kring bystängerna, men midsommarkvällen lite senare gav sig ungdomen i väg åt de större bruken, där mer folk var samlat och nöjet sålunda större.

Även från Bredstorp i Risinge socken omtalas midsommarstång.

Efter 80-årige f. lantbrukaren A. P. Nilsson, Båtstorp

"Di hade messammerstång i Bāstārp, nära ve där Krons stuge nu står, å vi hade'na klädd mä aspelöv ännu āpp i tuppen, å så satte vi

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ikring granne papper i ringe kring-
stånga, men annars hade vi just
inge store klädde järnringe å-
inte nåre tvärslår, men i tuppen
sattes e treflikiger römåleter
flagge, utå trä eller plåt. På
den tin i min ungdom bruke
Nils Jakobsson från Stybbra spele
å då va en, sam kunne handtere
en fiol, ska han si. Även ve
Fräntärp nära "Nybonns" hade di
messammerstång i min ungdom,
men säna slöt di å mä te ha
såhär ute i bya, utan då ga sej
ungdomen i stället iväg te di
store bruka å herrgårla, för där
va då ju alltid mere fälk för-
samlet. Bystängera togs bärt."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Gustaf Nakrisson berättar
om midsommarfirandet vid Lons-
torps bruk för 50 år sedan.

Stången kläddes med asplöv
Ett par tvärslåar omslöt initial-
erna på patronen och hans fru
I stångens topp satt en flikig-
"flagga" [flöjel] av plåt. Man-
dansade kring själva stången och
i ett närbelaget hus, om det var
regnigt. Det var brukets smeder,
som stoda för anordningarna,
och de fingo av patronen en tunna
malt att brygga öl av samt 15
kr. årligen till andra dryckes-
varor. Fiolspelet sköttes fört av
Anna Lotta Vågstrand på det bästa

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

sätt och sen av "Spelerekolle". Åt-
spelmannen insamlades kollekt
på kvällen. Därvid gick först en
med "spelmansskåla" d.v.s. en brick
med dryckesvaror på, och sen kom
en annan med en mössa, vari de
besökande lade i en slant. För det
mesta dansades en två à tre dar
efteråt. Mycket folk samlades all
tid, och som bondpojkar och smede
aldrig kunnat komma riktigt över-
ens, så blev det väldiga slagsmål
ibland, när stämningen blivit för
hög på grund av inmundigade
dryckesvaror. Sedermera blev det
ny ledning vid bruket, som ej var
gynnsamt stämd mot midsommar
firandet och det upphörde.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

I våra dagar har man åter upp-
tagit seden med midsommarstång
vid Sonstorp liksom vid de öv-
riga bruken i Hällestad och vid
Finspång, men nu är det mest
dragspelet ["hangklaveret"], som
segrat över den gamla hederliga
fiolen.

Anders Larsson meddelar att
man förr trodde sig kunna få
se "den tillkommande":

De unga borde på mid-
sommaraftonen sätt sent ta
tre blommor på lika många
olika gårdsägor, samt gå med
dem till en korsväg. Då skulle

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"den tillkommande" visa sig för-
dem. Ett säkrare medel var att
koka "drömgröt". Därvid skulle 3
flickor [ibland även 3 pojkar] med
verka. Alla skulle på en gång ta
och lägga i mjöl, på en gång hålla
i vispen, på en gång salta och salt
mycket samt på en gång äta, allt
under djup tystnad. Under kvällen
och natten fingo de ej dricka något
även, om de voro aldrig så törstiga
av den salta maten. Den som
nu under natten i drömmen kom
med vatten, var "den tillkommande".
Man kunde även baka mycket
saltad "drömmunk" och använda på
samma sätt som drömgröt. Därav
kommer det i omnejderna brukliga

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

ordspråket: "Då ä salt sôm dröm-
munk"

Midsommarnatten klockan 12-
tros ormbunk blomma. Kan
man få tag i ett dylikt ganska
svåråtkomligt blomster, skall
man bli gynnad av lyckan i
hög grad. Bäst är det att klä
av sig naken om natten och ligga
ute bland ormbunken, så har
man större utsikter att få
tag i den lyckobringande blomma-
man.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Årets övriga tider.

Från skilda meddelare härstammar efterföljande:

Om det nya året går in ljust, blir hela året ljust.

Det kvinnor man har nyårsdagen, får man behålla under året.

Nyårsnatten kl. 12 skall man låta hästarna "dricka gräddan" av vattnet d. v. s, vattnet tros ha en särskild kraft då, av vilken hästarna bli delaktiga, om de vattnas kl

Det första nyårsmyet, som är hel

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

d. v. s. hela myet faller på det nya året, spår väderleken för tre på varandra följande my.

Sådant vädret är 9:e dag jul, 2 januari, blir det i 9 veckor [enligt anteckning i en gammal almanack].

1:e februari skall det vara halvgivet foder vad kreaturen beträffa.

1:e maj skall man "dricka märg i benen". Därom säges: "Modstulen blir jag i sommar, om ja inte i dag får dricka märg ti benen" Denna dag äter man ägg, vilka betraktas som synnerligen kraftiga.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Om det fryser på vårfrudagsnatten ["varferdasnatta"], så fryser det i 40 nätter efteråt. Denna tro synes vara knuten till "gamla vårfrudagen", den 7 april, men senare även tillagts den nya, den 25 mars. Till denna dag skall man ha fångat "varferdasgädda", som ätes då.

Valborgsmässoaftonen tändes ännu eldar, "majelle", på flera berg i Hällestad bl. a på en topp på byn Östantorps ägor. Man reser en tjärtenna på en stång och drar ihop buskar och annat skräp till ett bål, som tändes vid mörkningen, sedan en massa ungdom från de kringliggande byarna församlats.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Halvlien mass bör tranarljus i sång." Därmed menas, att man från då kan lägga sig och stiga upp vid dager.

Urban, Vilhelmina, Beda
skola sammanen leda *
[Anteckning i en almanack]

Första sommardagen anses Tiburtius vara [14 april]

Tar förkvecka ger en vår/sommar och tvärt om.

Första metaredagen är Kristi himmelfärdsdag. Före den dagen bör man ej befatta sig med metspö.

* Den 25. 26 o 27 maj. Den 27 hette i gamla almanackan Beda, nu har den namnet Blenda

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

När man vid metning satt på masken, skall man spotta på den, innan man slänger ut reven, ty då blir det tur.

Sin sås Urbanus eller Karolina-dagarna [U.d 25 o K.d 20 maj] Linet blir så långt som det föremål man håller i handen när man ser den första sädesärlar för året. Har man inget i händerna, så famnar man ut med armarna och säger "Så här långt blir linet i år!"

Det som är sått och satt före Urbanus, har inte kommit för sent i jorden.

Potatis bör sättas i nedan, ty annars växer den bara på stjälken.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Ärter få ej sås i nordanväder, ty då bli de hårdkokta.

Bada brukar man i norra Östergötland ej göra första gången förr än midsommaraftonen i regel, och efter den 29 juli skall man ej bada, ty då "kastar Olle sten i vattnet". Barfota bör man ej gå förran göken börjat gala, ty först då är det varmt nog att gå tunnare klädd. Det berättas om en person, som fick höra lärkan, tog henne för göken och söp upp kläderna. Då förkylde han sig och yttrade: "Dess lärk är en bedräglig fågel, men när dess gök kommer, då måste kläderna bort."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

När man sår råg och har gammalt utsäde skall sådden verkställas den 17 eller 18 augusti, men om utsädet är av årets skörd, sås den 21 och 22, ty det gamla beräknades ta ett par dagar längre för att gro. Enligt andra uppgifter sås rågen den 26 aug.

Den 27 juli kallades i gamla almnackan "sjusovare", därför att begenden mäler, att hedningarna på den dagen togo livet av sju martyrer, eller att de dogo själva, sedan de sovit mycket länge. Den dagen är ett viktigt vädermärke, ty om det regnar då, så regnar det i sju veckor efteråt, och det är ej myttigt för bönderna. En sägen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

berättas här, som lyder så, att en präst, "sõm va lite mäktiger", en söndag vid gudstjänstens början steg upp, talade till kyrkfolket och sade: "Nu ska ni gå hem å köra säd, för då ska ja göra. Nu ska då rägna i 7 veckor från i morgon." Prästens förutsägelse slog in och de, som ej velat köra in säden på söndagen, fick den fördärvad.

Tiden omkring den 29 juli kallas Orsmässekroken. Då är all den gamla skörden förbrukad, eller var åtminstone förr, samt den nya ännu ej inkommen. Därför var det ofta smått om födan,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

vid "Orsmässekroken" får i tiden

Anders bras kar jul slaskar
och tvärtom är en allbekant regel,
som har burskap även i Östergötland:
"Om stubben bär hatt [marken snötäckt]
på Innersmässe-natt,
så blir då mången kall vinternatt"
säger man här.

Under ny skall lysning till äk-
tenskap börja, byggnads och slöjdvirke
huggas, löv at fåren hackas, fåren
klippas och slakt utföras, men på
nedan ["nedra"] skall kolved och
bränsleved huggas och potatis sättas

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Bröllopsseder.

[Många meddelare]

Det ansågs olyckligt om lysning började på nedan, utan på ny borde det gras första gången. Iakttages ännu allmänt.

Regn och snö i kronan varslade lycka i äktenskapet.

Till vigsela bör bruden gå till vänster från densamma till höger om mannen. Det var ett dåligt omen om makarna tappade ringarna vid växlingen.

Ännu i dag brukar ung-
domen i trakten kvällen före

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

bröllopet resa en äreport vid ingången till bröllopsgården. En dylik äreport brukar bestå av två stänger av dubbel manshöjd jämte två tvärslåar i övre delen. Kringstängerna och tvärslåarna viras löv och blommor, och mellan tvärslåarna insättes brudparets namn i initialer av ståltrådar omvirade med blommor. Likaså brukar man klä verandan med kransar av löv och blommor samt lövruskor. Bröllopskvällen gives salut. Dåligt det bröllop där inget skott höres. Brudparet bör visa sig ibland ute på gården företrätt av två tärnor bärande var sitt ljus. Då utbringar någon ett live för brudparet.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Guldkrona användes förr utlånade från kyrkorna. Kronans glans säges ha fördunklats, när bruden ej gift sig med ära. Numera användes krona av myrten och blommor. Varje flicka bör ha en myrten avsedd till blivande brudkrona. Om en sådan myrten växer hastigt, blir flickan gift i sinom tid, men om den växer sakta, kommer den i stället till användning först på ägarinnans kista

Ännu förekommer flerstädes att ungdomen bäddar brudsängen varvid allehanda skoj bedrives. Man bäddar säck, plockar ned vedträn,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

rivjärn o. dy, som brudparet sedan får plocka bort.

Arbetaren N. F. Olsson, Vargfallet [55 år] berättar om sederna i hans morfaders tid.

Då skulle brudparet ha <u>förridare</u> en eller flera jämte spelmän. Förridarna befunno sig i teten, och när brudföljet var på hemväg måste de ridande springa av i förväg hem till bröllopsgården, hämta mat och brännvin där och rida brudföljet till möte samt undfägna brudparet med den medförda maten vrefter tåget forlrattes med förridarna i spetsen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

tills man nådde bröllopsgården.

Före häradsdomaren A. P. Johansson berättar, att han minnes, fast svagt, att en gång på 40-talet, när J. bara var ett par år gammal, hade ett brudfölje dragit förbi hans hem. Den gången hade det varit en medlem av den gamla smedsläkten Varg vid Ivantorp, som gifte sig. Det var ett brudfölje efter gammaldags sed med förridare. En ryttare hade ridit i förväg hem och mött brudparet igen samt då undfägnat med ris och kringlor.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Småbarn

Anders Larsson m fl. ha meddelat följande om skrock och sedv i förhållande till småbarn.

Havande kvinnor borde int slå ihjäl orm, ty därav trodde barnet bli ormögt. Blev en havan kvinna häftigt rädd för något sån en eldsvåda och därvid berörde nå got ställe på sin kropp, så fick barnet "vådeldsmärke" på samma ställe på sin kropp. Får en havande se en död hare kan barnet få harläpp, "bli harmynt". Havande kvinna bör ej heller vara med vid slakt. Det är ej bra för barnet.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Havande kvinnor trodde kunna släcka skogseld, bara de gingo runt densamma. Elden kunde ej komma över den linje, kvinnorna gått fram på

Barn, som föddes vid höbärgningstiden, sades vara hämtade ur ett "hösåta" [= höstack], de som föddes, när potatisen togs ur jorden, voro funna i potatisåkern o.s.v.

Söndagsbarn trodde ha särskild lycka i livet.

Som fosterfördrivande medel använder fosfor "uti

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

pigera, när dä gått på tok för dåm. För dä så skulle dä inte få säljes nåre fosforsticker i handel" Även användes "Sävenbams droppar" och bär av "trybusken" (?) till samma ändamål.

Barn, som voro födda med "segeluve", skulle ha särskild lycka med sig. Helst borde segeluvan förvaras. Den, som hade en dylik, kunde bota ormbett och "stanna" vådeld genom att gå omkring den.

"Den, såm gjorde närr utå e kvinne, såm jämre sej i födslosmärter, kume själver få värken, för dä vart min (Anders Larssons) forfar varse, när han härme e barnsängskvinne en gång. Han fick en sånnen hiskliger värk, så han kunne inte bärge sej, men så kröp han igenom ett hål på en gär[sch]des gå[r]t, å då gick värken över"

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

"Barnunga kunne bli förbytte utå trålla, åm inte spjället i sturga va stängt te barnet vart döpt, å för te få barnet skyddet mot allt ont, så la di vittlök å pänge i linninga på't. Likeväl sa di, att Nisse i Kronfallet va en bårtbyting dä vill säje en trållunge, å e kärng i Solbergatrakten skulle dä vare likedant må." [se 62]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Barnen skulle badas i salt vatten mot engelska sjukan. Mot denna åkomma var även bad i vatten, vari kokats 9 sorters löv, ett verksamt medel.

De nyfödda borde döpas redan första söndagen efter födelsen, ty sen de voro döpta, kunde de ej bli bortbytta.

I Hälleståd brukade man för ha två par faddrar: ett ogift par "ungfaddrar" och ett gift "gammfaddrar" Barnet fördes och lämnades till prästen av den gifta kvinnan. Den ogifta kvinnan skulle hålla barnets mössa under akten och

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

det var ett dåligt förebud, om hon därvid råkade tappa den mössan i golvet.

Om det var en pojke och en flicka, som döptes på en gång, brukade man ta samma vatten till båda. Då de nu voro döpta i samma vatten, borde de bli ett par i sinom tid

Det anses ej lyckligt att uppkalla ett barn efter ett redan dött barn inom samma familj. Då kan även det sista barnet dö.

Barnet anses under havan-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

deskapet vara mest mottagligt för lyte, då det var "halvgånget", ty just då ansågs fostret få liv.

Förr i tiden firade man storstilade barnsöl ["barsöl"], när den nyfödde var döpt. De, som voro bjudna på kalaset, borde föra med sig "förning" mest i form av vit gröt med russin o.dyl. ovanpå och förvarad i en "grötkose" det är en hög skål av tenn eller porslin med fot och lock av samma material.

Man skrämde barnen för (samt råvar) hällgubben, näcken och ugglan, när de skulle avhållas från något

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Begravningsbruk.

Om en uggla skrek nära huset, trodde det snart blev lik i gården. Hennes rop: "Klå, vitt" varslar vepning.

Många påstå sig före ett dödsfall ha hört, hur "någe osynlitt" ha kommit in i rummet och gått fram till sängen, där en svårt sjuk låg. Det var döden, och den sjuke var snart ej mer.

Lina Persson i Hässmedstorp, (Röing socken) [70 år] säger, att i hennes ungdom såg dom en gång "e likförsel" på sjön Flaten i Regna socken. Många sade,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

att de tydligt sett, "hur kara ratt
å rodde i bare skjortärmera iöka
Men snart därefter vartdet en död
i den närbelägna gården.

Om hur man vid jul tog reda
på vem som skulle dö underåret
se sid. 260

I Hällestad brukar man ställa
liket i en särskilt anordnad <u>lik-
kammare</u>. En sådan förlägges till
en bod eller loge och göres av upp-
spända lakan med tak av samma
material. På golvet strös barr
och enris, och på väggarna fästas
även barrkvistar. Likkistan sättes
mitt i likkammaren på två bockar

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Många döda troddes gå igen
Det var sådana, som gjort någon
orätt i livet och ej fingo ro i
graven, men även de som dött
hastigt och haft något ogjort.
[Om gengångare se sid. 77–80.]

Förr i tiden brukade man
ibland lägga en flaska bränn-
vin hos den döde i kistan. Det
har i senare tid hänt, att död-
grävare funnit dylika flaskor
och druckit ur innehållet. (!)

Liket "sjungas ut" hemma
i gården, innan det föres till
graven. Barr strös i kors under
kistan, som står på bockar.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

andakt hålles, och man sjunger en psalmvers.

Snickaren August Pettersson i Klintorp [40 år] berättar, att i Ljung socken söder om Hällestad vardet vanligt, att bärarna sparkade omkull, de bockar kistan stått på, när de skulle bära liket till graven. Vid graven skulle de båda dödgrävarna ha ett kvarter brännvin och en halv kaka bröd var och en. Det skulle de förtära, medan jordfästningen pågick. Graven skulle genast igenkastas, och när begravningsföljet kommit hem igen utbragtes likets skål av värden vid kalaset.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Förr utdelades "gastsup" bestående av vin och kringlor åt begravningsföljet vid avfärden åt kyrkan. [A. P. Johansson]

Bärarna skola vara gifta eller ogifta, allt efter som den döde var det.

Den döde borde vila på ett fång hyvelspån.

De, som doga olyckligt, voro tyngre än andra att bära. En gubbe i Risinge var så tung, att en bro skall ha gått sönder vid överfarten. Andra tillfällen skall hästar ha stupat vid likfärd.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Självmördare fingo förr begravas icke på kyrkogården utan blott på allmäningsmark. "Bosen" eller sackaren [om honom se även 331 och 415] fick anbestyra, att dylika kommo i jorden, och som lön för besväret ta den dödes kläder. Man berättar att "bosen" i Hällestad, som kallades "Morderus", en gång skulle begrava en, som kallades Sven Gräje, vilken hängt sig, när han satt på häkte. Det var vinter och bosen tyckte det var för besvärligt att gräva så han bara högg hål på isen i ett kärr och kastade ned liket. På våren upptäcktes dock bosens svek, och han fick sträng tillsägelse att begrava den döde

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

på allmänningsmark, som sig borde, och bosen fick lov att dra Gräje ända upp i nordligaste delen av socknen, där han begravdes i en mosse, som än i dag kallas "Gräjes mäse". [Karl Persson m.fl.]

I senare tid fingo själv-mördare begravas på kyrkogården men på särskild plats, som i Hällestad var till vänster, när man kommer in och i bortersta hörnet.

Här ett par sägner berättade av Adolf Johansson, Rämninge.

"När di skulle begrave den

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

första nämnan, så visste di rakt inte, hur di skulle begrave en så märvärdiger kar. Men så hitte di på, att di skulle spänne för ett par otamde tvillingsstutar för likvagnen, å sänna begrave nämnan, där stutar stanne — ja, stutar di skene i väg, å där di stanne, stog då en tjur, som skrape i marka, å fälk trodde att han skrek: "Bräv här! Bräv här! Åk hit! Åk hit!" Där grävdes nämnan ner, men då va på en galgbacke, å där ha han förtjänt å ligge, för då ha vatt en rackel, må han ha leve."

"En gång va då en sko-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

makere, som di jämt hade te likvaktere, för han va då inte rådder för någe. Men ve ett tillfälle skulle han skrämmes, å därför så kröp då ner en i levenes i kista, å skomakern satter te vakte ån natta, å han lage sko på samme gång, när han ändå satt där. Mitt i natta reste sej den förmente döde i kista å lyfte å låcket. På vem som helst annan ha nog blon frust te is, men skomakern slog "liket" å skallen må hammern å skrek: "Ska du vare dö, så ska du't" Nu va då ett verklitt lik i kista, för karn dog på fläcken."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Sjukdomar och botemedel.

Förr i tiden "gick" frossan ["frösa"] mycket. Det var annandags och tredjedagsfrossa, som regelbundet kom igen, men sjukan kunde även komma på vid andra tider. Den sjuke frös medan anfallet varade, ohejdat vad man än höljde på honom eller gav honom att dricka. Som botemedel ansågs starkt kaffe vara bra, och de gamla påstå, att man under frossans tid lärde sig dricka kaffe mera allmänt. Bad i en öppen isvak samt myrbad ansågos även bra mot frossan

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Det fanns även en annan sjukdom, som man ej hör talas om nu, nämligen "vattenkloä", som yttrade sig i, att den sjuke fick kräkas upp liksom varmt vatten i stora mängder.

"Ältefrösa" var en lindrigare form av frossan. Den botades genom att "doktorn" medelst sot ritade en hästskoi taket samt smorde den sjukes mage med villlöksvatten och ritade en hästsko på magen också, så den sjuke blev bra. Anders Larsson säger: "E gumme, sôm di kalle Strutta, bote mej på dä viset, å e kärng i Båtstorp gjorde like dant."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Mårtespa" [malörtsspad] var bra mot "fröra"

Om barnsjukdomar meddelar Anders Carlson m. fl.:

När barnen fått "utländske ellen" [utslag med klåda] togos de ut i en smedja, kläddes såår nakna, varpå man blåste på dem med bälgen.

Mot engelska sjukan skulle barnen badas: vatten, vari kokats 9 sorters löv. Även var det bra att dra sjuka barn under en tvådrat tre gånger med huvudet före. [Se vidare s. 304] [Jmfr sid 395]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En läkekunnig person, som hette Lindberg ["Lindbärgskan"], som för en 20 à 30 år sen anlitades att bota engelska sjukan, band på barnen en påse med medikamenter i på ena armen. Ingen fick titta, vad det var i påsen, men det sägs den luktade vitlök. På bestämd dag skulle påsen tas bort och genast förstöras.

Mot kikhosta användes stomjälk ["märemjälk"].

Mot den besvärliga tandvärken har man försökt många botemedel. Ett bestod i, att man

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

gned den värkande tanden med 9 saltkorn och sen grävde ned dessa. Även var det bra att lägga på ett tomt ormskinn eller att klämma saft ur kejsarkrona och smeta bortom örat. Annu ett sätt var att binda ett stycke pepparrot på armen [Adolf Johansson]

Mot vårtor: Med en bondbönsskida gnider vårtorna ~~med~~ tre torslagsnätter å rad eller på samma tid med en "lichen" [bryne] Även var det bra, att knyta en ulltråd om vårtorna, samt sedan lägga tråden under en jordfast sten. När tråden ruttnat under stenen troddes vårtan gå bort.

1948

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Ett annat medel var att gnida vårtorna med en stulen fläsksvål eller att kasta ned i en källa lika många ärter, som man hade vårtor. Det ansågs även vara bra att tvätta vårtorna i vatten, vari potatis kokts.

Ett medel mot revorm är att en främmande person spottar den rakt i ansiktet, som har utslaget.

För att bli av med en böld ["bärde"] brukade man peta av lite var ["rät"] på en päng samt sedan kasta denna i ett vägskäl. Den, som sedan

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

hittar pängen, får "bärden" i stället för den andre. Därför är det bäst att spotta bra för sig, innan man tar upp en päng. Ett annat medel mot "bärde" var att ta ut tre stickor ur ett växande träd, peta på det onda med dem samt sedan sätta in stickorna i trädet igen, lägga över barken, binda till och låta det hela växa samman. Medlet användes även vid tandvärk

Var man besvärad av exem borde man tala om det för en so, så skedde lindring, säges det.

På huggsår lades förr spindelväv ["locknät"], och man försäkrar,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

att de läktes fort trots allt det damm, som kom in i såret.

Vid benbrott brändes en sko, varefter askan lades på det brutna benet.

Sofia Hagenberg, Bredstorp, Risinge sn. [70 år] berättar, att en gumma, som hette Lena, där i byn kunde bota ormbett. När någon biten kom, fick han lägga sig på en madrass utanför stugan. Gumman läste en del verser över den bitne, vilka doch nu äro glömda, men i en skulle det bland annat ha hetat --- lille duva sott på tuva

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Fader, dan och Helge And -----
Ej förr än solen gått ned, fick den sjuke gå in i något hus, så vida ej giftet skulle bli kvar i kroppen.

Den som var född med <u>segellinda</u> kunde även bota sjukdomar bl. a. ormbett. Om armen var i livet, kunde giftet låsas över i honom. Men då solen gick ned troddes armen dö. [Se vidare sid 233]

På den som blev gastkramad [se s. 48.], skulle man kasta glödande kol mellan skjortan och kroppen tre gånger

Anders Larsson meddelar:

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"När di hade ont mella magen å bröstet förr i tin, trodde di att "<u>Bröstskerven</u>" va nere. Då tog di å la en fäng på bröstet på den sjuke, ställde ett ljus på fängen å tände på då. Så tog di å la ett glas stupe över ljuset. Därutå vårt skinnet runner glaset liksåm draget åppåt. Då sa di, att "Bröstskerven" drogs åpp igen. Ja ha blitt behandleter på då där viset en gång."

"När levatthet ha runnit ur knäna, så att di knärre, så trodde di förr, att di ha fått "<u>Knarren</u>". Den såm ha fått den,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

gick te e kvinne, sån inte fick vare släkt te'n. Henne fick han lår te kalle du, ån då va en aldri så stor åldersskillnad dåm imella. Hvinna tog nie stycka kvastpinnar å skar å var åe på te ställe. Får var gång sa den andre: "Va skär du får?" "Ja skär bårt knarren u ditt knä." Så där höll di på tjugesju gånger: Men Knarren lär ha gått bårt."

[Min far]

De gamla berätta, att man får kunde "sätte bårt" alla sorters värk genom att tre torsdagsnätter å rad röra vid det onda med en träplugg, som sen slogs in i stammen på ett

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

växande träd. Den, som sedan fällde ett sådant träd, fick den värk, som var insatt i det samma. Vid Hässmeds torp (Risinge sn.) stod får ett par granar, vari en gumma "satt in" värk. Från Laggartorpet omtalas en björk, som anförtrotts mycken krankhet. Den som sökade fälla ett dylikt sjukdomsträd utan att veta om, att det var ett sådant, kunde försöka skydda sig mot följderna genom att gapa över yxaggen och införa den i sin mun.

[Karl Persson]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Skrock och seder beträffande djur.

När man går över ett ställe, där en häst tumlat sig, skall man spotta, annars får man ont i sina fötter

Det är bra att låta hästarna se skjortan d. v. s, man skall ha på sig bröstet med att ge dem foder om morgnarna, så man inte hinner klä sig först.

När hästarna dricker gräddan av vattnet se sid. 386

Förr i tiden gick det ej an

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

att äta hästkött, utan "baren" tog livet av de hästar, som blivit för gamla samt grävde ned dem i jorden [Se 331] Först på 60 à 70-talen började man äta hästkött i dessa trakter.

När bodskapen om våren först föres ut på bete, skall den gå över stål och smörjas med libbsticka, ty annars kunde trollty få vara framme under sommaren.

Då en nykalvad ko första gången mjölkades, var det bra att mjölka på en brödbit, ge denna åt kon samt slå ett litet mjölk på marken eller kons klövar.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Man stack ett halmstrå in uti munnen på en kalv, som man ville lära dricka själv och sade därvid: "Du ska bite i jola å inte titte på sola!" Därav skulle kalven trivas. Starka fötter fick han, om man vid samma tillfälle tog en bit horn ur hans fötter samt lade i mjölken under yttrandet:

"Nu ska ja sko dej.
Nu ska ja sko dej!"

[Mör berättat] Stummor från Reynasocken

(Amanda Olsson

Råmjölkspannkakan skulle först avsmakas av någon mansperson, ty då blir det mycket kvigkalvar i ladugården. Samma blir förhållandet, om en kvinna kastar inpå höskullen första

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

fånget hö under bärgningen om sommaren.

Vid Garstorp var det en torpare, som viskade i ärat på djuren, att de skulle förhålla sig väl, när han släppte ut dem första gången om våren.

Förr i tiden kunde man inte äta hästkött. Det gick ejan. Ej heller kunde vem som helst slakta en häst. Detta gära ålåg rackaren ["bosen"], som efter bud fick gå omkring och slå ihjäl gamla hästar, dra av dem skinnet samt gräva ned köttet. Även kattor och hundar,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

som skulle dödas expiderades av "bosen" Även dessa djur brukade flås för det mesta, ty skinnet användes som foder i "glamössor na" [en sorts huvor av kilar och flikar vid öronen]

Den siste "bosen" i Hällestad gick under det vedernamnet Morderus. Site råbarkad blev han under sin tjänsteutövning, söp och svisade ibland. Hundarna berättas ha känt igen honom på långt håll och skällde på honom, när han visade sig. [Se även 312 o. "Bosen" sid 415]

Om man står under ett träd vari en gök sitter och gal, kan man önska sig tre ting, och

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

dessa önskningar bli uppfyllda.

Om göken gal på rågskylarna blir det våt höst. Samma blir förhållandet, om han ej flyr för hökärran d. v. s., när högbörgningen börjar.

I fall åskan går, när hönan ligger på ägg, blir det ej tur med kycklingarna

Stora ägg anses vara tuppägg samt små hönägg, varför man tager små ägg helst, när man lägger hönor.

Om "tuppägg" varur spirtus kläcktes se sid 151.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Väderleksmärken.

Skilda personen hava meddelat följande:

Vit jul ger grön påsk och grön jul ger vit påsk.

När snön är näpen [närvis] d.v.s. ryker in i alla hål och i alla springor, då blir han ej gammel.

Det blir snart regn, när räven skriker mycket, när katten sover på hjärnan eller biter i grässtrån, när svalorna flyga lågt, när göken kommer nära boningshusen, då han gal, och då grön-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

golingen skriker nära husen.

Fredagen "har sitt eget vär, men lördan håller må vicka"

"Så mycke vackert vär ä då på söndan, så prästens krage hinner tärke"

När det regnar för öppna kyrko dörrar om söndagen, blir det regn hela veckan

Stor mångård ["ämgårl] betyder lite ruskvädur, men liten mångård varslar mycket rusk.

Långvarigt regn blir det, om

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"vägar" uppstå i vattendragen vid regnväder. Samma tros bli följden, om det blir mycket bubblor på vattnet, när det regnar.

Så länge som myrorna äro ute före vårfrudagen, så länge få de vara inne efter densamma d.v.s om det är millt före blir det kallt efter vårfrudagen.

Då skator och gäddor om våren bygga lågt, väntas man en torr sommar, men om de bygga högt, tror man det varblir våt sommar.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Dagordningen

Hos bönderna i norra Östergötland är nog lite olika nu mot förr, ehuru man håller fast vid en del gamla vanor.

Förr steg man vanligtvis upp tidigare än nu. På vintern hade man ju tröskningen, och då denna måste utföras medelst slaga, vilket var mycket sinkrant, steg man många gånger upp vid 3 à 4 tiden på morgonen ibland förr. Om sommaren måste man även vara morgontidigare, enär man var tvungen att mejа av all skörden för hand med lie. Numera torde man ej ofta

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

stiga upp före 6 i vanliga fall. Då dricker kaffe, som en av pigorna varit uppe och kokat, sedan skötes djuren om till framåt kl 8, då det är frukost. Vid "frukosten" åt man och äter väl än på många håll en rätt bestående av "sås å brö" samt stekt fläsk. Såsen kokades rätt tunn i den låga men vida panna, där fläsket stekts. Pannan med såsen i sattes fram på bordet och över såsens yta hälldes flott-ringlar. Nu tog man för sig av såsen på sina tallrikar, doppade brödbitar i den och åt jämte fläsk. Hade man ej sås, åt man uppvärmda kvarlevor sen föregående måltid såsom rotemos, ärtroppa m. m.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Efter frukosten går arbetet till kl 10, då förmiddagskaffet med eller utan dopp drickes. Förr tog man det lite senare och hallade det "elvekaffe". Kaffet bäres ut till arbetsplatsen, om utarbete pågår. Obs. att man sällan eller aldrig dricker kaffe vid huvudmåltiderna.

Middagsmålet äter kl. 12 eller lite senare och utgöres exempelvis av tunn välling och smörgås, sill och potatis, potatis och "krösamon" [lingonsylt], "munk" eller våfflor och sylt m.m. Kött hade man inte råd till så ofta förr men kommer nu fram mera ofta. Särskild efterrätt brukades ej förr och sällan nu ochså. Numera äro hötallrikor

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

sedan länge utdömda, och även trä-
skedarna äro bortlagda, ehuru senare
Nu har var och en sin porslinstallrik
med kniv, gaffel och sked, medan man
för knappt en mansålder sedan slevade
i sig maten ur samma fat och tog sin
mat med fingrarna.

Kl. 4 e.m. äter man eller rättare
dricker "aftavarl̂" bestående av kaffe
med dopp, som bäres ut till arbetsplatse

Kvällsvard ["nattvarl̂", "nåttvarl̂"]
intages vid 8-tiden på kvällen eller
något förr. Då äter man ärtsoppa, rot-
mos [lördagskvällarna tjock välling med
sirup] potatis och mos m.m. Förr i
tiden åt man alltid vattengröt och
mjölk om kvällarna, men sedan väl-
ståndet stigit, är det nästan bortlagt.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Folkdiktning

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Stäv.

"Då å inte långt mella varva", sa käringen, när ho åkte på kvarsten.

"Då här då bröer inte", sa tiggern, när han stog på logen å trask. "Nej, ta te käppen å säcken, så får du köka på fläcken!"

"Då va mycke väsen för så lite ull", sa gubben, när han klippte grisen.

"Åm ja vore kungen, så åte ja bare kalgen", sa pojken.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Dä gick allt mä," sa pâjken, när han smorde smöret på grinnstâlpen, å sola gasse.

"Dä lier," sa Fik-Olle, när han höll på å bryte sej ut u häktet.

"Kvällen får le svie," sa den, sâm inte vart färdiger förrns då.

"Här ä ja sâm barn i huset," sa Tjyve-Pelle, när han kom te häktet."

"Här ä ingen orning", sa katten, när di körde ut'n julafton.

"Dä va skönt", sa Gustava

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

âm kyssen, den gång ho in gen fick.

"Sånna ä di," sa pâjken âm lössa.

"Dä ä slanning," sa Lille-Kalle.

"Ni ska inte göre, sâm ja gör, utan sâm ja sär", sa den ogudaktige prästen åt sina åhörere.

"Di har var å en sin se," sa piga, sâm tog mä sej e vagge, vart ho flytte.

"Dä ä inte fullt förrns-dä rinner över", sa den sâm spydde i vattensån, när han kom fuller hem en gång.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Då börjer å skymme på", sa
räven, när han satt i saka.

"När ja va liten," sa den som
aldri vart någe stor.

"Då ä plass för fler," sa
påjken, när han kneffe morsen
i sjön."

"Då va hemskt," sa Rydinger,
när hona tramp'en.

"Då ä årsas ti," sa den som
mejde gröner säg.

"En får ta mej å en får
ta bytta!" sa ho, som satt å mjälke

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

å fick höre, att ho ha blitt nämd
mansmor.

"Sitt ner gått fälk! Visserlien ha le Gud åpphöjt mej, men
ja ä le inte mer än e mänske
ja heller," sa han, som blitt utvärder te nämdeman, när han
kom åt hörka å fälket stog
åpp för te sjunge en psalm.

"Då tar sej", sa påjken åm
skriket.

"Sånna ä di", sa påjken
åm lössa.

"Elendet" sa Mullrock, när gumma
dog.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Dä va saker", sa Pommern åm osten.

"Du va en toker," sa Stann-Kalle åm grisen.

"Dä ska vare mått på all-ting," sa skräddern, när han slog te körnga mä arna.

"I sa, i sa!" sa bonnen, när han körde inall e ko.

"Skål på hälta!" sa piga, när ho drack u mjölka för kalven.

"Dä å bra, tåm dä ä," sa den tåm hade ell i håret.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Dä ä dä siste, tåm går!" sa tjyven, när han tog dörra.

"Dä ä dä siste, tåm går!" sa bonnen, när dasset brann.

"Dä blir le når så," sa gumma, når ho bake pannkaker på isen.

"Håll u min sväng!" sa Plen-tan-Tor, när han danste

"Dä kommer igen," sa bonnen, når han ga grisen fläsk.

"Dä kan hände den allra bäste, för dä hände mej," sa Stina, när dä gick nånn emot.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Dä å inte gått te stå i takdräppen i all sin ti," sa gubben, sån hade e illaker gumme.

"Var å kniven!" sa bosen, när han hade'n i munn.

"I mörket tar di mej för gått mä", sa piga, sån va så ful.

"Dä gick le an för far, sån fick ta mamma, dä å värre för mej, sån får ta en okänder" sa fräjken.

"Ungdomen rasar," sa gumma, när ho slog huvet mot husdörra.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1918

Ordspråk.

Den hunn, sån ska köres te skogs, han biter inte många djur.

Den hunn, sån ska köres te skogs, kommer jageter hem.

Vär krubba å tom, då biss hästa.

Dä finns fler brokige hunne än prästens

Tomme hunne jager bäst.

Va gör dä, att kona mjälker, om ho slår ut'et må skanka.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Då sâm en gömmer i snö, då kommer fram i tö.

Den sâm inte vill gå i vall, han har allti förfall.

När en har månge järn i ellen, bränns nåre.

Te läre gamle höste nytt trav å inte ~~gätt~~ lätt.

I nödens tid äter höken skater

Den sâm ska bygge hus åtter var mans rå, han får aldri taket på.

Lånter säck ska släpe

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Flygenes kråke ska någe råke, sittenes får inget

Då å böttre te ge en hunn en bit än slâss mä'n.

Var ska sleva vare âm inte i gryta.

Sämste racka skäller allti först.

När den fattige kommer te ära, då blir han en förtryckere

Du ska inte sälje bârt skinnet, förrns du ha skjute björn, sâm då sitter på.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Utå dålitt lär gör di dålige sko.

Den såm ä födder te hänges han drunkner inte

Du ska inte båse [göra bås] förrns kalven ä buern [född]

Vår Herre ga inte kulleko [en ko utan horn] horn, för då ha ho stånge ihjäl di andre.

Barnebrö ä hårt.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Andra talesätt.

I brist på bröd öter man limpa

Gubben visste inte, att gumma va tokiger, förrns ho sjöng, när ho åt.

Då ä förarglitt te höre löss hoste, för di har så litet bröst.

Min dräng hade äj ej [också] en dräng, å båge så va di late.

Då kan vi göre, må en katt öter äpp en halmkärve

Ingen ä sämre, än när han ska gifte sej, å ingen ä bättre än när han ä dör.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

När en tapper salt,
då får en inte åpp allt.
Men när en tapper smör,
då får en äpp mer, än sej bör.

Herre å hunne å vetlöse unge
stänger aldri dörra.

Vebränder gröt å arge kärnger
å då värste, sâm finns.

Skoskav å präslehat ä då
värste, sâm finns.

Alle barn i börja utanns Pär
i Mölja; han vart karl) strax [sages
om en som aldrig kommer nånn stans,
fast han tror sig duktig. Mölje = arbeta
långsamt]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Västavör å kärngetröte
sluter sällan utan våte.

Ja ska säje er e gåte,
att alle sâm kommer i sjön,
så blir di våte,
å kommer di i kärr,
så blir di ètter värr.

Sch inte må ellen, för då
pisser du i sänga!

Då å inge tjyve hemme nu,
di å alle bârte å stjäl.

Bonnehjärtet å sådant, att när
trättan grise ä framme så tittar
bonnen ätter den fjortne.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Nu ä dä lus på den här sia utå skjorta mä, å dä ä inte mer än en måne, sän ja vände'na, å då tugge ja varävige söm.

Dä ä like omöjlitt sâm te äte ell.

Dä går in sâm Guss ol' i en tokiger.

Va skulle du ha hott [haft] för en hott te hott, âm du inte ha hott din gamle fors hott te hott, när du skulle ha hott en hott te hott.

Du ä nittinie gånger fulêre än Kolmar-Jon, å han va fulêre än Skam

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Prästesäcken har ingen bâtten.

Du sätter âpp näsa sâm e tysk so. [Om en som är högmodig.]

Du lever säm en ryss, [säm en tysk] [Om en som för väsen]

Ja älsker dej sâm en bârde [bulnad] där bak.

Dä ä inget kalas,
där inte någe går i kras.

Nu ha du allt luse [plockat lössen av] din lille hunn! [När ens tålamod är slut med någon, säger man så.]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Dä å ett elände, när den ene tiggern tar fåsen för den andre.

Dä å förarglitt te si, att en tiggere kommer te häst.

Dä å mänge mode på näser

När en ska träte mä herra å pisse emot väret, då får en då meste på sej.

När en ska träte mä herra, då ska en vare sån en ilsken gris

Dä å skamlitt te fråge mer solitt te vete: Har herrn löss? [Säges om man vill vara näsvis]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

När ja blir stor å får brälappenöve, då ska ja slä ner vår stuge å Gröverns stuge å plomma talla [plommontallarna].

Du å så rädder för te göre någe sån Skam för äskell.

I går, när ja kom ut, fick ja si ett mårn [moln] så stort sån en hanskekumme, å ja tog rena [vägrenen] på axla å sprang spaen [spaden] änna ulför å spände kärra för märra å körde in sju lass tårrt [torrt] regn, å då kom inte en enda väter kärdråpe [droppe]

Dä å klart sån kärvespa [kosv], ån då å aldri så fjockt.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Âlestör [stover av al] å björkering, då varer inte året ikring.

Då ä inget kalas, där inte någe går i kras.

Du ä kar [karl] jäms ätter [efter] fotknulêra, sän tar skithasera ve [börja].
[Säges om någon, som villanse sig mera försigkommen, än han verkligen är].

Då ä månge mode [e också hörbart i dialekten] på näser [näsor.]

Se s. 254 o 291.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Gåtor.

Va ä då, sâm går å går å aldri kommer te döra?
Klôcka.

Vem går te brunn å gaper men dricker inte?
Koskälla.

Va ä då sâm lukter fârst, när en kommer in på abotekêt?
Näsa.

Lapp på lapp men ingen söm
Kålhuvet.

Va ä då sâm hänger ner

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

mella himmel å jorl, går runt å
gör egg?

Slipsten.

Va ä dä säm sitter i mitten
på Klarin å i ändan på Pär?

Bokstaven r.

Stava te tärrt grås mä två
bokstäver!

Hö.

En laggärl full mä vite
kor å en rö kalv mitt på florn
[flor = stengolv i fähus]

Munnen med tänder o tunga.

Stert står å rött hänger i

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

smaker like bra för piger
säm för dränger.

Hörsbäret.

P, p, Petronella, prästens
pige hette Pella. Hur många
p finns dä i detta?

Inget.

Dä stog två skake på maska,
å på däm stog dä en säck, å
på täcken en kärje [korg], å på
den låg dä ett nyste [nystan], å
på dä växte dä skog, å i skogen
gick dä kor å bete. Va ä dä?

Människo—
kroppen med ben, mage,
bröst huvud, hår och löss.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Va ä dä sȃm går ȃppför å nerför backe men likeväl ä still?

Gärdesgården
["Gärsgårn"]

Svart sȃm jola runt sȃm sola mä sju hȃl i.

Plättpannan.

Kött kör i lue [ludet], så dä fräs.

Strumpa å benet.

Dä kom e tunne från främmande lann mä tu slags öl i.

Ägget.

Gud ser dä aldri, kungen sällan men bonnen ȃfte.

Sin like-

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Va ä dä sȃm den fattige kaster å mä, men den rike stäpper i ficka?

Snoren.

Två små springer före å två store kommer ätter. Di springer hastitt för sann men hinner aldri varann.

Vangshjula.

Om dagen som en stege om natten som en orm.

Kängsnöret.

Vart gick Jakob, när han va tolv år gammel?

In i sitt trettonde.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Va gör tuppen, när han står på ett ben?

Håller åpp då andre.

Va heter den starkeste utå alle drycker?

Vattnet, för då drar store verk

Va å då fören, sån var man tar i hann, men sån inte helser på nånn?

Nyckeln.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Skämtfrågor.

"Vart ska du ta vägen?" — "Ja ska inte ta vägen, för då får du ju inget te gå på."

"Ska du ha sån Stibergs gist?" "Va fick han då?" "Ett slag på käften."

"Va å höjden utå kvickhet?" "Då å te springe ikring ett trä å bite sej själver i ryggslutet"

"Ha du sitt hus må halmtak?" "Näej, men må öga".

"Ha du sitt en herre må

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

galoscher?" "Näej, men må öga."

"Va å klocka?" "Like mycke sån i går si här dags"

"Va å klocka?" "Ett mekaniskt djur, som viser tiden."

"Går di klocke rätt?" "Näej, ho går sent."

"Va å någe?" "Nittiniondelen utå e mugge [mygga]."

"Va å någe?" Då fete, sån blir på då sista vattnet, när en kokt e mugge i nittinie vatten ätter varandre."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Ha du hört åm den där kåsten, säm skulle bygge sej e körket?" — "Näej" — "ja då ha inte ja heller."

"Åmej å Illåmej bodde i ett hus, då gick Åmej ut, vem va inne?" — "Illåmej" "Jossa, ska ja klå dej, då ska gå an dä."

"Sej tupp, tupp men ingen höna!" — "Tupp, tupp."

"Tru på Gunn hade en hund, han het sån du sån ja, säm alle djur i skogen va. Va hette hunn?" —

Va.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Dä stog en hunn på Hunneberg,
han skällde så dä hördes över
hela skogen.
Hunns namn harja redan nämnt.
Va hette hunn?
Harja.

Hur månge stutekalve blir dä
te i Smålan för vart år?
Inga, för dä ä tjure, när
di kommer te väla
varävigeen, fastmånge
säna blir ändrete te
stute.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Ramsor.

Ene, bene, rabe, snabe,
funke, nipp, napp.
Du slapp att vara dott.

Gubben Gran
for åt stan,
köpte snus
för e lus,
kokte söppe
på e läppe.
Adam, Eva ut.

Ett å två
ba mej gå,
tre å fyre
plocke myre,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

fem å sex
vattne gäss,
sju å åtte
kom te måtte,
nie, tie
slipe lie,
elve, tâlv
sope gâlv,
trättan, fjortan
plocke lortan,
femtan, sextan
vattne hästan,
sjuttan, artan
diske fatan,
nittan, tjuge,
sope stuge,
tjuett, tjutvå
slâ kvasten i vrå!

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Dessa tre ramsor användas vid räkning till lek.

Om veckans dagar:

Måndan då ä en frivilli da.
Tisdan den ä likaså bra.
På onsdan då går vi a ser oss omkring.
På torsdan då gör vi allsingenting.
På fredan då ska arbetet stå.
Å på lördan faller sobboten på.

Tolvvisan [sjunges]

Tolv apostlar, elva lärjungar,
tio budord, i nionde timmen gav han uppan!
åtta saligheter, sju bönepunkter,
sex stenkrukor i Kanans lann,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

fem Moseböcker, fyra evangelister, tre patriarker Abraham, Isak å Jakob, två stentavlor, som Gud ha skapt. Den ä väl den, som råder över himmelen å jorden.

F-ramsan:

Frans, Frits, Fredrik förde från Frankrike fem franska fröknar. Fröknarna fes fartyget fullt. Frans fick full fart framtill farfars fönster.

Hl-ramsan:

Hagelstejerns halta höna

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

hover hostat hela hösten.

Färgerna:

Gurt dä ä furt.
Blått dä ä vått.
Rött dä ä sött.
Grönt dä ä skönt.
Svart dä ä vatt.

Visstumpar

Då satt en gubbe
på en stubbe
må ett par gråe vante.
Fram kom en speleman,
å gubben täpp å te danse
å gubben danse, å skägget vicke,
å har du någe i di lille ficke,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

så ge't åt mej.

A B C D.
Katta for på sne,
mor kokte välling,
å ja fick inget mä.

Du å ja vi båda
segla i en låda.
När vi kom te Näverkvarn,
då va låda full å barn.

— — — — — — — — —

När vi kom te Valmarsvik
då va låda full å spik.

[Så rimmades med alla möjliga ortnamn och sjöngs som väggvisa]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En girig man skall hängas upp
och ej på jorden löpa.
En lat skall ha sin mat
Han skall sin rygg ej kröka
[Framsäges på högsvenska. En variant har fliteig i st. f. girig.]

Ekkärn [ekorren] satt å sjöng i grana
en sup gör gått i barna.

Att "pipa" barn:
Då kommer en räv, han tar så långe steg. Sån sticker han i pipen.

— Vla ni hört den förskräckliga händelsen,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

som ha limat i dagarna nu:
att kungen ha rest till Amerika
å blev skjuten ja skjuten mitt-
itu.

[djunges på högsvenska]

När någon skvallrat säger man:
"Skvallerbytta, bing bång,
går i alle gåle
slicker alle katteskåle."

Man beder någon säga ja till
följande frågor:

Gick du åt skogen? ja.
Såg du råven? ja.
Satt han på en sten? ja.
Knapric han ben? ja

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Drävde han e grop? ja
Pisse han å sket? ja
Å svina å du di åt?
ja, kanske det blir som svar
även på sista frågan, och för-
sent upptäcker den svarande,
att han varit utsatt för drift.

Bakvänd ramsa:

Ska vi gå gint över snett
å komme ut bakåm stax
där ve den krokige björke-
sten, där källa hanger i
ala? [gint=gent; ala=alen]
[en dylik å sid 361 I går mår o.s.v.]

Vaggvisor:

Vyssa bell mitt lilla barn,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

stor i röva sâm e kvarn,
arslet sâm e gryte.

Fâgern [fågeln] han satt i päraträt
å sjäng så vackert e vise:
"Söte mor ge barna brö
å lite stryk utå rise!"
"Köre fâgel sjung inte så,
barna di blir nog snälle ändå.
Sjung e annan vise!

[Sjungas]

Va ska vi göre?
Ska vi ta ett par katter
å köre!
Å âm inte dä går,
då tar vi en hunn a flår.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Ja undrar sa flundra
ôm abbern ä en fisk.

Erker, perker, Penningepeung
sket i näven å släng de i munn

Klocka ä nie en kvart i tie,
snart ä ho älve, å nu slär ho
talv.

Hemmåt gå
stryk få.
Päravälling mä snorsås på.

Ja ska säjedej e sage
bre sâm e tvage
stor sâm e dârr,
ha ni hort'na fârr

---

tvage = liten visp.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Har du ont i magen?
Gå te Pär i hagen
så slår han in en
femtumsspik i magen

Ja ska döpe dej i vatten,
så får du leke Svarte
Katten.

Ja ska döpe dej i mjälk,
så får du leke fålk

Klara
den rara
som Gud ska bevara
så inte råttera tar na
[råtterna=råttorna]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Visstumpar.

Skomakarn, skolåda,
lästeknippa å pinnesyrn,
såle hansken å tumme
ringen
å gå te flickera i månesken
[Sjunges]

Det är så sant som av hjärtans
grund,
att femtan skräddare väger
ett pund.
Må hå sax å vax å nålatrå
men di vägde inte meländå

Grubben å gumma
di skulle gå i vall,
men gumma ho ville inte mole.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Då tog gubben gumma
slog gumma i en tall,
så tallen for åpp må rota.
Gumma for åpp å vart så gla.
"Ja ska møte i all min da,
bare du inte slår ihjäl mej.

Rim om fingrarna.

Tummetott
Slickepott
Långemän
Gullebrann
å Lille Vikrevira

[Allt under Folkdiktning är "gångbart" i södra Hellestad. Bestämd meddelare uppgives ej, enär alla känna ovanstående bitar]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Byhistorier

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"Skållhetten"

Innan min farfar Olof Nilsson år 1867 arrenderade ½ mantal i Rämninge by, Hällestads socken, brukades denna gård av en, som aldrig fick heta annat än Skållhetten på grund av sitt häftiga lynne. Man påstår, att han förvärvade vedernamnet en gång, när han försökte skålla någon med kokhett vatten, men andra försäkra, att detta bara är förtal. Hur som helst så var Skållhetten mycket fruktad, ty det var en stor och stark karl. På den tiden slogs man och slogs rätt mycket i den nu förr tiden så fridfulla by. Man brände

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

lite smått även här. Ännu finnes på gården ett stort kar, som man uttryckligen försäkrar ha varit använt såsom "blännkar" [blandningskar] vid brännvinsbränning. Nästan alltid hade "Skållen" övertaget, när det gällde den råa styrkan, men åtminstone en gång drog han det kortaste strået.

Se, på den tiden fiskade ofta rännings-borna i den förbiflytande Finspångsälven eller Hällestaån och i sjön Bänern. Man kunde inte förmå att framlocka så värst stora skördar ur den steniga marken, så det var nödvändigt att söka skaffa ökning i matförrådet. Se, nu låg det bästa fiskvattnet vid

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

S:s ägor, [ännu kallas området "Vot-bohagen", och till omk. 1910 stod en notbod kvar], och fastän fiskerätten skulle vara gemensam för byalaget, blev det ofta tvister och väsen mellan Skållhetten och de andra. Så en gång hade en av drängarna, "Kalle Backus", lagt ut en mjärde ["mjäle"], och när S. märkte det, sprang han ut på "mjälbocken" och skrek: "Åna ä mi, åna ä mi!" samt ville riva upp mjärden. Men Kalle Backus var också på platsen och genmälde: "ja, ä åna di, så ska du le äj [också] ha'na!" Så lyfte han upp bocken vid landfästet, så att Skållen föll i vattnet och hade nog druknat, om han inte

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

haft sin "smällpiskerock" [skört-
rock] på sig. Nu bredde skörten ut
sig, och han "flöt säm en lom" på
vattnet och kunde ta sig i land.

På gamla dagar bodde gubben
hos på gården och hade undantag
["unnotag"] bestående av ett par små
åkerlappar på den s. k. Hyttebacken
[Namnet på grund av den gamla hytta,
som här fanns vid ån troligen sedan
1500-talet, och som nedlades år 1819.]
Han hade en liten ladugård nära den
ännu kvarstående Stålstugan [namn
efter arbetaren Nils Stål, som sen
bodde däri. Det omkringliggande går-
det kallas Stålgärdet. Huruvida det
kommer av Ståls namn eller har med
hyttan att göra, är jag ännu ej säker på]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Gubben bodde å en kammare på gården
och skötte själv sitt hushåll, sedan hans
gumma samlats till sina fäder. Nu
var han inte så arg av sig utan fick
bara heta "Kammarfar" och brukade
om kvällarna sitta neri köket och
berätta spökhistorier för "unga"
[min far och hans syskon] "så di va
så rädde, så di torse [torde] inte
gå ut åt sej äm kvälla engång."

Sina sista år tillbrakte han hos
en son i en annan socken. En mörk
kväll hörde man i Rämninge att något
for upp för trapporna till nämnda
kammare och ned igen. Ingen syntes,
och man trodde, att Kammarfar spöket,
tills man omsider fick veta, att en
fästemö till drängen avlagt besök.

[Meddelat av mina föräldrar]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Historier om målaren Per Hörberg.

Den berömde bondemålaren Per Hörberg föddes år 1746 i Vimmerstads församling i Småland, men på tillskyndan av sin gynnare baron Johan Jacob De Geer på Finspång flyttade han till våra trakter år 1788. Han ägde här två gårdar i Olstorp, Risinge socken, samt i Falla, Hällestad, där (i Falla) han avled den 24 jan 1816. Under sin levnad målade han 87 altartavlor, varav de aldra flesta pryda sin plats i våra kyrkor, (ännu) samt en mångfald andra tavlor, som nu finnas i Nationalmuseum, Linköpings Stiftbibliotek, Göteborgs högskola, "Kulturen" i Lund m. fl. ställen.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Om Hörbergs liv och verksamhet se: En konstnärsmonografi över Per Hörberg av Wilhelm Bergsten [Norrköping 1904.]

I detta arbete annämnes en sak, som har intresse ur folkminnessynpunkt och må därför anföras.

Under sina första levnadsår var Hörberg mycket sjuk. Så omtalas, att han till följd av overdriven gråt och kikhosta ådrog sig ljumskbråck. Då ingenting hjälpte vände sig då föräldrarna till en kringvandrande lappgumma, och hon rådde dem att klyva en norr om födelseplatsen stående växande björk och medelst kilar göra en öppning i stammen, så att barnet kunde dragas igenom.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Så skulle föräldrarna tigande och fastande tidigt en torsdagsmorgon före soluppgången gå ut alldeles nakna och dra den likaledes nakne pojken tre gånger genom öppningen i björkstammen, vilken sedan åter skulle få sammanväxa. Rådet följdes, men detta hade så när kostat Hörberg livet, ty när han tredje gången skulle dragas igenom, fastnade de i stammen indrivna kilarna, och gossen höll på att bli instjälkländ. Händelsen omtalas av Hörberg i hans egen levnadsbeskrivning.

Talrika ättlingar, som leva i orten, berätta med en viss stolthet om sin berömde stamfader, och många historier äro i svang,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

som vitna att folksägnen tagit hand om Per Hörberg.

Ett talande exempel därpå är följande.

På ägorna men ett gott stycke från den gård i Falla, som Hörberg ägde, finnes en jättegryta i ett berg. I denna gryta skall H. ha stått säd, emedan han ej ägde någon kvarn att mala den på. Detta skulle ha varit fullständigt opraktiskt och är otänkbart, men folktron ville ha en förklaring till jättegrytans användning, sedan jättarna betraktats såsom utdöddа och grep Hörbergsgestalten, som var tillräckligt stor i folkmedvetandet. Ett annat exempel. En liten stuga, som förr stått i Falla

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

men flyttades till byn Rökslid och såsom fallfärdig nedtagen härom året, skall förr ha utgjort Hörbergs verkstad, och där målade han sina altartavlor. Detta torde svårligen kunna bevisas, ehuru det vore en frestående sak för en artforskare att kunna göra det. Stugan var alldeles för liten. Bergsten [se anförda arbete sid 49] åsyftar en annan liten stuga, som ännu står kvar vid foten av det berg, där Hörberg skall ha haft sin verkstad, och användes nu som "bryggbus" [tvättstuga]. Alltså är det två stugor, som äran vederfaritts. I den stuga, som blev flyttad till Rökslid, fanns emellertid två krokar nära taket. "Å a

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

har ni dom till" frågade en person den gamle man, som bebodde stugan [Gubben kallades "Klämmern" och levde av att göra sållar o.dyl. Han kunde även bota armbrott genom att läsa Fader vår baklänges, ty han var född med "segelluva"*] Han svarade: "Dåm [krokarna] har ja inte te några, men dåm hade målere Hörberg te hänge altertavlera på, när han måle sånna" Jag betraktar alltsammans som sägner, tills jag närmare granskat hithörande saker.

Om Hörbergs inträde vid "målareskolan i Stockholm" måler traditionen

När H. kom inför herrarna

* Om H. se även sid 238.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

där, så sade de till honom, att han skulle visa något prov på sin konst, för det fordrades, om man tänkte på att komma in på skolan. Hörberg hade inga tavlor med sig men tog ett kol ur spisen och ritade stående på golvet en cirkel i taket och satte medelpunkt i den, allt på fri hand. Den frågade han, om det dugde som prov. En herre tog ett cirkelinstrument och prövade på H:s teckning i taket. Det stämde precis, och Hörberg kom in vid målareskolan.

Verkliga förhållandet är, att Hörberg vistades vid konstakademin tre perioder under åren 1783, 1784-5 samt 1787, och han hade tavlor även

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

första gången att visa för professorerna Tempelman och Pilo vid akademien. Att rita en cirkel i taket och sätta medelpunkt i den på fri hand är emellertid enligt folket, åsikt höjden av konstskicklighet. 1948

Det är bekant, att Hörbergs hustru ibland gråtade på sin gubbe "och ej förstod sig det idealiska", som H. själv yttrar, och att han kallade och med visade sig mycket svartsjuk, när han tillät sig någon artighet mot damer. Därom talar också skalden Atterbom i sin 1817 utgivna Hörbergs självbiografi. Folksägnen har med begärlighet gripit detta ämne, och man berättar hur elak han var mot sin man, för att han

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

misstänktes hålla bra med andra
fruntimmer. Så tyckte hon heller
inte om, att han bara målade och
spelade alltid utan menade, att
han även borde ägna sig litet åt
lantbruket också och praktiska ting.

Man berättar sålunda, att gumman
en gång tillsade honom att se till,
att ej brödet blev bränt i ugnen.
Men Hörberg tog sin fiol, och vid
dess toner glömde han brödkaka-
na och dessa blevo upbrända. Då
hustrun märkte det, blev hon
så grinstrande arg på den försum-
lige, att hon körde ut honom,
fast det var på själva julaftonen.
Hörberg hade emellertid fått sin
fiol med sig, och fast han var

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

barhuvad, började han traska vägen
framåt och hittade då på en ny melodi.
På sin vandring kom han ända till
Finspång (!) [5 km avlägset från Falla],
där han blev väl emottagen av sin
vän De Geer ägaren till bruket. Jul-
dagen sände så denne en droska till
Falla med befallning till kusken
att hämta gumman Hörberg till Fin-
spång. När hon såg vagnen komma
blev hon alldeles vetskrämd, för
hon trodde Skam kom för att hämta
henne med hull och hår. Hon blev
dock snart lugnare, följde med till
Finspång och förlikte sig med sin
gubbe.

[Många berättare]

1948

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En manhaftig kvinna.

En viss "Kersti" från Grytgöls-
by, Hällestad, som levde i början av
1800-talet, skall ha varit en ovan-
ligt stark och karlaverulen kvinna, ja,
man sade, att ho va bå kar å fun-
tinner på samme gång" Hon utförde
de tyngsta arbeten. Sålunda lade hon
ensam upp en hel mängd stengärdes-
gårdar i trakten däromkring. Ofta
gick hon och jagade i skogen och
kom under en av dessa sina ut-
flykter till en kolmila. Just då
höll kolaren på med att "fylle"
milan [d.v.s. plocka i ved, där edden
kommit upp till ytan på något ställe]
Men när så kolaren fick se Kersti

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"trodde han, att då va själve skogsråa
å sprang åt skogen mä då samme.",
Milan hade brunnit upp, om inte
Kersti varit nog resolut att fylla
den själv och gära allting i ordning
Vidare var hon med, när prost-
gården i Hällestad byggdes [den
uppfördes 1801] "Ho satt på ställ-
ningera å högg tän den värste kar,
så tjotla [tjolarna] fläcke [fladdade]
ikring'na" En gång försökte en
av arbetarna att vara närgången,
men det hade nog varit bäst, han
lätit bli, ty Kersti blev arg "å
drämde arbetern i skallen mä ett
spett, så han dog på fläcken. Si
då hätte ju inte mer an sjuttifem (!)
troner te slå ihjäl e mänske då."

[A. P. Johansson]

1948

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Butters bragder.

Från Vreta kom det två stycken arbetare och bosatte sig i Hällestad. Den ene gick under namnet Munter, och den andre fick heta Butter, ehuru han långt ifrån hade någon egenskap, som kunde försvara öknamnet. Butter gjorde vagnar o.dyl. samt var för övrigt upptagen med att bära kyrkpasten mellan prästerna i häradet. "Si prästera hade egen postbärere på den tin, å Butter kan va mycke stråviger [uthållig] i te gå." Men dessutom hade vår man en mycket stor kärlek till brännvin och kunde göra allt för att få sig en liten "pillekvarker."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En gång råkade han komma i en vak på Djurshyttesjön och var nära att drunkna, men för att åtminstone brännvinsflaskan skulle komma på det torra, ställde han upp den på isen, och då kunde han ta sig upp igen.

Då folk visste hans åtrå efter våtvaror, åtlades han vissa konstiga prov, innan han fick varan.

En gång drog han en teeng "hottstång" [större spett varmed man gör hål i marken, när man "hängner" gärdesgård] hängande i en viss lem genom ett stenrös för att få brännvinet. [Man anger förr åsten, att ett dylikt prov måste avläggas av varje pojke, som ville anses för dagsverksgill.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Hottstången har också en ögla i den
övre ändan.]

Vid ett annat tillfälle så åt
Butter upp tre råttor för att få
ett stop brännvin. En annan gång
svalde han tre levande abborrar
baklänges, och nästa gång han var
"sugen" fick han först en släckt
genom att först förtära elva lod
färsk oxgödsel. En kall vinter-
dag sprang han barfota en hel
fjärdingsväg [¼ mil] i snön och
hämtade ett grötfat (!) Den dagen
förfrös fötterna på många "men
utå Butters skanker bare då
inme lite." [A. Johansson]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Hans i Ruta.

På den tiden när skräddare
och skomakare allmänt gingo bort
i gårdarna och gjorde kläder och
skor åt en hel familj på en gång,
fanns i Hällestad en skomakare,
som kallades "Hans i Ruta". Denne
var en stor filur och ställde
till många spektakel.

En gång arbetade han
på ett ställe, där det snålades
mycket på maten, fast man på
andra ställen brukade föda hant-
verkarna bra, för de kunde annars
skvallra i nästa gård. På nämnda
ställe såg man dock på mat —
bitarna, och särdeles rädd var man

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

om smöret. Det tyckte förskås Hans inte om, och så vidtalade han sin lärpojke, att denne vid måltiden skulle börja äta smör med sked, så mycket han orkade, så snart mäster Hans sade: "Ta té'skia!" [Tag till skeden] så skulle pojken få en skilling för besväret. Det skedde, och då den snåle bonden blev mycket arg över lärpojkens oförskämdhet, lugnade han sig, när Hans i Ruta i stång tan sade: "Då ska han ha betart [betalt] för!" Ty bonden trodde, att pojken nu skulle få riktigt med stryk av mästers spannrem, men Hans/ menade allt skillingen han, som pojken skulle få.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

I en annan gård satte man jämt och ständigt fram rotemos åt Hans och hans lärling. Det blev nog lite enformigt i längden, men moran tyckte, det hade en strykande åtgång, ty faten voro tomma för var gång. Skomakarna låtsade inget om, men en tid efter sen de lämnat gården, stannade med ens den stora dalklockan, som stod i rummet. Och, har ni sett på maken, utan att någon märkt det, hade skomakarna hävt ned rotemoset i klockfodralet, och verket stannade, när lona kört fast i smöjan.

——

[Karl Persson]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Rânterânna

På byn Östantorps ägor men alldeles vid gränsen till Fräntorp där nu bara finnes en trekantig åkerlapp, låg förr en liten stuga, som kallades "Rânterânna". Inte många ha reda på den, ty den togs bort troligtvis redan på 1840-talet. Men den 78-årige f. lantbr. K. Andersson i Ö. kunde meddela mig om dess tillvaro vid min utfrågning. Namnet på stugan var pricis inte så värst vackert, emedan rânte på hälle-staspråk betyder galt, orne, och hela namnet kunde översattas med: stället där ornar springer. Med största sannorlikhet har

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

benämningen uppkommit av, att den närbelägna hagen torde ha utgjort sommarvistelse för byns svin. Förr i tiden hade man nämligen allmänt svinen gående lösa i någon inhängnad sommaren i ända. För att de då inte skulle gräva för mycket, detta gällde ju i särskild grad ornarna ["rânta"], måste man sätta en ring i näsan på dem. Denna mången gång tydligen rätt besvärliga procedur utfördes av särskilt robusta karlar. Så var exempelvis "Tjuvpiskere-Lasse" [namnet låter ana yrket] svinringare under de tider, han ej var upptagen med att dela ut så eller så många par spö vid Finspång

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

åt personer, som domstolen ansåg därtill förljänta.

För att emellertid återgå till "Ränterännа", så tyckte mannen, som bebodde stället, att namnet var fult. Då skramlade han ihop lite brännvin och bjöd in några kringboende för att de inte längre skulle använde det hatade namnet. Ja, gästerna höllo god min, så länge ränterännе — gubben hade något att dricka, men när det var slut sade en:

Å nu å brännvin slut, ja nu/
å kanna tårr
Då heter Ränterännа nu/
sån färr.

Stället fick behålla sitt gamla namn.

[K. Andersson]

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

1943

Bosen.

Den siste rackaren i Hällestad kallades Bosen eller Morderus. Han skulle begrava alla, som tagit sitt eget liv samt slå ihjäl och flå alla gamla hästar och hundar samt även kattor, vilka senares skinn skulle varit mycket bra som foder i "glamössera" [en sorts flikig mössa av tyg] Som bekant kunde ingen anständig människa slakta en häst, utan när en dylik blev alltför urgammal sände man bud efter Bosen. Hästköttet åts ju ej heller utan gärdes ned

Lite bussaktig blev nog Bosen genom sitt hantverk, och han var

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

ej alltid så nykter. När han så var "lite i gasen", gav han hals efter bästa förmåga, så det hördes långt väg. En gång sa prosten åt honom att han åtminstone kunde tiga, medan han drog igenom kyrkbyn, och tills han kom upp i skogen. Ja, Bosen lydde, men så fort han väl var vid skogsbrynet, skrek han så hemskt, så det lär ha hörts över halva socknen.

Det otäckaste gärat för Morderus var väl att ta reda på sådana, som gjort av med sej själva. Dem skulle han begrava på allmänningsmark, ty de fingo ej vila i vigd jord, men han fick ta de dödas kläder för besväret,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

och då Bosen ej var vidare "nosgranner" [petig] av sig, gjorde han sig alltid nytta, med det som föll på hans lott. En gång skulle han begrava en viss "Greje", som hängt sig i hängslena, medan han var åktad i "tjuvkista". Morderus tog av de kläder mannen hade samt släppte ned honom i en vak på ett kärr, enär det var för besvärligt att gräva en grop i marken så där mitt på vintern. På våren märkte dock folk grannerligen, att Bosen hade fuskat, och han måste begrava den döde bättre. Greje blev nu dold i en grusgrop, men även det sveket kom i dagen, och rackaren befallades att äntligen göra arbetet ordentligt.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Då drog Basen med liket upp till norra kanten av socknen invid gränsen till Värke och gjorde ned det i en motte nära det på sidan 100 omnämnda "Bjötkulle röse", där fordom en galge skall ha stått.

"Tjuvkista" var det vanliga namnet på en arrestlokal. I Hällestad låg den mitt för kyrkplanen lite ovanför den nuvarande tiotthustugan, där landsvägen nu går fram. Denna svängde då mer utåt kyrkan till. Ena ändan av huset var "bergmästerestall", vilken benämning kommer av att bergsmännen ställde in sina hästar där, då bergslagsting fordom hölls vid Hällestad. [Om den

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

forna bergsrörelsen se sid 186 f.]
På stallets vind var fattigmagasin. Hela byggnaden flyttades omkr. 1863 och är nu redbod till ålderdomshemmet. Sen hade man inget ordentligt häkte en lång tid, och vid marknaderna måste man ta och kasta in fyllhundar och slagskämpar i ett — svinhus i Österby, och det häktelset lär ha varit något gistet, så att fångarna ibland kunde ta sig för att rymma ur detsamma.

Som sagt, så fingo självmördare förr ej begravas i vigd jord utan på allmänningsmark. Senare fanns för dem en särskild del av Hällestads kyrkogård.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Det var i bortersta vänstra hörnet, när man kommer in utefrån "Där begrovs "Annstine i Kleiv" å alle, sä̂m avyttre sej själ̂ve".

Bosen utförde även annat arbete. Bland annat så kolade han mycket åt bönderna. Även min sagesman anlitade honom till sådant. "Å bosen skulle ha maten å e jungfru [ett mått] brännvin ä̂m dan, men när myl̂a [milan] va nergången [snart slutkolad] sa han te mej: "Nu kan du le spare ihop brännvinet te på en gång, så ja kan bli reditt fuller, när myl̂a ä slut. Ja den där bosen va allt en sälle, men han bättre sej, när han va gammel̂,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

så han kan nog vare i himmelen han mä."

Morderus var alltså den siste rackaren i Hällestad. Före honom skall en viss "Hals å Ben", som bodde i "Tornet" en stuga, som låg där gården Kulla nu ligger, ha bestritt tjänsten. Denne "Hals å Ben" var även "tjyvpiskere å svinringere" [jmfr sid. 413.] Invid häktet stod en påle där spö-straff utdelades. Den siste, som piskades, skall ha varit en från byn Skånstorps ägor, och lär det ha skett 1834 [Som bekant upphävdes spöstraffet år 1855, sedan det även förut varit inskänkt]

Man säger, att den som sade

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

sig vilja bliva bose "slapp Malmen" [d.v.s. krigstjänsten. "Malmen" = Malmslätt östgötaregementenas gamla övningsplats. "Lägge å ått Malmen" = fara ut på exercisen] En i Hällestad, som anmälde sig till Marderi efterträdare, slapp alltså täga till Malmslätt och lasta de tie skarpa skotten, som voro föreskrivna "men säm befåla ladde"[?!] Men så vart "bosetjänsta äpphäv der", så han slapp den med, och det var han ju glad åt.

[Meddelat av f. häradsdomaren Lemmans ägare N. P. Johansson, Skänstorp född 1846] [Andras uttragon se s. 312]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Slåtterjänge och andra jänge.

"Du kan le lätte [tillåta] drängen å piga komme te mej på ett liket slåtterjänge i måra kväll, för vi skulle försöke slå å dä där stycket på änga, säm vi inte kan få å må maskin, för du vet fälle så hemskt må tuver dä ä." Så kan en hällestabonde säga till sin granne under hötiden, och han får nog oftast hjälp. Så på den bestämda tiden samlas en skara ungdomar från flera håll: pojkarna med skarpslipade liar samt iförda rena blusar och nya linnebyxor samt flickorna med sina räfsor ["river"] och klädda i nytvättade ljusa bomullsklänningar.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

På "slåtterjänge" vilja alla se snygga ut, och det är ju ett trevligt arbete att syssla med hö. Sedan kaffet druckits, tågar skaran ned på ängen fram på eftermiddagen, och snart är kroget i full gång. Pojkarna gå före med liarna och följa så tätt efter varandra, att de nätt och jämt undgå att hugga varandra i hälarna. Var och en vill visa, att han är karl för sin hatt och tar så brett skär som möjligt och bemödar sig om att inte lämna några stråtvar här och var, ty då får han stickord av kamraterna och blir beskyld för att inte kunna sköta lien, och det är bland det värsta, som kan hända en bondpojke.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Flickorna komma efter och räfsa ihop gräset i "ströjer" [hopförande av gräset till ett mindre område för torkning. "Höet ligger i ströje" = ligger utslaget eller utspritt till torkning.] När man "pustar" kommer protet lätt igång, och var och en vill vara så kvick som möjligt, så de andra kan få skratta åt tag. En av pojkarna kanske lättar på att fråga: "Var va du i lördese natt kalle, ja såg din cyckel låg ve Annerses svinhus, när ja drog förbi ve fyretin i söndese mära? Du va le aldri inne hos svina heller? Men jag tyckte nog, di va lite slöe i går, när ja körde åt kvarna. [En av flickorna rodnar lätt]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

På en dylik vänlig förfrågan kunde komma ett svar som: "Ja ām nånn fråger dej, var ja va så säj, att du inte vet'et, men du din flåbuse du åker ju å traser [åke å trase" är ett uttryck om den, som har en vårdslös framfärd och ej bryr sig om, hur det går] så du rent kan förstöre dej, men inte tror ja att Malla ä så värst tokiger ätter dej." Nåja, man sämsas snart och menar inget illa, turen är så olika. Om man är rent uppe i smöret ena lördagskvällen så kanske jakten slår fel nästa gång, och man får traska hem ensam. Men arbetet måste fortsätta, ty än är en bra bit kvar. En "drickeskuling" [kagge med svag dricka]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

anlitas allt ibland, såvida det inte rent av kommer kaffe med dopp från gården, om arbetet ser ut att dra ut på tiden. När allt gräset "ligger på ströje" vandrar laget hemåt, och nu blir det kalas i gården. Nu ska det ätas en kaftig kvällsvard "nattval" och husmodern vill gärna sörja för, att pigorna ej ska kunna ha något att snattra om bakom hennes rygg inte pojkarna heller förrästen. Allt är fröjd och glädje. När samtalet börjar avstanna bryter man såsmåningom upp, och flickorna få förstår sällskap hem. Nästa dag är det ju alltid något att tala om, och de som varit med på

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

"jänget" försöka att se mycket ~ rämniga ut, något som väl också mången gång är fallet, ty det är doch många tag, som erfordras för att få en äng avslagen och gräset hopräsfat. "Slåtterjänga" äro dock mycket omtyckta av ungdomen, ty då får man komma ihop och språka lite och vara med om ett bättre kalas.

Slåtterjänge anordnas i större skala, när "herrgårsänga" ska slås. Flera av bönderna i Vagelö, Ullstorp, Sylltorp m. fl. under Sonstorps herregård ha mämligen skyldighet att slå av och berga in vissa stycken av de stora till godset hörande ängarna på stränderna

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

av Hällestaån. Då kan ända till en 20 à 30 par samlas, och då är det livat. Mat och dryck köres ned i vagnar, och sen blir det kalas vid respektive gård. Nu är väl snart det nöjet slut, ty för närvarande håller man på att sänka ånsvattenstånd, vilket arbete skall förvandla ängarna till åker.

En annan sorts "jänge" är de s.k. "ustejänga" [ostmötena], som ställas till av hantverkare- och arbetarehustrur, som inte annars kunna få tag i så mycke mjölk på en gång. De kringboende bondgummorna ombedjas på hösten, när korna kommit på klövern, och deras mjölk är kraftig, att en viss dag

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

vara så vänliga och komma med lite mjölk, så det kan bli till några julostar. "Ja då ska vi fälle göre, för nu gu vare lår, nu har vi fälle lite mjölk, för vi fick två kalvkor i andre vicka, å nu går kritta på klövern," kan det välvilliga svaret bli, när "skrädderkärnga" "kommer å tjur på ostegjänge", "men du kan le sitte ner lite, så ska ja sätte på kaffekokern, fast du får tålle te goe må, att vettebröt ha vurti lite lårt, å så skulle ja höre ätter, när min gubbe kan få en vinterkastejm sydder. Men då va le för lessamt må den der flicke-kraken i------" Vi vilja inte vara nog näsvisa att lyssna mer

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

till gummornas förtroliga skvaller Emellertid, när den utsatta dagen nalkas, sänder bondhustrun sin piga eller dotter på kvällen förut med en mjölkkruka på en tre à fyra kannor, eller också går hon själv på dagen Hos skräddaregumman vankas kaffe "må rart däppe" i form av skorpor, saffranskaka, kransar och kringlor men även goda tårtor och pepparkakor, allt efter vad huset förmår. Men på det viset får kanske skräddarens ihop till en tio ostar, och det är bra att ha under vinterns tid Det skulle aldrig falla någon in att ta betalt för mjölk, som lämnas Att ställa till "ostejänge" brukas rätt mycket i Hällestad, ty att

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

köpa ihop en större mängd mjölk för dem som ingen ko har skulle vara betydligt svårare.

Ännu ett annat slags "jänge" hade man förr i tiden. Det var "bråterejänge", vilka man hade om hösten och vintern, när linet skulle bråkas ["bråtes"]. Varje by hade en gemensam basta, där linet torkades och bråkades, och bönderna tinade om att använda lokalen. För att nu lite mer skulle bli av på en gång, sammanbjöds en del ungdomar och gamla också för all del. Så kunde man hålla på borta i bastan en eftermiddag, ja, en stor del av natten också vid lyktornas sken. Glada tillrop, sång och

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

skratt blandade sig med skäktknivarnas klapprande. Karlarna bråkade först, och funtimren togo (var) land om "sock", när de värsta skävorna voro borta. Alletammans blevo förstås rent fullsatta med skävor, men det gjorde inget och så fick man mat och kaffe i gården samt minnet av några roliga timmar. Varje flicka, som varit med, skulle dessutom ha en bra tapplin ["e härsle"], som hon skulle spara ihop, tills hon vart gift och behövde mycket lin till hård och väv. Nu hava inte några "bråterejänge" hållits på många år i trakten. Visserligen ha ännu bönderna allmänt en liten linåker,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

men nu får tiden torkas man linet över en grop, på vars botten det eldas. Bastorna ha fått förfalla och i de flesta fall borttagits, ty de voro på rätt och vis rätt o — praktiska, då linet kan torkas mycke fortare över en grop. I Hällestad finnes bara några få bastor kvar, som jag ämnar fotografera och uppmäta, men i de aldra flesta byar kan platsen för den gamla bastan utvisas och anteckenas.

Även vid andra tillfällen anordnades "jänge", såsom då man ville ha timmer kört till någon byggnad och över huvud taget, när man ville ha något gjort

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

fort och behändigt. Det gemensamma för alla "jänge" var, att ingen av de medverkande tog betalt, utan var och en var nöjd med att bliva grundligt traktérad. Det var också ett tillfälle att komma samman med andra och få språka och ha lite roligt. Ungdomen tyckte särskilt om detta muntra tillställningar. Där fingo de träffa varandra och växla några kära ögonkast, om det ej gavs tid att språka något vidare förtroligt just då. Det blev nog mest en del mer eller mindre plums, skoj, men på hemvägen från "jänget" blev med säkerhet så mycket ömmare talat.

[Sammanställt efter många meddelare]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Knallarehistorier.

Som bekant gingo får i tiden en hel del västgötaknallar med handel runt om i Sveriges bygder så även i Hällestad. Knallarna voro nog mången gång leti prejakliga av sig och lade inte så stora samvetsförebråelser över att kunna göra en fin affär. Därför voro de inte alltid väl sedda, och ännu berättas många historier om dessa handelsmän. Där bli förstås inte orts barna lurade, sådant skryter man ju inte med, utan där visas "väschötta" som en a rätt enfaldiga och troskyldiga

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

varelser, som kunde få för sig vilken galenskap som helst. Det kastas löjets skimmer över lurade personer, eller sådana som man inte såg så gärna.

Hur knallarna första gången kommo in i Östergötland måler en sägen [berättad av K. J. Larsson i Blixtorp]: Jo, det var en käring som stoppa en rätt lång grip-korv och lade den tvärs över Vättern samt gjorde fast den i bägge stränderna. Så åt sej en "väschötte" igenom korven, och han kam så till Östergötland med sin påse. Kamraterna följde efter samma väg, och det blev snart handel utav.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

En annan historia talar om sju knallar, som komma till en liten åker, som stod i blomning. Den var alltså blå, och vandrarna trodde, att det var en sjö. Det gällde att ta sig igenom, och det skulle gå bäst genom att / simma, tyckte de. De gåvo sig alltså ut på villande hav och kommo över. Men de litade inte bättre på sin simförmåga, än att de misstänkte, att en av kamraterna gått förlorad i böljorna, ty när de räknade sig blev det inte mer än sex. Var och en räknade, men då också varje man glömde räkna sig själv, blev det likaväl inte mer än sex. Då kom en

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

gumma till stället, och när hon hörde hur det var fatt, rådde hon dem att sticka ned näsorna i en plätt, som en ko lagt där. Västgötarna gjorde så, och när de räknat hålen, så var det jämt sju, varför de voro nästan säkra på, att alla voro i behåll.

I en sjö hade en knalle råkat komma ner sig och höll på att dreunkna, då några av kamraterna kommo till stället. De ville hjälpa sin nödställde broder, men det var långt ned till vattnet då strandbrädden var hög, och ingen kunde simma. Men då grep en tag i den trädgren, som hängde över vattnet,

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

och en annan högg tag i hans
fötter, en tredje fattade om n:r 2:s
ben och så undan för undan,
tills de räckte ned till den
för livet kämpande kamraten.
Men när så den sista var ner,
och allt syntes kunna ordna sig,
så gjorde det ont i dens händer,
som höll i trädgrenen. Han skrek
så: "Håll er nu fast ni andra, ne-
dan ja spotter i händera å tar ett
bättre tag!" Ja det skulle de
nog sköta om, och den förste
skulle spotta. Men det hann
han tyvärr inte, ty allihop
dråsade ner i vattnet, "å ja
ha inte förnumme, att nånn
kom äpp igen.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Två västgötar hade hört
talas om, att det skulle vara
så skönt att hänga sig. Man
bara hörde en ljuvlig musik, och
det vore så härligt. Den ene köp
så i snaran och skulle vissla
åt den andre, när han ville
bli nedskuren. Nåja, snaran
gorde genast slut på väst-
götaknallens liv. Han bara
sprattlade med benen lite-
Kamraten sa: "ja, sprattle du,
du ha inte visslat än"! och han
fick hänga. Enligt en annan
utsaga sade han: "Vissla, vissla
bror, ja tror du bå pissar å ski-
tar." Emellertid var den kleftige
knallen så dö, han kunde vara.

[Allmänt berättade]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Stogubben.

När sädeskärvarna ["säsnickerå"] om hösten lades in i logen, plockade man dem inte hur som helst utan i två olika sorters lager: "varv" och "sto", för att man lättare skulle reda sig vid tröskningen. Först lades en "sto" med "nickera" i nästan vågrät ställning och axändarna bortåt och sen ovanpå "stoa" ett "varv" med "nickera" upp och ned med axen nedåt. Så kom det en "sto" igen och så undan för undan. Så förfas man ännu på de flesta ställen, men vad man har övergivit är nog "stogubben"

Denna bestod av en kagge

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

brännvin, enligt andra uppgifter även av en ost o. dyl., som husbonden lade ned på loggolvet innan man lade den första "stoa". När så säden plockats in, kom alltså stogubben att ligga nederst i bingen. Så vidtog tröskningen framåt vintern. Säden utbreddes då nek för nek i den avdelning av logen, som kallas "logkista", och bearbetades med slagorna. Denna sorts tröskning var ett mycket nödosamt arbete och det dröjde länge innan man kom igenom en binge ["binke"]. Tidigt på morgnarna mången gång kl. 2 à 3, började det slå på logarna i byn, och det var en stor ledsen att börja först och väcka upp de andra. Man

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

strävade efter att slå i takt, ty då
föll sig arbetet lättare. Då tyckets
slagorna säga: "Stor-ka buss-or,
stor-ka buss-or." Men om man var
udda antal t. ex. bara tre, så att
det gick ojämt sade slagorna: "En
fatt-as, en fatt-as" Men när
man äntligen kommit igenom hela
sädesbingen, så träffade man jer
på "stogubben" nere på golvet. Nu
fingo samtliga en försvalig styrke
tår och inne i stugan fortsattes
kalaset under gläde över, att den
mödosamma slaghöskningen var
slut för året. Det var för att på-
skynda densamma som husbonden
lade ned "stogubbe".

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Hällestaord

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

De här upptagna dialektorden äga samtliga burskap i södra delen av Hällestads socken och äro hämtade ur min samling. Stavningen avser att vara så lika uttalet som möjligt. Liksom förut, när landsmål använts, tecknas det tjocka l-ljudet med $\widehat{l}$ och det breda ä-ljudet med $\widehat{\ddot{a}}$.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

A

abbes = retas

aftaval = eftermiddags-mål [se s. 340]

alertan = aderton

altert = altaret

allvara = allvar

amp = vattenhål i mosse.

anter = ivrig

annen = andan.

annda = annandag

annlessere = annar-lunda

aldri, aldre = aldrig

arn = aln

arr = ärr

åre, di v = de andra

avlitt, då ä inte så v = det är inte så bra

B

barsål = barnsål, kristnings kalas.

basel bank = göra bank till gärdesgårdar.

baste = basta, badstuga

binke = binge, höbinge

bise = vise [hos bin], den främste i laget, förman.

biss = bitas

bēk = bech, sko-

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

blige = se, stirra.

bläje = bläddra

blek = bit av golvet, som man gör klar åt gången vid skurning

blänne = blanda

blyhars = blyerts

bonne = bonde

bol = bord

bose = rackare [se s 415]

brånn = pöl, mindre [stillastående] vattensamling

bröxe, brösnut = "brödlev" se s 251

brögressel = brödspade

brätes = brottas

bråte = bråka lin [se 432]

brukke = brukade

brusk = brosk

brassenog = bra nog rätt mycket.

boffe = knuffa

bute = körkarl vid brukd. herrgård

buiding = pudding

bus = precis, "bus trungen" = precis tv.

buse = buse; liggplats för svin i svinhus.

bylle = börda

bytte = bräkärl med en lägg utdragen till handtag

bögera = bögarna å nötkreaturen.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

D

datten, leka v = leka ta fatt
deers = deras
dīgne = digna
di = de, din.
doter = dotter
drättiger = dräktig
drätt = skaklar med tvärslå.
dråpe = droppe
dråre = falla ur, [om säd som faller ur axen.]
sås dråre = sädeshög.
drav = hönsmat av kli, vatten potatis m. m.
dregel = valör
dragkiste = byrå med bara stora lådor
dricket = drickat, "spat"
gå, v = gå om styr, gå på tok.
drakt = ok, vattenok
drassin = dressin
dåskne å = långsamt slockna [om ljus o dyl.]
dåsker = slö, sömnig.
dä = det.
dän = därifrån
dännar = där
därutt = vått, rätt [om hö]
dām = dom, dem
dåppe = (att) doppa, dopp kaffedopp (pl).
dör, dörr, därr = dörr
dör, en v = en död
dön = döden.

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

E

e = en [femininum]
ebångdes = retas, vara elak.
ebångdiger = bångstyrig, elak.
ebett = enbett
ell = eld. elle = elda
enstilling = ensam, enstörening.
ekålla = ekollon
ekkorning, ekkärre = ekorre
ērj = arg, anlupning.
examel = examen

F

farsta = förstugan
falla å = falla av, magra
falitt = farligt
fant = liggmila [veden liggande]
femme = plötslig, fix ide. ?
fjär = fjäder
flöje = hoppa över [om djur som hoppa över gardesgårdar
flöjsk = anlag "te flöje"
flo = vedtrave
flor = flor, [sten]golv i fähus.
flåsmätter = anfådd

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

flẫse = blossa upp
flîe, braxenflie = braxen
flåthe = fota kryp på får
flẫgbrånn = tyreträ
flîcke = flicka
foke = fång, hofång
frat = ohyra
frẫst = frost
fresker = frisk
främmit = främmande
fälle = väl, fälla
fẫgel = fågel
fẫrst = först
förhemskat = hemskt
fäjs = ladugård

G

galẫfs = kallops
gaern = galen
glâne = surna [om mjölk]
glâa = gladan
glâmässa = en sorts flik iga massor av skin o tyg. [se s. 415]
glẫttruges = blöt [om frukt]
glafs = issörja
glispe = [sår]springa
gnie = springa
gnether = mjäll [i huvudet]
gräddsnäcke = gräddkanna
gål = gård
gẫr = var [i sår]
gurt = gult.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

H

hartanne = halftannat
hane = hanne
hank = ringar av svedda envidjor, som användes vid gördesgårdshängning. Se bose
herre = dorra, bete sig nervast [första e utal. s:e]
hen = bryne
hersmål = slut på arbetsdagen
hennses (hennes) = hennes
hannses, hans, hos = hans
hopper = hop
hoje = hojta
hämte = hämta, agnor
hämtekorge = agnakorg
hängne = gora gördesgård
hälta = hälften
hẫrstupe = huvudstupa
hẫrse = hässja
hällist = iljest
häjel = räkel
höse = ösa
hösåta = höstack
härker = kavad

I

ijämter = bredvid
ink = hink
illaker = elak
ikring = omkring

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

J

jafterse, i ~ = i går kväll
jinnerst = genast
jimmer = lam av honkön
jolpra = potatis
jånse = i jans
jårsgål = gårdesgård
jöling = liten pojke, pys
jålöser = retlig f. lynnet
jänke sej = flytta sig
jälpe = grop i å eller sjö
jåern = hjärnan
jäge = driva på.

K

kase = slinta
karse = kasse, kassa
kantor = väggfast skåp, kontor.
kave = korva,
kalv = kalv
karslåk = karslok
katse = fiskgård i sjö
kagge = handtag på
kiaorv, kagge.
kersbär = körsbar
kippskodder = i skor utan strumpor
kimmfat = låda med ena långsidan borttagen o med handtag att bära i.
klöker = kraftig [om säd]

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

klynne = klyka
klifte X = klippte
klampe = träskor
klakt = röttkluvet [trä]
klipp = uppläggning i skog av långved till torkning
klyve näbb = tampas
knort = bort, genast
kocke = jordklump i åker vid tillredning för sådd.
krabble = krångla
krämpe = stånka, krämpa
kröra = lingon
krethel = körtel
kräppestuge = rygås-stuga
kritter = kreatur
krumpen = förkrympt
körka = kyrka
klå = knåda
kralle = riva
kåller = vansinne
kållne X = kallna
kåste = kosta, konstra sig [om kor]
kårge = korg
kåve = kätte
kålmut = kallt
kåffert = koffert
kårsten = skorsten
kål = kol [sten-o dyl.]
kåsten, då går te ~ = Detstryker med
kånjakk = cognac

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

L

larviger = fjantig
latkanten = sista biten på en kaka
la å = for i väg
lē = skyttelgrind
lĕ = väl
lemne, lämne = lämna
lieerj = lieorv
lie = lida.
linninga = linningen
lickre = bättre
lieranken = ant i ledern, när man yätt och handlerat lien i flera vecker i ströck
lortiger = smutsig
lock = spindel
locknät = spindelväv
lue = ludet
lunge = sedan
lunge säna = länge sedan
lulle = (att) vagga
lure å = slumra till
luriger = sömnig
lâfser = sockor
löge = löja
lägge å = fara iväg
lycke = maska [vid sticknug]
lätte = (att) låta; efterbörd
lâppe = loppa
te lâppe = att ha loppor
lyngda, i v = i lugn och ro
läse = läsa, låsa
lösing = efterråfs å sädesfält

LUNDS UNIVERSITETS FOLKMINNESARKIV

1948

M

mars = skara, manaden m.
ex. ungemars = barnskara
massäck = matsack
márken = marknaden
mēä = midjan; mēĕ = midja
mēĕs = kivas
mēĕ = med [å kälke]
medda = middag
magnebonere = potatis av sorten magnum bonum
millvär = millväder
mjäle = mjärde
mjâlk = mjölk
munk = stor tunn pannkaka [ej mindre kakor eller bullar]; munk.
munkelagg = pannkakepanna.
mulĕ = mule
muttle = mumla.
mugge = mygga
muntasch = mustasch
mulvante = nålstickade vantar
murbål = murfris
myle = mila
myling = naturväsen se 30
mårti = måltid
måttle = måtte väl.
måen = månen
mâtle = pyssla
mälskravle = hästskramla
murske = ruttet [om frukt och trä.
mârsle = smussla.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

N

nare = tvärslå
naver = borr "navare"
nagel̂spräcken = haftig svidande kyla i fingrarna
nasta = nattstuga
nek = sädeskärve
nedra = nedan [motsats t. ny]
når χ = när; nåre = några

nyter = glad
nyste = (att) nysta, nystan
nunnas = nyss
nudde = vidröra
nåttval̂, nattval̂ = kvällsmat
näsbūre = näsborra
näsduk = huvudduk, schalett [svenska näsduk = "hannäsduk"

O

oda = odon
ojärsliger = retlig
ohäring = åbäke
ok = åkte; [ox] ok.
orne ve = kvickna till
orne sej = tåla sig, ha tålamod

olä̂vnes = olovandes
ol̂ = ord
onsda = onsdag
olä̂vssedel = orlovssedel
otte = otta;
othen mä̂ra tidigt på morgonen
oxlägg = yxlägg

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

P

pappe = (att) dia; spene
papp[sj]kyngen = "pappetid" för lammungar o. dyl.
pank = trött
panke = tröttna
pankutt = om bröd som ej jäst bra
pese χ = pinne

pasmetrå = tråd som sammanhåller delarna av ett garn
pl̂ass = plats
pä̂se = påse
pä̂jke = pojke
pä̂tte = potta
pyngel = bylte

R

ranke = runka
ranke sej i orning = laga sig till att göra s. i ordning
rabbis, stå ~ = stå rycken
reke = retas
ren = ren; kant, ex dikesren = dikeskant

rersel = brödspade
radde = rad av hus o. dyl.
retlitt = retligt
rive = [att] riva; räfsa [ting ord]
rivekärl̂ = det pinnarna sitta i å räfsa
rediger = rätt stor

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

roge sej = roa sig
romol = tumult
rotemos, roteslamp = = potatis o kalrötter kokta billsammans
rute = ruttet
råk = långsträckt isvak
rånn χ = rand

råke = råge
rånte = galt, orne
räg = råg
rängnevärsnisse = grön-gölingen [Picus viridis]
ryske = sycka upp [om gräs o dyl]
rät = var [i sår]
röbrustiger = rod om kinderna

S

sanke = samka [om smör o mjölk ur ladugården]
selver = silver
seräp = sirup
serkel = cirkel
sič = sida
sikt = [mjöl]sikt; sekt
sinke sej = försinka sig

si = se . ja sir = jag ser
sjöga = sjöarna
sjyng = arbetstid mellan två raster [or det användes exempelvis förr, när man tröskade med körvandringsverk]
skank = fot

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

skerne = skillnad; rågång
skene = falla i sken
skräppe = skryta; matsäcksväska
skängel = skänkel [ex. om gaffel, grenljus o dyl]
skak = kobindsle
skvämle = hop
skät = skott
skäte = skotta
skreva = klyfta
skrä = skräda
skers = skiljas
skravla = sjuka hos djur [skinnet torkar på benen och faller av]
skave = nöta, skava [av]
skävlar = skävor

skinnbälleter = om djur som tappat håret
skräv = skrov, vagnskorg
skumma, in = i skumrasket i skymningen
sköve = vagnslider
skoern χ = skolan
ski = sked
slinnne = vind över loggolv eller logkista
slommernoseter = slommen
slungen = uthungrad
släte = hålla på att sluta [om regn]
slätterjänge = slåtteröl se 423
slaker = ej styv
släjfer = slöja
slå = slå

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

smârsle = smussla
smie = smida
smēē = smedja
snor = avsändring ur näsan
snörder = "stött i kanten" snörad
snorgers = smemmig fisk
spektor = inspektor
ströje = gräs utslaget till torkning [se s. 425]

sträve = stötta; orka
sträviger = uthållig
stuffe = knuffa
stogubbe = [se sid 442]
spânnstol = spinnrock
sudd = sudd; sluttning
spersk = spenslig
spröte = tunn träribba
sâgel = sovel
sâle = kasta; sy X.

T

ticken = tecken. inte ett ~ = inte ett dugg.
tallestrunt = årsskott av tall.
teress = färdig
tekos = sin kos.

te = att [infinitivmärke]
ti = tid. [te även = till]
ten = ten; tenn
tebaks = tillbaka
telja = tiljan
torse = tordes

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

tolle = torde
tosse = padda
tryske = tröska
trask = tröskade
trâll = troll
târj = torg
tresker = trilsk
trant = trasa
trinne = gärdesgårdsvirke
tryskel = tröskel

tvålltre = tva à tre
tvage = liten visp
tåne X = linda [ett barn]
tåcke på sej = flytta på sig
töt = tjöt
tâmte = tomte
täppe äpp = öppna ett le
tyre = fet tallved
tâgne = tågna
töje = tänja

U

u = ur, utur
ung = ugn
ungs täppe = ugnslucka
unna = undan
ust = ost [ustejänge se 429]
uk = ok, oxok

utsot = diarre
utams = utom, med undantag av.
urevär = yrväder
unnatag = undantag, "födoråd".

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

V

varävige = varenda
va = vad, vadställe
vater = [smått] högfärdig
varanda = veranda
vaffle = våffla
varferdan = vårfrudagen
verv = kvick
ve = vid; ved
veve in = svepa in
varare = varandra
varv = varv, lager i sades-
binge [se 442]

vicka = vecka
viditt = behändigt
vifare = vidsträckt
vinne = vinna; nystvinda
viller = arg
vurde = vore
vurte = blivit
vålvete, då kan du inte v
= det kan du inte klara
våge = våga; slå vad
vär = väder
väne sej = vänja sig

Y

ynke = ynka, ömka
yppen = öppen
yrevär = yrväder

yrsla = yrseln
yte = yta
yxe = yxa.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Å

å = ock; av; utav.
ånn = andedräkt, and
ånnunge = andunge
ånnsyrs = motsols
åkker = åker
ångre = ångra
ångerstål = [se s. 226]
åna = ån
åre = åra

årtull = det en åra löper
omkring
åderkållång = luktvatten
åtasväg = avtagsväg
åtre sej = åtra sig
åska = åskan
ått = åt
åvu = ovig
åvising = rockare, fähund.

Ä

äckliger = äcklig
äfsing = trådända
änna = ända [bill]
ännen = ändan
ämne = ämna
ämre = ämbar

äte = äta; mat.
änt = fränt
änger = maskar i kött
ätter = efter
ällefrösa [se s. 317]
ängsliger = ängslig

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Ä

åfte = ofta

åg X = också

åj = också, även

ålje = olja

ånvänder = använd

åm = om, omkring.

ta åm = ta förbi.

ångål = mångård

se sid 355.

åpptallvere = observera

åpp = upp

åpphållninga; på v =
= på upphållningen

årke = orka

årre = orre

ålj = älg

årj = liesorv

åffer = offer

årjel = orgel

årmbunk = ormbunk

[däremot orm = orm

åss = oss

Ö

öget = ögat

åna = ön

ögel = ögla

åke = öka; eka.

åntåliger = antålig

öse = öta

övasia = ovansidan

öschöte = östgöte

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Register

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

A

1948

aftonmål, 340
andra talesätt, se: talesätt
annandag jul, 263 f.
annandag påsk, 269 f.
arbete på ny och nedan, se: ny

B

badning, 291
barn, se: småbarn
barnsål, 306
baptister, förkl. på deras uppkomst, 95
begravningsseder, 307–315
benbrott, behandling av, 323
boren [rackaren], 312, 331, 415–422.
bodskapsstrock, 329–331

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

bortbytingar, 303, 62
bröd, julbröd, 249
bröllapseder, 295–299
"bröstskerven", 325
byhistorier, 389–444
bölder, att bota, se: sjukdomar
bössor, se: jaktskrock

D

dagordning, 337–340
[den] tillkommande, att få se, 283
digerdöden, sägner om, 107
djur, skrock och seder, 328.
djuren tala, 256.
doppa i grytan, 258
drömgröt, 284
dymmelbrecka 268.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

E

engelska sjukan, att bota, 304, 318.
exem, att bota, 322

F

farsoter, se: digerdöden
faddrar, 304
finnar, trolla, 148, 228
frimurarna, 128
frostan, att bota, 316.
f.-ransan, 376

G

gastar, sägner om, 48–54
gengångare, 77, 164
gruvsägner, 186–194.
grötrim, 259

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

gåken, skrock om, 332
gåtor, 363

H

halm, se: julhalm
havande kvinnor, skrock om, 300
herrgårdssägner, 90, 153, 173, 201
h-ramsan, 376
hugga bort "knarren", 325
huggrår, 322
hylträgen, 198
"hårsleluven", spöke, 74
hästar, folklore om, 96, 286, 328
häxor, sägner om, 119, 270
höns, 333

J

jaktskrock, 56–58, 235–244

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

jordfärvärv, sägner om, 110, 183
julseder, 247–267:
julbröd, 249
julgran, den första 255
julgröt se: grötris
julannandagen, 263–267
julhalm, 254
juljus, 252
julottan, 261
julvarsel att ta, 249
jättar, sägner om, 23–29
jättegrytor, 167, 397

K

Karl XII, sägner om, 113
Karl XIV Johan, sägen om 141
kikhosta, att bota, 319
"kloka" gubbar och gummor, 230

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

knekthistorier, 136–149
knallarehistorier, 436–441
kreatur, se: djur
krig, sägner om, 113, 115, 131, 132. Se vidare: knekthistorier
kyrkor, jättehast mot, 27
kyrkklockor, sägner om 103–106
kyrkbygge, sägen om, 178
kyrksilver, sägen, 132
källa, sägen om, 199.

L

lin sås, 290
ljus, se: julljus
lucia-dagen, seder, 247
lyte hos barn, 300, 305
lysning, 295
långfredagen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

låsa bort värk, 327, 333, 399.

M

maj, första, 287, 288.
midsommarseder, 276–285
mätaredag, första, 289
mjölka på övernaturligt sätt 119, 226
myslingar, sägner om, 30–42
målgasten, sägner om, 51–54

N

naturolyckor, sägner om, 205–206
namngivning av barn, 305
ny och nedan, 290, 294.
näcken, sägner om, 63–67.
näckens polska, 66.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

O

offerstack å mordplats, 175
ormar, sägner och skrock, 164, 223, 227
ordstäv, se: stäv
ordspråk, 351–354
"ormässtekroken", 293
orättfånget gods, 110, se även: målgasten.
ortnamnsägner, 177–182

P

platssägner, 161–176
präster, sägner om, 123–126
påskseder och skrock, 268–275, 98
påskkäringar och läxor, 119, 270.
påskhorn, 270
pängar och skatter, sägner, 150–160.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

R

rackaren, se: bosen
ramsor, visstumpar m.m. 373–386
regnvarsel, 334, 335
revorm, att bota, 321
rå, sägner om, 55
råg sås, 292

S

Sankte Pär, sägner om, 83
segelura, folktro om, 233, 302, 399
sjusovaredagen, 392
sjukdomar och botemedel, 316–327
sjörå, sägner om, 58–62
sjöormen, sägner om, 99
sjöar, sägner om, 172–174
självmördare, behandling av, 166, 312.
se även: bosen

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

skatter, se: pängar
skator, folktro, 98
Skam, sägner om, 89–98, 175, 196.
skerven, se: bröstskerven
skogsfrun, sägner om, 56–58
skogsrå, sägner om, 176; 55.
skämtfrågor, 369–372
"slåtterjänga", 423
slag, sägner om, 131–135. Se även:
trig och knektar.
småbarn, folktro om, 300–306
smedjor, sägner från, 194–196
smör, trollsmör, 226
snöfall, 205
sommardagen, första, 289
"spirtus", 151
spöken, sägner om, se: troll
spott som skyddsmedel 48, 328

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

starka personer, 127, 404
stenar, sägner om, 27–29, 168–172
stjärngång annandag jul 264
Staffansvisan, 265
"stogubben", skördebruk, 442
straff, sägner om 201
stav, 343–350
svartkonstboken, 212–220
sådd och skörd, 253, 290, 292.
se även: "stogubben"
sätta bort värk, 326

T

talesätt, 355–362
tandvärk, medel mot, 319
tomtar, sägner om, 43–47
tranan, folktro om, 289

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

troll och spöken, 68–76, 163, 200
trollkunniga, 221–229,
"trollbyllen", 228, 229
trollkäringar och läkor, se: läkor
tråddragning av barn, 318, 395.
tungt lass, 76

U

ugglan, vassel från, 307
ugglefjädrar i bösskolven, 242.
"utländske ellen" sjukdom, 318
utsjungning av lik, 309

V

valborgsmässoafton, 288
vargar, jakt på, 162, 243, 244.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

vassel, 249, 260, 297, 307
"vattenkloa", sjukdom, 317
visstumpar, se: ramstor
vårfrudagen, 288
vårtor, medel mot, 320
vådellsmärke, se: lyte
väderleksmärken, 334–336, 248,
292, 294, 289, 287, 333

Å

ångerstål, 226
åskan, folktro om, 67, 333

Ä

ägg, vid påsk, 269
ägg, att lägga, 333

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

482

ägg, "tuppägg", se: spirtes
"ällefröra", sjukdom, 317
ärter sås, 291

Ö

önskningar, som uppfyllas, 332

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Innehållsförteckning

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

4185

1948

Inledning

Insamlingen 5
Berättarna 9

Folktrons gestalter
23–100.

Jättar 23
Mylingar 30
Tomtar 43
Gastar 48
Rå och skogsjungfru 55
Näcken 63

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Spöken och troll 68
Gengångare 77
Vita frun 81
Sankte Pär 83
Skam 89
Sjöormen 99

Sägnspillror.
103–206.

Hällestads tredje kyrkklocka 103
Risingeklockan 106
Digerdöden i norra Östergötland 107
Masen i Bliktorp 110
Talfte Karls knapp 113
Trumslagare Dunders anda 115
Ryssarnas infall 1719 117
Häkbålet. 119

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1948

Mäktiga präster 123
Store Hans 127
Frimurarna 128
Sägner om krig 131
Knekthistorier 136
Sägner och skatter 150
Platssagner 161
Ortnamnssägner 177
Jordbyten 183
Från gruvor och smedjor 186
Andra sägner 199

Vidskepelse
209–244.

Folkets tro 209
Svartkonstboken 212
Trollkunniga 221

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Om de kloka 230
Jaktskrock 235

Sedvänjor.
247-340

Julen 247
Påsken 268
Midsommarn 276
Årets övriga tider 286
Bröllopsseder 295
Småbarn 300
Begravningsbruk 307
Sjukdomar och botemedel 316
Skrock o seder beträff. djur 328
Väderleksmärken 334
Dagordningen 337

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Folkdiktning.
343—386

Stäv 343
Ordspråk 351
Andra talesätt 355
Gåtor 363
Skämtfrågor 369
Ramsor 373

Byhistorier.
389-444

Skällhetten 389
Hist. om målaren P. Hörberg 394
En manhaftig kvinna 404
Buttens bragder 406
Hans i Ruta 409

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Rânteränna 2/12
Brosen 2/15
Slåtterjänge o. andra jänge 2/23
Knallarehistorier 2/36
Stogubben 2/42

Hällestaord
447–466

Register
469–482

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV